د لومړي چاپ د پيل خبرې

د "غوټۍ" په نوم د چپرهار ولسوالۍ د محصلينو په مهالنۍ خپرونه کې مې د (نڅا او موسيقي د اسلام له نظره) تر سرليك لاندې يوه ليکنه ولوستله. ليکنه په حقيقت کې زما پر يوې مقالې چې د هيلې مجلې په پرله پسې ۳۲ گڼې يا د ۱۳۸۱ کال په شپږمه گڼه کې د (نڅا او اتڼ، د اسلام له نظره) تر سرليك لاندې خپره شوې وه، د نقد په ډول ليکل شوې ده. په دې ليکنه کې زه اسلام ته په ناروا منسوب کولو، د حضرت رسول اکرم صلی الله عليه وسلم او صحابه کرامو شان ته په بې ادبۍ تورن شوی يم. ليکنه مې په بېدينۍ او افتراء ولاړه ښودل شوې ده. ليکوال ډېر احساساتي شوی دی. دده په آند زما د ليکنې د رد لپاره يې ايتونه او احاديث هم د دليل په توگه رانقل کړي دي. زه د ليکوال په احساساتي چلند خفه نه يم، ځکه چې يو خو هر څوك له خپلې سويې سره سم برخورد کوي، بل دا چې دا ورور که په حقه دی او که په ناحقه، هغه بېله خبره ده، خو ده ته ځان په حقه ښکاري او دده په آند له اسلام څخه د دفاع لپاره يي قلم رااخيستی دی، نو بايد چې د احساساتو درناوی يې وشي، نور هم وهڅول شي چې اسلام ته د

خدمت لپاره هلې ځلې وکړي. دا دعا بیا پر موږ او نورو لوستونکو لازمه ده چې له الله جل جلاله څخه ده ته د حق د خدمت لپاره مرسته وغواړو. ده ته توفیق وغواړو چې د اسلام ربښتونې بڼه وپېژنې، د اسلام له روح څخه ځان خبر کړي، د بصیرت سترګې یې وغړېږي، کور کرانه، غیر شعوري، په پټو سترګو او کلېشوي تقلید پرېږدي. الله جل جلاله دې نومو ړي او موږ ته استعداد، ذکاوت او توفیق راکړي، چې ربښتوني اسلام ته راوبولو. په ربښتوني معنا اسلام ته خدمت وکړو. له داسې فکر، جذبې، مبارزې او دعوت څخه دې الله جل جلاله موږ ټول وژغوري، چې د ګټې پرځای مو دین ته تاوان وراړولی وي. پښتانه څه ښه وایي چې "له کم عقل دوست څخه هوښیار دښمن هم ښه دی" اسلام ته د هغه د ناپوهو او متعصبو دوستانو د خدمت پایلې دا دي اوس د سر په سترګو وینو. دا څه چې په افغانستان کې تېر شول آیا دا له اسلام سره مینه شوه که دښمني؟ دا اسلام ته خدمت شو که خیانت؟.

د شرق نابغه او فیلسوف علامه محمد اقبال رح همدې ډول ملایانو ته څومره ښه ویلي دي، چې:

"زما بر صوفی و ملا سلامی
که پیغام خدا گفتند مارا
لیکن تأویل شان در حیرت انداخت
خدا و جبرایل و مصطفی را."

زه خو وايم چې ښه شو چې د اسلام او ټولنې د خدمت لپاره يو بل قلم هم وخوځېد. موږ يې ستايو، هڅوو يې. د همدې لپاره په ليکوال څه نه ليکم.

"درويش کـه خوله له ياره واخلي ورته ښه به وايو

موږ دی ستايلی چا چې کړی نېك عمل دی چرته."

څومره چې زما د تېرې مقالې په محتوياتو (منځپانګې) پورې اړه لري، نو زه دلته دا يادونه اړينه بولم چې هغه کومه سياسي تبصره، رومان، خيال او يا کومه بله هنري او تخليقي ليکنه نه ده، چې ما به له ځانه څه ليکلي وي. دا يوه تحقيقي او ديني مقاله ده او ټول محتويات مې يې له معتبرو او مستندو ديني کتابونو څخه رانقل کړي دي آن چې له هماغو کتابونو څخه هم اقتباس او نقل شوی دی، چې ښاغلي ليکوال په خپل مضمون کې ترې اخيستنه کړې ده، د هر چا وينا مې چې راخيستې نو په ډاګيزه مې يې ماخذ هم ښودلی دی. زه په ډاګه اعتراف کوم او دا منم چې زه ډېر کمزوری او د ډېرې ټيټې کچې ليکوال يم، زه نه په امام غزالي پسې رسېدلی شم او نه په بخاري او .... پسې، نه زه د فتوی ورکولو لياقت او اهليت لرم او نه د حکم صادرولو وس، خو د علماوو، فقهاوو او مشايخو فتواګانې او احکام مې څه ناڅه لوستي دي. که زه د اجتهاد وس او لياقت نه لرم، نو د مجتهدينو راوېستي احکام او فتواګانې خو مې مخ کې دي، نو زه بيا هم په ډاډه سره ليکم چې زما په تېره ليکنه کې هېڅ نظر زما شخصي نظر نه دی. هېڅ يوه فتوی زما فتوی نه ده، هېڅ فکر او نظر

يوائې زما نظر نه دی، بلکې په دې فکر او نظر کې چې وروسته به يې تاسو هم ولولئ، د اسلامي امت ډېر نامتو، پېژندل شوي، متبحر علماء، امامان او فقهاء راسره ملګري دي او يا که ووايم، چې زه له هغو سره ملګری يم او په مقايسوي ډول مې د دواړو خواوو نظريات لوستي او د لايلو ته په کتنې او د دواړو خواو د حجت او استدلال په تللو سره يو پلو راته دروند او حق ته رسېدلی ښکاره شو او ما يې هم لمن نيولې ده، نو اوس چې د يو داسې نظر په څرګندولو چې هغه له ما څخه زر کاله يا شاوخوا يو نيم زر کاله وړاندې يو صحابي او يا تابعي هم څرګند کړی وي او آن دا چې ما د هغه نظر ټکی په ټکی رانقل کړی وي. ښاغلی ليکوال ماته د بې ادب، مفتري او بې دينه نسبت کوي، نوآيا دا په خپله هماغه صحابي او يا تابعي ته دا ډول نسبت کول نه دي؟ که يوه مسئله زه له فقهي کتابونو څخه رااخلم او يا کم تر کمه د يو عالم نظر او يا د يو فقيه فتوی له عربۍ او يا بلې ژبې پښتو ته رااړوم، تر دې چې زما نظر په کې هېڅ دخيل هم نه وي ماته دا ډول سپك الفاظ کارول کېږي، نو آيا دا د هماغه فقيه او عالم سپکاوی نه دی؟ اوس دې درانه لوستونکي قضاوت وکړي، چې بې ادبه، مفتري او بې دينه څوك دی؟ ما خو په تېره مقاله کې هم له هر نظر سره د هغه د خاوند نوم ليکلی او نقل قول مې ورته منسوب کړی او په دې مقاله کې هم بې سنده خبرې نه کوم.

د ښاغلي ليکوال غوسه په دې خبره ډېره راغلې ده، چې ما رانقل کړي وو: "رسول اکرم صلی الله عليه وسلم حضرت علي کرم الله وجهه

ته وفرمایل، چې "ته له ما څخه یې او زه له تا څخه یم" حضرت علي رضي الله عنه ددې مبارکې وینا په اورېدلو دومره خوشاله شو، چې څو ځله یې د عربانو له دود سره سم پښه په ځمکه ځمکه ووهله".

او یا هم رسول اکرم صلی الله علیه وسلم خپل لمسي حضرت امام حسین رضي الله عنه ته وفرمایل، چې په صورت او سیرت (بڼې او خوی) کې ته زما په څېر یې، نو هغه هم له ډېرې خوشالۍ څخه په خېزونو شو.

همداراز یې حضرت زید بن حارث رضي الله عنه ته وفرمایل، :"ته زما خادم ورور یې، هغه هم له ډېرې خوشالۍ څخه د نڅا په څېر حرکات پیل کړل."

اوس که فرض کړو، چې صحابه و یا تابعینو ته په دې روایاتو کې د نڅېدونکیو خطاب شوی دی، نو دا خو ما نقل قول کړی دی او دا خو په حقیقت کې د اسلام د ستر عالم اومنل شوي فقیه امام او علامه محمد غزالي وینا ده، چې د هغه په مشهور تصنیف کیمیای سعادت کې یې کتلی شئ او حضرت عطاء الله پالوي په خپل کتاب قرآن اور فنون لطیفه کې هم رانقل کړې ده ، نو اوس به په حضرت امام غزالي څه حکم وکړې؟ ما خو هلته هم د غزالي دا وینا په قوسونو (لیندکیو) کې رانقل کړې ده او حواله مې هم ورکړې ده، نو ولې یې مهر پر ما ولګاوه؟.او د وینا خپل خاوند امام غزالي یې پرېښود او امام غزالي دا هم وایي، چې څوک نڅا ته حرامه وایي، هغه خطا شوی او تېروتی دی.

اوس بـه د ښـاغلي ليکـوال د رانقـل کړيـو دلايلـو جـاج واخلـو او لـه دي دلايلو څخه به دده برداشت هم وارزوو بيا به هم قضاوت لوستونکيو ته پرېږدو.

خو تر هرڅه لومړی په حقوقي چارو کې دولسمشر دسلاکار وزير او دهېواد دنوموتي عالم (دستري محکمې اوسنی رئيس) پوهاند عبدالسلام عظيمي او دستري محکمې ددارالافتاء درئيس او جيد عالم مولوي محمدصديق مسلم او دهغه له ملګرو نوروهغو قاضيانو او مفتيانوڅخه مننه کوم چې له ډېرو بوختياوو برسېره يې داکتاب ولوست، زه يې وهڅولم، دکار نيمګړتياوې يې راپه ګوته کړې او ګټورې مشورې يې راکړې.

مخکې له دې چې دنيوکې کوونکي دلايل وارزوو ښه دا ده، د څېړنې پيل په يوې لنډې پيلېزې وکړو، د يوې مقدمې په ډول د موسيقۍ او نڅا په اړه د علماوو او فقهاوو ويناګانې او نظريات د لوستونکيو مخ ته کېږدو او له دې پيلېزې څخه په برداشت اخيستلو يې د بحث منځته بوځو.

ایا سماع او موسیقي حرامه ده؟

وړاندې لدې چې د موسیقۍ په اړه فقهي بحث ته ننوزو مناسبه ده چې وو ایو په قرآن او حدیثو کې د موسیقۍ او یا میوزیک کلمه نلرو. فقهاوو هم چې کله پدې اړه بحث کړی دی نود غنا او یا د لهو د کارندویو (سامانونو) تر سرلیک لاندې یې مسئله څېړلې ده .
په ژوند کې داسې مسایل ډېر دي، چې د اسلام له هماغو لومړنیو ورځو څخه یې د حکم په اړه علماء بېلابېل نظریات لري، چې په دې ډله کې غنا او نڅا هم شامله ده. علماء او فقهاء د سماع او موسیقۍ په اړه هم بېل بېل نظر لري آن تر دې چې دواړو ډلو په دې اړه افراط او تفریط ته هم ملا تړلې ده. ځینې خلك داسې هم شته، چې موسیقي، ډول، رباب او ارمونیه خو لا پرېږده، چې آن د ځینو مرغانو اوازونه هم نه خوښوي، ځکه چې موسیقیت په کې دی، خواره لګېږي او انسان ترې خوند اخلي. بله ډله یې بیا په جواز کې دومره افراط کوي، چې موسیقۍ ته هېڅ حد نه مني، هر ډول موسیقي، د هر چا اواز د هر چا په وړاندې روا بولي، چې اسلام بیا دا دواړه افراطي او تفریطي نظرونه ردوي او په هره معامله او هره مسئله کې یې د خپل تعامل له مخې په یو معتدل او منځني چوکاټ کې موسیقۍ ته هم اجازه ورکړې ده، د موسیقۍ لپاره یې حدود ټاکلي، افراطي موسیقي، سکس یا بربنډه موسیقي، فحشا او ګناه ته تحریکوونکې موسیقي

نه مني، د انسان له فطرت سره سمه او برابره موسيقي چې پورتني اړخونه ونه لري، روا بولي.
د موسيقۍ په اړه امام غزالي په احياء العلوم او کيمياى سعادت کې، حضرت امام سعيد ابن حزم په المحلى کې ، حضرت مولنا ابوالکلام ازاد په "غبار خاطر" کې، حضرت علامه عطاء الله پالوي په "قرآن اور فنون لطيفه" کې، اوسمهالي د نړېوال شهرت لرونکي عالم علامه دکتور يوسف قرضاوي په "الحلال والحرام فى الاسلام" او "الاسلام والفن" کې ښاغلي ډاکټر محمد عماره په "الاسلا م والفنون الجميله "کې اوږدې څېړنې کړې دي، چې زما پر دې ليکنه هم د همدې مشاېخو اغېز پروت دى، د ليکنې ډېره برخه مې يا د دوى له اثارو څخه مستقيم اقتباس دى او يا خو يې ممکن غېر مستقيم اغېز وي.
ماته خو د موسيقۍ په اړه د دوى نظر د اسلام له روح سره برابر او حق ته رسېدلى برېښي او الله جل جلاله دې توفيق راکړي، چې په دې اړه د اسلام د ريښتوني تصور وياند او ژباړن واوسم. آمين.

د هنر او فن په اړه د اسلام دریځ

علامـه قرضـاوي لیکـي: پـه سـندرو کـې لـه دنیـوي ښـکلا پرتـه، چـې اروا وې تازه کوي، خوښوي یې، تاندوي یې نور څه نشته. سندرې د فطرت غوښتنه ده، غوږونه یې د اورېدلو اشتها لري، خوند ترې اخلي، هماغه ډول خوند، چې معده یې د خوندورې غذا له خوړلو اخلي، هماغه ډول خوند چې سترګې یې د ښکلې منظرې له لیدلو اخلي، هماغه ډول خوند چې پوزه یې د یو پاك شي، یو بوی لرونکي ګل په بویولو احساسوي.

آیا پاك او خوندور شیان په اسلام کې حرام دي ؟.

ښکاره خبره ده، چې الله جل جلاله ځینې روا، پاك او خوندور شیان پر بني اسرائیلو ځکه حرام کړي وو، چې هغوی ته د هغوی د ناوړو کارونو جزا ورکړي. دا حرمت هغوی ته په حقیقت کې سزا ورکول وو: " فبظلم من الذین ها دوا حرمنا علیهم طیبت احلت لهم و بصد هم عن سبیل الله کثیرا و اخذهم الربا و قد نهوا عنه و اکلهم اموال الناس بالباطل". یعنې "د هغه ظلم او تېري له کبله، چې یهودیانو ترسره کړ او په دې خاطر، چې ډېر خلك یې د خدای جل جلاله له لارې منع کړل، پاك او پاکیزه شیان مو چې هغوی ته حلال وو په هغوی حرام کړل. او د سود په اخیستلو په داسې حال کې، چې دوی یې له اخیستلو منع شوي وو او په ناروا سره د خلکو د مالونو او شتمنیو د خوړلو په خاطر

(مو دا کار وکړ)". (النساء، ۱۲۰_۱۲۱)
بل ځای فرمايي: "ياايهالذين امنوالا تحرمواطيبت ما احل الله لکم ولا تعتدوا ان الله لا يحب المعتدين." يعنې "ای مومنانو هغه څه په ځان مه حراموئ کوم چې الله جل جلاله تاسو ته حلال کړي دي او تېری مه کوئ، الله جل جلاله تېري کوونکي نه خوښوي."
دلته وينو چې الله جل جلاله هغه خلك تېري کوونکي بولي، څوك چې د الله جل جلاله روا شوي شيان په ځان يا په نورو حراموي.
الله جل جلاله د پخوانيو امتونو د پېغمبرانو په کتابونو کې د حضرت محمد صلی الله عليه وسلم د راليږلو او د هغه رسالت زېری په دې ډول کړی دی: "يأُ مرهم بالمعروف وينها هم عن المنكر و يحل لهم الطيبت و يحرم عليهم الخبائث و يضع عنهم اصرهم والاغلل التی کانت عليهم". هغوی ته د ښو کارونو په کولو او د ناوړو کارونو په نه کولو امر کوي او پاك شيان ورته حلالوي او ناپاك شيان پرې حراموي او هغه ليرې کوي له دوی څخه ددوی درانه بارونه او د سختيو هغه قيدونه چې دوی په کې بند وو. (الاعراف، **۵۷**)
داسې ښه شی به نه وي، چې عقل او روح يې ښه وبولي، ورته ميلان ولري او اسلام هغه د خپل هغه رحمت، مهربانۍ او شفقت له مخې، چې په دې امت يې لري، روا کړی ونه اوسي او دې امت ته يې د هغوی په کارولو يا کولو اجازه نه وي ورکړې: "يسئلونك ما ذا احل لهم قل احل لکم الطيبت" يعنې" له تاسې پوښتي چې دوی ته څه شی حلال دي، ورته ووايه چې پاك شيان تاسو ته حلال شوي دي." (مائده **۴۵**)

هېڅوک ته هم اجازه نشته، چې د الله جل جلاله له خوا څخه روا شوي پاك شيان پر ځان يا په نورو حرام كړي. حلال ګرځول او حرام ګرځول د الله جل جلاله واك او اختيار دى او كه څوك دا كار كوي، دا په حقيقت كې د الله جل جلاله په اختياراتو او واكونو كې ځان ورګډول دي، چې دا كار په خپله شرك دى. (قل ارئيتم ما انزل الله لكم من رزق فجعلتم منه حراماً و حلالاً، قل الله اذن لكم ام على الله تفترون) يعنې"ورته ووايه " دا راته ووايئ چې هغه څه چې الله جل جلاله تاسو ته پيدا كړي دي او تاسو ته يې رزق ګرځولي دي او د هغوى يوه برخه مو روا او يوه برخه مو ناروا ګرځولې ده آيا الله جل جلاله تاسو ته دا اجازه كړې ده [چې ځينې روا او ځينې يې ناروا وګرځوئ] او كه په هغه جل جلاله باندې دروغ وايئ." (يونس ۵۹)

ځينې كارونه او شيان الله جل جلاله د خپل لزوم ديد له مخې حرام كړي دي او ځينې يې روا كړي دي، نو الله جل جلاله بيا هېڅوک ته دا حق نه دى وركړى، چې د هغه جل جلاله په واك او اختيار كې تشبث وكړي، روا، ناروا او ناروا، روا كړي. د بېلګې په ډول الله جل جلاله زنا، غلا، ناحقه وژنه... حرام كړي دي، نو هېڅوک ته دا حق نشته، چې دا كارونه روا اعلان كړي. څرنګه چې هېڅوك حق نه لري، چې ناروا، روا اعلان كړي، همدا ډول هېڅوك حق نه لري، چې روا كارونه او شيان ناروا اعلان كړي او كه څوك د الله جل جلاله له خوا روا شوي شيان په ځان يا په ټولنه حراموي، نو د الله جل جلاله له هماغه ډول قهر، غضب، عذاب او غوسې سره به مخ كېږي لكه څوك چې غلا يا

زنـا حلالـوي. الله جـل جلالـه روا كـوونكي او نـاروا كـوونكي دواړه غندي، ګمراه او بې لارې يې بولي. «قد خسر الذين قتلوا اولادهم سفهاً بغير علم و حرموا ما رزقهم الله افتراء على الله، قـد ضلوا و مـا كـانوا مهتدين" يعنې "ښکاره خبره ده، چې هغـه کسـانو تـاوان ليـدلی، چې خپل اولاد د حماقت او ناپوهۍ له مخې وژني او هغـه څه چې الله جـل جلاله دوی ته د روزۍ لپاره ورکړي، نـو پـه الله جـل جلالـه د دروغـو د تړلو له مخې يې پر ځان حراموي، له شك پرتـه چې پـه دې کـارونو دوی ګمراه کېږي او لاره نه مومي " «الانعام ۱۴۰»

نو الله جل جلاله هغه کسان غندي، ګواښي يې او رټي يې څوك چې له ځانه، بې دليله، د الله جل جلاله روا او مباح شيان پر مسلمانانو حراموي او د الله جل جلاله له نعمتونو څخه يې بې برخې کـوي. هغـه کـه هـر څـه وي، چې سـاز، سـرود او موسـيقي هـم پـه همـدې ډلـه کې راځي، چې که څوك ښه په دې پوه وي، چې سمـاع او موسـيقي تـر دې حده روا ده او بيا هم په حق سترګې پټوي او پـه تـاْويلونو، تـا ويلو مـا ويلـو، کمزوريـو او موضـوعي روايـاتو، د قـوي، څرګنـدو او قطعـي دلايلـو د مخنيـوي هڅـه کـوي. پـه داسې حـال کې چې خپـل ضـمير او وجدان ته هم قناعت ورکولی ونه شي، نو له شـك پرتـه دوی هـم همـاغـه کار کوي کوم چې بني اسرائيلو کاوه او د الله جـل جلالـه لـه عـذاب او وعيد سره مخ شول. موږ مسلمانان يو، موږ د ژوند پـه ټولـو چـارو کې د يـو نظـام او يـو قـانون تـابع يـو، مـوږ يـو غښـتلی ، بشـپړ، تلپـاتې، تغييـر نـه منـونکی اساسـي قـانون لـرو، چې د اسـلام شـريعت او پـه

ځانګړي ډول عظيم الشان قرآن دی. زموږ ټولې پرېکړې او فتواګانې به د قرآن او شريعت په رڼا کې وي. له ځانه او د خپل نفس له غوښتنې سره سمې پرېکړې نه شو کولی. الله جل جلاله له دې کار څخه منع کړي يو "ولاتقولوا لما تصف السنتكم الكذب هذا حلال و هذا حرام لتفتروا على الله الكذب" يعنې "او د خپلو ژبو دروغجنو دعوو له مخې مه وايئ چې دا شی حلال دی او دا حرام. ددې کار پايله دا ده، چې الله جل جلاله باندې د دروغو تهمت وايئ". (النحل ۱۱۶)

"قل من حرم زينة الله التی اخرج لعباده" يعنې "ورته ووايه: چا د الله جل جلاله ښکلا (زينت) حرامه کړې ده، هغه ښکلا چې خپلو بندګانو ته يې پيدا کړې ده (پنځولې ده).

په ټولو چارو او شیانو کې اصل روا والی دی

علما ، فقها او ديني مشايخ وايي، چې د ژوند په ټولو چارو کې اصل روا والی دی یعنې هرڅه په طبیعي ډول روا دي. هره چاره روا ده، هر شی په بنسټیز ډول روا او حلال دي. د هر شي او هر کار کولو اجازه شته ده او کوم شی او یا کومه چاره، چې الله جل جلاله په بنده ګانو حرامه کړې ده او دوی ته یې مناسبه نه وي ګڼلې، نو هغه یې بیا له دې عامې قاعدې څخه د واضح او روښانه فرمان په واسطه استثنی کړي او وېستې دي او مسلمانان یې خبر کړي دي، چې دا او دا کار چې تاسو او ټولنې ته اوس یا په راتلونکي کې تاوان لري، مه کوئ. څرنګه چې دنیوي چارې لکونو آن میلیونونو ته رسېږي او قرآن او حدیث داسې نه کوي چې هرې چارې ته په ځانګړي ډول ګوته ونیسي او د روا او ناروا په اړه بې پرېکړه وکړي، ځکه قرآن او یا په ټولیز ډول شارح اشارې کوي او تفصیل یې علماوو ته پرېښی دی، نو په عمومي ډول یې داسې فرمان صادر کړ، چې په اصل کې هر شی روا دی، هر څه کوئ او که زه (الله جل جلاله) څه مناسب نه وینم، نو بیا هغه مو خبروم او د حرمت په اړه یې خپله پرېکړه دراوروم او د څه شي په اړه چې زه چپ یم او په ښکاره ډول مې حرام کړی نه وي او یا مې د روا والي او ناروا والي په اړه ډاګیزه فیصله نه وي دراورولې، نو هغه چارې تاسو ته روا دي، ځکه چې زه هېروونکی نه یم، هېرول زما عادت نه دی، زه

په خپله خوښه او اراده داسې کوم: "و ما کان ربك نسیاً". یعنې "ستا رب هېروونکی نه دی." (مریم ۶۴)
حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دې مطلب ته داسې اشاره کړې ده: "هغه څه چې الله جل جلاله په خپل کتاب کې روا کړي دي روا دي او هغه څه یې چې حرام کړي دي، حرام دي او د هغه څه په اړه یې چې سکوت کړی دی، الله جل جلاله له هغه څخه تېرېږي، نو له همدې کبله یې د الله جل جلاله لخوا څخه روا والی په رسمیت ومنئ، ځکه چې الله جل جلاله هېڅ هم نه هېروي "و ما کان ربك نسیاً".
همدا راز فرمایي: " الله جل جلاله په تاسو څه فرایض اېښي دي، هغه مه ضایع کوئ او څه حدود یې ټاکلي دي، له هغو تېری مه کوئ او پرته له دې، چې هېر یې کړي، د ځینو شیانو په اړه یې د شفقت او رحمت له مخې سکوت کړی دی، نو تاسو یې هم په اړه سکوت وکړئ او پلټنه پکې مه کوئ".
ـ الله جل جلاله فرمایي: "هوالذی خلق لکم ما فی الارض جمیعاً" یعني "الله جل جلاله هغه ذات دی، چې د ځمکې پر سر یې هرڅه تاسو ته پیدا کړي دي." (بقره۲۹) "
و قد فصل لکم ما حرم علیکم الاما اضطررتم الیه" "یعنې "او له شك پرته چې الله جل جلاله تاسو ته هغه څه، چې حرام کړي یې دي، روښانه کړي دي مګر هغه څه چې تاسې پرې اړ باسل شئ". (الانعام ۱۱۹)
همدا لامل دی، چې علماء وایي: هېڅ تحریم د منلو وړ نه دی، مګر د

ښکاره نص له مخې. علامه قرضاوي وايي:"د قران د ډاګيزه نص او يا د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د صريح حديث او يا د ثابتې او يقيني اجماع له پرېکړې پرته هېڅ تحريم د منلو وړ نه دی. دی وايي که نص او يا اجماع وجود ونلري يا دا چې صريح نص (آيات او يا حديث) وي، خو صحيح نه وي يا صحيح نص وي، خو د موضوع په اړه صريح نه وي، نو دا د يوې چارې په حراموالي دلالت نه شي کولی او په روا والي يې اغېز کوي او حکم د عفوې په عمومي دايره کې د روا په بڼه پاتې کېږي.

همدې دلايلو ته په کتنې سره د فقهې د اصولو علماوو دا قاعده هم راوېستې ده، چې :"الاصل فی الاشياء الاباحة" يعنې "په شيانو کې اصل رواوالی دی."

نو اوس چې څوك موسيقي حرامه ګڼي اړ دي، چې صريح نصوص ولري. قطعي دلايل وړاندې کړي. په دلايلو کې يې وضاحت، روښانتيا او پوره څرګندتيا وي، داسې نه چې د ايت يا حديث غرض يو څه وي او دوی يې په تأ ويل، تحريف او تحويل سره په موسيقۍ رااړوي. لکه چې وروسته به يې د دوی له خوا د لهو او لغو په معنی کې ووينو. بيا به د بحث پايلې وڅېړو.

د موسيقۍ په اړه د ځينو علماوو اند

دتفسير احمد مفسر اود نورالانوار ليكوال ملاجيون، دمسلم شريف شارح ، مشهور عالم او دلسګونو ارزښتمنو اثاروليكونكىامام محي الدين نووي ، امام غزالي، امام ابن حزم ، قاضي ابوبكر عربي ،دعوارف المعارف ليكوال او دتصوف دسهروردیه طريقې امام ، شهاب الدين سهروردي، امام الهند مولينا ابوالكلام ازاد اودمشهور اوسمهالي ليكوال اوعالم مصطفى زرقاوي او ډاكټر يوسف قرضاوي په څېر لسګونه علما دموسيقي او سماع درواوالي پلويان دي چې دځينو نظرونه به په تفصيل سره ولولئ .

ادفوي په خپل كتاب "الامتاع" كې ليكي، چې :" امام غزالي په خپلو ځينو فقهي كتابونو كې ليكلي دي، چې سندرې د موسيقۍ له الو پرته د ټولو په اتفاق سره روا دي". ابن طاهر وايي چې د صحابه و او تابعينو په اتفاق او اجماع سره د موسيقۍ له الو پرته سندرې روا دي.

تاج الفرازي او ابن قتيبه د حرمينو د علماوو او ابن طاهر او ابن قتيبه د مدينې د علماوو اجماع په دې اړه رانقلوي.

امام ماوردي وايي:"...تر دې چې د حجاز خلك يې د كال په غوره ورځو كې هم، چې خلك په كې په عبادت مكلف دي، رخصت بولي. (الاسلام والفن.)

ابن نحوي په العمده كې ليكي: داسې روايتونه شته، چې ځينو

صحابه و او تابعینو سندرو ته غوږ ایښی دی، چې ده د حضرت عمر، حضرت عثمان، ابن عمر رضي الله عنهم نومونه هم یاد کړي دي. همدا ډول، عمرو ابن العاص، حضرت عایشه، سعید ابن مسیب، سالم ابن عبدالله ، ابن عمر، ابن عبدالبر، امام ماوردي په البیان کې ،رافعي، ابن ابي شیبه، ابو عبیده ابن جراح، بیهقي، حضرت سعد ابن ابي وقاص، ابن قتیبه ابو مسعود انصاري، بلال، عبدالله بن الارقم، اسامه ابن زید، حمزه، ابن طاهر، براء ابن مالك عبدالله ابن زبیر، ابو طالب مکي ،حسان، زبیر بن بکار، قرضه ابن کعب، امام ابو الفرج اصفهاني، خوات بن جبیر، رباح بن معترف ابن حسان، خارجه ابن زید، قاضي شریح، سعید ابن جبیر، عامر شعبي، عبدالله ابن عتیق، عطاء ابن رباح، محمد بن شهاب زهري، عمر ابن عبدالعزیز سعد ابن ابراهیم زهري، په تبع تابعینو کې څلور واړه امامان، ابن عینیه، د موسیقۍ له الو پرته سندرې روا بولي.

امام شوکاني په نیل الاوطار کې هم همدا نومونه یاد کړي دي.

ډېرو علماوو د موسیقۍ له الو سره سندرې روا بللې دي. قاضي ابوبکر عربي په خپل کتاب "الاحکام" کې لیکي: "داسې صحیح حدیث وجود نه لري، چې په دې اړه په حرمت دلالت وکړي:" ابن نحوي په خپل کتاب العمده کې همدا خبره کړې ده. ابن طاهر په کتاب السماع کې لیکي: " آن چې د (حرمت په اړه) یوه خبره هم صحیح نه ده."

ابن حزم وایي: "...په دې اړه یو صحیح حدیث هم نشته دی او هر څه چې د موسیقۍ د حرمت په اړه روایت شوي ټول له ځانه جوړ شوي او

موضوعي روايات دي او كه د ثقه رواياتو له خوا يې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته نسبت شوى واى، هرومرو به مو منلي واى."

دميزان الاعتدال دمؤلف امام ذهبي او دلسان الميزان دمؤلف امام ابن حجر عسقلاني په څېر دحديثو نوموتي علماء هم ددا ډول حديثو روايت كوونكي څېړي او نقد پرې كوي چې وروسته به يې ولولئ.

حضرت امام غزالي وايي: "هغه څوك چې سماع اوموسيقي يې په حركت او خوځښت رانه ولي له عقلي او بدني ناروغۍ سره مخ او نيمګړى دى، تعادل نه لري، له روحانيت څخه لرې دى او په وچ طبيعت اوبد ذوق كې تر اوښ، مرغانو اونورو حيواناتو هم بدتر دى، ځكه چې اوښ د خپل وچ طبيعت برسېره هم له خواږه غږ سره مست شي او بار لاندې منډه وهي."

حضرت ابو داؤد فرمايي: "زه چې څومره لهو ته تمايل كوم هاغومره مې په حق نفس قوي كېږي."

بيا هم غزالي ليكي: " موسيقي د زړه د ناروغيو درمل ده او زړه له ناروغيو، ستړتيا او ناارامۍ څخه ژغوري، نو ځكه مباح ده."

امام شوكاني په نيل الاوطار كې ليكي: "د مدينې اوسېدونكي او له هغوى سره په ظاهريه و او صوفيه و كې د نظر ملګري د سندرو په روا والي قانع دي كه څه هم له چنګ او رباب سره وي."

ابو منصور بغدادي شافعي وايي :"عبدالله ابن جعفر به د سندرو په اورېدلو كې كومه ستونزه نه ليدله او خپلو وينځو ته به يې د سندرو ويلو اجازه كوله، ډېر وخت به يې له هغوى سندرې اورېدلې او دا هم

د حضرت امام علي ك د خلافت زمانه وه."
حضرت امام غزالي فرمايي: "رقص (نڅا) مباح ده."
د حبشو لوبې ته چې بخاري يې هم روايت كوي امام غزالي د نڅا او سرود نوم وركوي.
حضرت عطاء الله پالوي ليكي: "د مسلمانانو هغه كتاب كې، چې د هر مسلمان په كور كې ايښى دى، يو ځل نه دوه ځله اشاره كوي، چې موسيقي پيغمبري لاره ده".
علامه بدرالدين عيني حنفي د بخاري په شرح كې وايي: " له حضرت داؤد سره ارمونيه وه، چې هغه به ورسره سندرې ويلې." ابن حجر عسقلاني په فتح الباري او امام شوكاني په كتاب السماع كې ليكي: عبدالرزاق په خپل مسند كې له عبدالله ابن عمر څخه روايت كوي: " حضرت داؤد به ارمونيه غږوله او د زبور تلاوت به يې كاوه".
فكر وكړئ نه يوائې دا چې حضرت داؤد به له زبور سره ارمونيه غږوله، بلكې له زبور پرته به يې په دومره خوند سره سندرې هم ويلې، چې آن الوتونكي به يې هم اغېزمن كړل او ډلې ډلې به ترې راتاو وو.
سلطان المشايخ حضرت نظام الدين اولياء وايي: "په هغه قوم به د خداى جل جلاله عذاب ولې نه راځي، چې ته ورته د موسيقۍ د روا والي په اړه احاديث وړاندې كړې او هغه يې په وړاندې درڅخه دامام ابو حنيفه قول وغواړي."
امام غزالي وايي: "هغه څوك چې له دريا (دايره) سره سندرې حرامې بولي، نو هغه د رسول الله صلى الله عليه وسلم له فعل څخه ښكاره

انکار کوي، چې دا په خپله کفر دی."

د ډهلي ستر محدث حضرت شیخ عبدالحق وایي: "محدثین وایي، چې د موسیقۍ د حرمت په اړه یو حدیث هم صحیح نه دی". حنفي محدث حضرت سید جمال الدین وایي: "د موسیقۍ د حرمت په اړه چې وروستني علما کوم احادیث وړاندې کوي او استدلال پرې کوي، هغه نه ثابت شوي دي او نه کوم اصل لري، ځکه چې که په دوی کې کوم حدیث صحیح وای، نو ښاغلیو مجتهدینو به پرې استدلال کړی وای، صحیح او حسن حدیث خو پرېږده، چې آن داسې ضعیف حدیث هم نشته، چې د موسیقۍ حرمت ثابت کړي."

حضرت مخدوم سید اشرف جهانګیري وایي: "د سماع تر ټولو ښه ځای مسجد دی."

حضرت شیخ نقي الدین وایي: "د سماع په محفل کې ګډون د خدای جل جلاله درضا لامل ګرځي".

حضرت مولینا عبدالرحمن لکهنوي وایي: "سماع زموږه عبادت دی او مسجد د عبادت لپاره ځانګړی شوی دی."

شیخ الفقهاء خیرالدین املي وایي: "سماع د جواز له حده تېر، د استحباب درجې ته رسېدلې ده."

د اهل حدیثو نامتو عالم نواب صدیق حسن خان وایي: "د سندرو او موسیقۍ د حرمت په اړه مې نه په قرآن کې آیت وموند او نه مې د حدیثو په کتابونو کې کوم حدیث تر سترګو شو."

علامه شا جعفر وایي: "ماته له ساز او سرود سره د موسیقۍ په روا

والي کې هيڅ شك نه دی پاتې له همدې کبله د نورو دلايلو وړاندې کولو او نور بحث ته هيڅ اړتيا نشته."

هغه دا هم ليکي چې کله د موسيقۍ په اړه بحث راشي، نو ضرور ورسره دا شرط ايښودل کېږي، چې که له موسيقۍ سره فواحش وي، يا شراب او نور منکرات وي، يا شهوت پاروونکې ويناوي يا پَرې (قطعې يا تاش) وي يا د کوم مسلمان او يا هندو غيبت په کې کېږي، نو دا ډول موسيقي حرامه ده... نه پوهېږو چې له موسيقۍ سره ولې دا شيان تړل کېږي. دا شيان خو چې هر چېرې وي، په هره معامله کې وي، ناروا دي [ځکه دا شيان په خپل ذات کې حرام دي] ددې لپاره ولې موسيقي ځانګړې کېږي؟ ولې دا شيان له نورو مسايلو سره نه تړل کېږي؟ ولې داسې نه ويل کېږي چې که د شرح وقايې د ځينو پاڼو په لوستلو شهوت راپارېږي، نو لوستل يې روا نه دي؟. ولې داسې نه ويل کېږي، چې که په مسجد کې کرمبول کېږي او جذبې او احساسات زيانمنوي، نو مسجد ته راتلل روا نه دي. ولې داسې نه ويل کېږي، چې که د ښځو د اواز په اورېدلو او د هغوی په ليدلو پاروونکي خيالات راځي، شهوت راويښېږي، نو د هغوی شهادت حرام دی.

دې محترم په دې اړه اوږده خبره کړې ده، د موسيقۍ په اړه يې د اسلام او موسيقي په نوم کتاب ليکلی دی، چې له ډېرو دلايلو او خبرو وروسته ليکي: "موسيقي له ساز او سرود سره او بې ساز او سروده روا ده."

علامه عطاء الله پالوي وايي :"دا په حضرت رسول کرم صلی الله علیه وسلم پسې بهتان دی، چې ګواکې هغه صلی الله علیه وسلم موسیقي حرامه بللې ده."

امام شوکاني وايي:"د موسیقۍ د حرمت په اړه د اجماع دعوه له یوې مخې باطله ده." دی زیاتوي:"د ساز او سرود د حرمت په اړه، چې څومره روایتونه رانقل شوي دي یو یې هم صحیح نه دی، ټول باطل دي."

امام شوکاني وايي، چې قاضي ابوبکر بن عربي او امام ابن حزم هم کټ مټ همدا نظر لري. شوکاني له استثناء پرته وايي، چې "د موسیقۍ د حرمت په اړه چې څومره حدیثونه وړاندې کیږي، ټول موضوعي دي."

د نړیوال شهرت خاوند نامتو بنګالی شاعر او ادیب رابندرنات ټاګور وايي، چې ځینې وخت انسان دومره مجذوب او دومره تراغېز لاندې راشي، چې د خپل حال د بیانولو لپاره الفاظ نه لري، نو کله چې الفاظ خلاص شي، نو د همدې حال د بیانولو لپاره موسیقي ته مخ ورواړوي او مرسته ترې وغواړي.

د موسیقۍ د حرمت د پلویانو دلایل

۱ـ د موسیقۍ د حرمت پلویان په هغه روایت استناد کوي، چې حضرت عبدالله ابن عباس، حضرت عبدالله ابن مسعود ، امام مجاهد ، عکرمه او ځینو نورو صحابه و رضي الله عنهم ته منسوب شوي او دعوه کوي، چې الله جل جلاله په دې ایت کې موسیقي حرامه ګرځولې ده."و من الناس من یشتری لهوالحدیث لیضل عن سبیل الله بغیر علم و یتخذها هزوا اولئك لهم عذاب مهین." یعنې "په خلکو کې داسې کسان هم شته، چې بې ګټې او چټي خبرې اخلي، چې بیا په دې خبرو سره د الله جل جلاله بنده ګان په ناپوهۍ سره له حقې لارې واړوي او هغه آیتونه ریشخند کړي. دوی ته رسوا کوونکی او ذلیلوونکی عذاب دی." (لقمان ۶)

دوی د لهوالحدیث معنا سندرې اخیستې دي.

دوی وایي چې ابن شعبان له حضرت عبدالله ابن عباس څخه روایت کوي چې هغه به په دې آیت کې له لهو څخه غرض موسیقي بلله ، خو عماره وایي چې دابن شعبان ټول روایات دله منځه وړلو وړ دي.

ابن حزم وایي، چې د دوی دا وینا د څو لاملونو له مخې د منلو وړ نه ده، یو خو دا چې له دې آیت څخه دا ډول تفسیر نه له حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه ثابت دی او نه له صحابه و څخه ، بلکې د ځینو مفسرینو وینا ده چې حجت پرې نه شي کېدلی ځکه له

الله جل جلاله اوله رسول الله صلی الله علیه وسلم پرته د هېڅ وینا حجت نه ده. دوهم دا چې دا وینا او دا تفسیر د نورو صحابه و او تابعینو له وینا سره مخالف دی. دریم دا چې په خپله همدا آیت په دې آیت باندې د دوی استدلال ردوي، ځکه چې دا آیت وایي، چې "په خلکو کې داسې کسان هم شته چې بې ګټې او چټي خبرې اخلي، چې بیا په دې خبرو سره (د الله جل جلاله بنده ګان) په ناپوهۍ سره له حقې لارې واړوي او هغه ریشخند کړي." دا خو داسې یو صفت دی، چې که په هر چا کې وي، نو هغه کافر دی، ځکه چې د الله جل جلاله لاره یې ریشخند کړې ده.

ابن حزم وایي: "که څوك کوم کتاب واخلي، چې خلك پرې له حقې لارې واړوي، نو کافر دی ځکه چې الله جل جلاله هغه غندلی دی. خو الله جل جلاله هېڅکله هغه کسان نه دي غندلي، چې بې ګټې او چټي خبرې د ساعت تېرۍ لپاره اخلي. ددې لپاره نه چې خلك پرې له حقې لارې واړوي، نو له همدې لامله یې په دې آیت استناد باطل او بې ځایه دی. همدا ډول هغه خلك، چې په قصدي ډول د قرآن په تلاوت سره فرض لمونځ پرېږدي یا هغه څوك چې د نفلو په کولو سره فرض یا واجب لمونځ نه کوي یا د سندرو او ترانو په اورېدلو سره کوم فرض کار پرېږدي، نو دا شخص فاسق او ګناهګار دی، خو که څوك ددې کارونو په کولو سره فرض نه پرېږدي، نو دا خو یې بد کار ندی کړ ی.

(المحلي لابن حزم ۹/ ۶۰)

امام قرطبي (۶۷۱ هجري ۱۲۷۳ م) په جامع الاحکام القران کې ددې آیت په تفسیرکې ډېر بحث کړیدی او وایي چې دلته چې کوم لهو نا وړه ښودل شوې هغه ښه هنري غږ نه دی، بلکې هدف هغه غږ دی چې په انسان کې شهواني او حیواني غرایز تحریکوي یا هغه غږ هدف دی چې خلک له ایمان څخه اړوي ، لکه د مکې د مشرکانو یو مشر (نصر بن الحارث بن علقمه) ۲ هجري _ ۲۲۴م) چې کول ، نوموړی د قریشو له شیطانانو او د بدر په غزا کې د هغوی د بیرغ له لېږدوونکیو څخه و ، هغه به د ناعربو کتابونه او وینځې پېرلې چې په هغوی سره خلک بې ایمانه کړي یعنې هغه به د وینځو په سندرو او ددې کتابونو په ویلو خلک د قرآن له اورېدلو اوله اسلام راوړلو منحرفول او ګمراه کول .

دلته هم موخه همدا ډول لهو ده چې د خدای جل جلاله د بنده ګانو له ګمراه کولو پرته بله موخه نلري .

قرطبي همداراز وایي چې د حسن بصري (۲۴۳ _ ۷۲۸ م)په اند دلته له لهو څخه غرض (کفر او شرک) دی .

مفسرین وایي چې نصر بن الحارث د رستم او اسفندیار او د ایراني پاچایانو د کیسو کتابونه پېرل او بیا به چې په مکه کې چا وویل چې محمد صلی الله علیه وسلم دا ډول وایي نو ده به هغوی ریشخند کړل او د ایرانیو پاچایانو کیسې به یې ورته کولې او ویلې به یې چې زما خبرې د محمد صلی الله علیه وسلم له خبرو غوره دي . همدا راز نصر بن حارث به وینځې پېرلې او چې چا به غوښتل مسلمان شي نو هغه

به يې خپلو سندرغاړو وينځو ته وروست ، ښه خوراک او څښاک به يې پرې وکړ او بيا به يې ورته وويل چې دا درته له لمانځه او روژې څخه چې محمدصلی الله عليه وسلم يې درڅخه غواړي. او دا چې د محمدصلی الله عليه وسلم لپاره وجنګېږې غوره دي نو بيا دا آيت نازل شو .

نو دلته له لهو څخه موخه دا ډول لهوده چې الله جل جلاله وغندله .

علامه الوسي وايي چې ددې ايت ښه تفسير هغه دی چې حسن روايت کړی دی . : کل ماشغلک عن عبادة الله وذکره من السمروالاضاحيک والخرافات والغناء ونحوها)

يعنې : هرهغه څه چې انسا ن دالله ج له عبادت او له ياد څخه مشغول څخه ساتي هغه که ټوکې وي ،که نکلونه وي او که سندرې او که داسې نور ټول لهوالحديث ده . ۲۴ ټوک ۹۱ مخ

جلالين تفسير ددې ايت(واستفزز من استطعت منهم بصوتک) الاسراء۶۴

يعنې : ((او له هغوی څخه دې چې په چا وس رسېږي نو په خپل غږ يې سپک (ذليل) کړه .))

په تفسير کې وايي چې مجاهد وايي چې دشيطان غږ خوشې خبرې او لوبې دي .او عبدالله ابن عباس وا يي چې دشيطان غږ هره هغه وينا ده چې خلک ګناه ته بولي

شهيد آيت الله ډاکټر بهشتي هم موسيقۍ ته اشاره کړېده چې موږ د هغه د نظر لنډيز له www.hmazaheri.com/book ويب سايټ

ځخه رالېږدوو: ((هغه ددې په تفسيرکې وايي چې کله به رسول اکرم صلی الله علیه واله وسلم د جمعې په ورځ پر منبر خطبه اوروله، سوداګريز کاروان به راغی او خلکو به د کاروان مخې ته د خوښۍ د ښکارولو لپاره ډول او دريا وهله نو په مسجد کې له رسول الله صلی الله علیه واله وسلم سره ناستو ځينو د کمزوري ايمان خاوندانو به لمونځ او مسجد پرېښود او د ډول او دريا خواته به يې منډه کړه چې الله جل جلاله ددوی په دې کار نيوکه وکړه او ويې غنده: ((قل ما عندالله خير من اللهو ومن التجاره)) يعنی: ((هغه څه چې له الله جل جلاله سره دي له لهو او سوداګرۍ څخه ډېر غوره دي .))

ډاکټر بهشتي همداراز زياتوي چې ډېرو داسې ويلي دي چې په دې ځای کې له لهو څخه غرض هماغه د شپېلۍ، نغارې او طبلې غږ دی چې له بهر څخه ښار ته رانتوتونکي سوداګريز کاروان به ددې لپاره غږاوه چې خلک خبر شي او د پلورلو او پېرودلو لپاره ورته ورشي، نو کله به چې په مسجد کې د کمزوري ايمان خاوندانو داسې غږ واورېد نو يا به ددې غږ د اورېدلو لپاره او يا به د سوداګريزې معاملې لپاره له مسجد څخه په وتلو شول او رسول صلی الله علیه واله وسلم به يې پر منبر ناست پرېښود ، چې الله جل جلاله د دوی د ا کار وغندہ. خو دا سمه نه ده چې له دې ايت څخه د موسيقۍ د حرمت لپاره کار واخيستل شي، لکه څنګه چې له دې ايت څخه د سوداګرۍ د حرمت لپاره کار نه شو اخيستلی .

ځو ځایه په قرآن کې د لغو کلمه هم راغلې ده او ځینو فقهاوو لغو هم لهو معنی کړېده او لغو ښه نه ده ګڼل شوې، خو بیا هم د لهو په حرمت دلالت نه شي کولی.

امام غزالي د یو چا په ځواب کې، چې ویلي یې وو "سندرې لهو، بې ګټې او د ساعت تېرۍ شی دی" ویلي دي:"هو همداسې ده، خو خبره دا ده چې دا دنیا ټوله بې ګټې او لهو ده... له ښځو سره له هغه یوځای والي پرته، چې د اولاد زېږولو لامل وګرځي، نور هر ډول یوځای والی، مستي او لوبې بې ګټې دي (خو خلك یې کوي، ځکه چې نفس یې غواړي) هر لهو آن د حبشي غلامانو لوبو ته د بي بي عایشې کتل او د رسول الله صلی الله علیه وسلم هځول ټول روا او په نص ثابت دي... لهو زړونه تازه کوي، اروا تاندوي، فکري ستوماتنیا له منځه وړي او زړونه، چې له تازه ګۍ او نشاطت څخه لېرې وساتل شي، نو مړاوي او وژل کېږي... نو موسیقي روحي درمل ده، چې د ستړتیا او مړاویتوب د ناروغیو علاج کوي، خو باید په اورېدلو کې یې افراط ونه شي. لکه چې د دوا او درملو په خوړلو کې افراط په کار نه دی. په همدې خاطر لهو په دې نیت د قربت (الله جل جلاله ته د نږدېوالي) لامل ګرځي". (احیاء العلوم ۱۱۵۲)

۲_ د موسیقۍ د حرمت پلویان په دې آیت، چې د نیکو مؤمنانو په ستاینه کې راغلی استدلال کوي:"و اذا سمعوا اللغو اعرضوا عنه" یعنې "کله چې چټې خبرې واوري، نو مخ ترې اړوي." (قصص ۵۵)

دوی وايي، چې سندرې هم په لغو او چټې خبرو کې راځي، نو ځان

ساتل ترې واجب دي.
شيخ قرضاوي ځواب ورکوي، چې له دې آيت څخه چې څه څرګندېږي، هغه دا دي چې لغو عبارت دی له بدې وينا ، کم عقلۍ خبرې، ترخې وينا او نورو څخه او دا آيت هم په همدې خبره شاهد دی:"واذا سمعوا اللغو اعراضوا عنه و قالوا لنا اعمالنا و لکم اعمالکم سلام عليکم لا نبغي الجهلين". يعنې "او کله چې بې ګټې خبرې واوري، نو مخ ترې اړوي او ورته وايي، چې زموږ کارونه زموږ او ستاسې کارونه ستاسو دي، [زموږ خپل کار او ستاسو خپل کار دی] د خدای جل جلاله په امان موږ ناپوهان نه غواړو." (قصص ۵۵)
او دا د عبادالرحمن (د خدای جل جلاله د بنده ګانو) په صفت کې د الله جل جلاله د دې ستاين ډوله وينا په څېر ده، چې فرمايي:"... و اذا خاطبهم الجهلون قالوا سلما" يعنې "او کله چې ورته ناپوهان څه ووايي، نو دوی ورڅخه د سلام په ويلو (سالمې خبرې) ځان خلاصوي." (فرقان ۶۳)
که ومنو، چې په دې ايت کې يادې شوې لغو کې سندرې هم راځي، نو بايد چې داسې څه په کې راغلي وای، چې د سندرو نه اورېدل يې ستايلي وای او ښه کار يې ګڼلی وای په داسې حال کې چې دلته داسې څه نه وينو.
د لغو کلمه د باطل د کلمې په څېر هر هغه شي ته وايي، چې ګټه په کې نه وي او داسې شي ته غوږ ايښودل يا يې کول چې ګټه په کې نه وي، تر هغې بد نه دي، چې د بل چا حق ضايع نه کړي او يا د فرضو او

اړينو كارونو مخه ونه نيسي. له ابن جريح څخه روايت شوی دی، چې هغه سماع (روحاني موسيقي) اورېدل جايز بلل، چا ترې وپوښتل، چې آيا دا كار به دې د قيامت ورځ په نيكو كارونو كې وشمېرل شي او كه په بدو كارو كې؟ هغه ځواب وركړ: نه په نيكو كارونو كې او نه په بدو كارونو كې دا د لغو په څېر ده او الله جل جلاله فرمايي: "لايواخذكم الله باللغو فى ايمانكم" يعنې " الله جل جلاله مو په هغو سوګندونو نه نيسي، چې په ناپامۍ كې يې يادوئ"

(بقره ۲۲۵، مائده ۸۹)

امام قرطبي (۶۷۱ هجري ۱۲۷۳ م) په جامع الاحكام القران كې ددې آيت په تفسيركې ډېر بحث كړيدی او وايي چې دلته چې كوم لهو نا وړه ښودل شوې هغه ښه هنري غږ نه دی، بلكې هدف هغه غږ دی چې په انسان كې شهواني او حيواني غرايز تحريكوي معنی خبرې يا كار دی چې هېڅ ديني يا دنيوي ګټه پكې نه وي.

معارف القران ۱۸ ټوک ۹ مخ

امام غزالي فرمايي "كه له تصميم او هوډ پرته په ناپامۍ كې قسم يا د خدای جل جلاله نوم يادول دا خو پرېږده، چې فايده نه لري، مواخذه يا د خدای جل جلاله له خوا نيونه هم نه لري، نو شعر او نڅا به څرنګه ګناه او دهغه جل جلاله لخوا نيونه ولري!"

(احياء العلوم، كتاب السماع)

نو له همدې كبله موږ وايو، چې هره سندره لغو نه ده، بلكې په دې كې د ويونكي او يا اورېدونكي نيت او غرض ډېر مهم دی، ښه نيت

لهو او ټوکه د خدای جل جلاله د نږدیکت او قربت لامل ګرځوي او ناوړه نیت آ ن هغه عملونه هم، چې په ظاهره ښه دي او عبادت بلل کېږي په حقیقت کې باطلوي.

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایي: "ان الله لاینظر الی صورکم و اموالکم ولکن ینظر الی قلوبکم و اعمالکم" یعنې " الله جل جلاله ستاسو ظاهر (ښکاره بدن) او شتمنیو ته نه ګوري، بلکې ستاسو زړونو او کارونو ته ګوري." (مسلم)

ډاکتر عماره او شیخ قرضاوي په دې ځای کې د ابن حزم هغه ګټوره وینا رااخلي، چې د سندرو د مخالفینو په ځواب کې یې لیکلي: "هغوی پوښتي چې سندرې روا دي او که ناروا؟ او په دې باور دي، چې په دې اړه دریمه لاره یا دریم حکم نشته، ځکه چې الله جل جلاله فرمایي: "فماذا بعد الحق الا الضلال" یعنې "آیا له حق وروسته له ګمراهۍ پرته بل څه شته(؟)". خو دوی ته زموږ ځواب دا دی، چې حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایي: "انما الاعمال بالنیات و انما لکل امرء مانوی" یعنې "د اعمالو د ښه والي او بدوالي معیار نیت دی او هر انسان ته د هغه د نیت جزا ده".

دا یوه قاعده ده، هر شي ته د همدې معیار له مخې کتل کېږي. هر څوك، چې سندرې په دې نیت اوري، چې زړه یې ژوندی او روح یې تازه شي، سستي او تنبلي ترې کډې بار کړي او د الله جل جلاله بنده ګي په خپل ډول وکولی شي، ښو کارونو ته وهڅول شي، نو له شك پرته، چې ښه کار یې کړی دی او که د چا نیت نه ثواب او نه ګناه وي،

نو دده دا کار لغوه ده، چې نه ګناه لري او نه ثواب، لکه بڼونو ته تلل، د ساعت تېرې لپاره د خپل کور په مخ کې ګرځېدل، له خپل ذوق سره سم د رنګونو ته کتل او ..." (المحلی ۹/ ۶۰)
شهید آیت الله ډاکټر بهشتي ددې ایت: ((و اذ سمعوا اللغو اعرضوا عنه)) یعنی: ((کله چې لغو واوري نو ځان ترې ژغوري .)) په تفسیر کې وایي چې که لغو د لهو په معنی وي او که په بله ځانګړې معنی، د آیت ښکاره غرض دادی چې له دې آیت څخه د موسیقۍ د حرمت لپاره کار نه شي اخیستل کېدای، نو پر دې بنسټ ویلی شو چې په قرآن کې داسې آیت نه شو موندلی چې هغه دې د موسیقۍ په حرمت او آن په ټولیز ډول د لهو او لغو په حرمت دلالت وکړي .
۳_ د حرمت پلویان په دې حدیث استناد کوي:" د مؤمن له خوا چې هره لهو ترسره کېږي، نو باطله ده مګر له خپلې مېرمنې سره لوبې، د آسونو پالنه اوروزنه او غشي ویشتل" (اصحاب السنن).
دوی وایي چې په دې ځای کې سندرې نه دي یادې شوي، نو اورېدل یې روا نه دي.
خو د روا والي پلویان بیا ځواب ورکوي، چې دا حدیث ضعیف (کمزوری) دی او استدلال پرې نه کېږي او که داومنو، چې صحیح دی، نو دا خو بیا هم د حرمت معنی نه ورکوي، بلکې په بې ګټې توب دلالت کوي.

دا حدیث دوه ډوله سند لري په یوه کې یې عبدالله ابن زیدبن ازرق دی او په بل کې یې خالد بن زید دی او ډاکټرمحمد عماره وایي چې دحدیثو دپوهانو په نظر دواړه مجهول دي

له حضرت ابو درداء څخه رانقل شوي دي چې وایي:" زه چې څومره کولی شم، نو باطل کارونه کوم، ددې لپاره چې د حق د پلویتوب قوت مې ډېر شي." (الاسلام والفن)

دکتور قرضاوي وایي، چې که پورتنی حدیث صحیح هم وي، نو غرض یې دا نه دی، چې ګوندې یواځې هم دا درې لوبې روا دي یعنې دا انحصاري حدیث نه دی که داسې وای، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم به په نبوي مسجد کې حبشو ته د لوبې ـ چې دی هم د دوی لوبې نڅا بولي ـ اجازه نه وه ورکړې، نه به یې خپله ددې لوبو ننداره کړې وه او نه به یې حضرت عایشې رضي الله عنها ته ددې لوبو د ننداري اجازه ورکړې وه. په بڼونو، ګلکڅونو... کې ګرځېدل، د الوتونکیو خواږه غږونه اورېدل... که څه هم باطل او بې ګټې دي، خو حرام نه دي.

همداسې دوه نور روایتونه هم شته دي لکه: ((لیس لهو المؤمن الا ثلاث: رمی الرجل بقوسه او تأُدیبه فرسه او ملاعبته امراته)) یعنې: ((مؤمن له دې درې ساعت تېریو پرته د نورو اجازه نلري: غشي ویشتل، د اسونو روزنه او له خپلې مېرمنې سره لوبې.))

ددې حدیث په سند کې هم خالد بن زید دی چې مجهول دی.

یو بل روایت کې د عطاء ابن ابي رباح له خولې ویل شوي چې جابر بن عبدالله انصاري او جابر بن عبید انصاري مې ولیدل چې غشي یې

اورول ، له دې دواړو څخه يوه بل ته وويل چې آيا تا نه دي اورېدلي چې د خدای جل جلاله پيغمبرصلی الله عليه وسلم فرمايي: ((کل شی ليس من ذکر الله فهولعب لايکون اربعه : ملاعبة الرجل امراته و تاديب الرجل فرسه و مشي الرجل بين الغرضين و تعليم الرجل السباحة)) يعنې : ((هر شی چې د خدای جل جلاله ياد په کې نه وي اوله دې څلورو شيانو هم نه وي نو لوبې دي ،هغه له خپلې مېرمنې سره لوبې ، د خپل آس روزنه ، د دوه درو تر منځ پلی تګ او لامبو يادول دي .))

ابن حزم وايي چې دا روايت جعلي دی او په اسنادو کې يې په ناوړه ډول تدليس کړی دی ، (يعنی چې څوک له خپل هم مهالي څخه داسې څه روايت کړي چې ترې اورېدلي يې نه وي يا خپل شيخ ـ هغه څوک چې ترې روايت کوي ـ ، په داسې نوم ياد کړي چې پرې مشهور نه وي) ځکه چې ددې حديث په سند کې چې کوم زهري دی دا هماغه نوموتی او مشهور ابن شهاب زهري ندی ، بلکې دا بل نا پېژندل شوی او مجهول زهري دی چې عبدالرحيم نومېږي او خالد بن ابي زيد يې هم په سند کې دی چې هغه هم مجهول دی .

۴ـ د موسيقۍ د حرمت پلويان په دې روايت هم استناد کوي، چې بخاري يې له ابو مالك او ابوعامر اشعري څخه رانقلوي: "ليکونن قوم من امتی يستحلون الحر و الحرير والخمر و المعازف" يعنې "زما په

امت کې به داسې خلك پیدا شي، چې زنا حلالوي، د ورېښمو تهوتې، شراب او معازف مباح بولي." (بخاري).

دکتور محمد عماره وایي چې بخاري دې روایت ته کوم سند نه دی وړاندې کړی یواځې دومره یې وېلي چې هشام بن عمار له عامر څخه روایت کوي او ابوعامر خپله مجهول دی.

ددې روایت دراویانوژوند لیک په تهذیب التهذیب کې ښه روښانه شوی دی

خو ابن قیم جوزي په روضة المحبین کې دابن حزم وینا تنګوي او وایي چې داخبره له ابن حزم څخه پټه پاتې ده چې بخاري چې له چا څخه روایت کړی دی هغه هشام بن عمار دی او هغه یې لیدلی دی او له بخاري پرته دحدیثو نورو امامانو ورته سند ورکړی دی

په الاسلام والفن کې ددې روایت په اړه لیکي: دا حدیث که څه هم بخاري رانقل کړی دی، خو دا د معلقو حدیثو له ډلې څخه دی او مسند متصل نه دی. همدا لامل دی، چې امام ابن حزم یې د سند د منقطع کېدلو (تر رسول اکرم صلی الله علیه وسلم پورې د راویانو د لړۍ نه رسېدل) له کبله ردوي او نه یې مني، له معلق والي پرته نورو هم وېلي دي، چې په سند او متن دواړو کې یې نیمګړتیا شته ده.

امام حافظ ابن حجر عسقلاني کوښښ کړی دی، چې ددې روایت سند متصل کړي او دې کار ته یې له نهو لارو هڅه کړې ده، خو دا

ټولې لاړې هماغه راوي ته ورګرځي، چې د حديثو امامان او نقادان پرې نيوکې لري. دا شخص د عمار زوی هشام دی.
(تعليق التعليق د حافظ ابن حجر)
نوموړی که څه هم د دمشق خطيب، محدث او عالم وو او ابن معين او عجلي يې ثقه بولي، خو امام ابو داؤد د هغه په اړه وايي: "څلور سوه حديثونه يې روايت کړي دي، چې هېڅ اصل او بنسټ نه لري." ابو حاتم يې په اړه وايي: "رښتيا ويونکی دی، خو تل نه، څه يې چې لاس ته ورغلل، خلکو ته يې وويل، څه چې ورته ورښودل شوي دي، خلکو ته يې [بې له پلټنې] وړاندې کړي دي."
حضرت امام احمد يې په اړه وايي: "بې مغزه او کم عقل دی."
نسايي يې په اړه وايي: "هغه ته بايد هېڅ توجه ونه شي" يعنې [هېڅ ثقه نه دی].
حافظ ذهبي که څه هم له نوموړي څخه دفاع کړې ده، خو وايي چې "هشام رښتيا ويونکی دی، خو ډېرې خبرې کوي او داسې اقوال لري، چې کولی شو رد يې کړو... په اختلافي او هغو مسايلو کې چې د ټولو په ژوند پورې اړه لري، د دا ډول خلکو روايت نه منل کېږي."
ددې حديث په اصل متن او سند کې له خبرو سربېره ددې حديث په دلالت او محتوی (منځپانګه) کې هم څه خبرې او اختلاف شته دی. په صحيح او دقيق ډول معلومه نه ده، چې له معازف څخه غرض څه دی؟ معازف يعنې څه؟ ځينې وايي د لهو او ساعت تېرۍ وسايل ترې غرض دي، دا هم ويل شوي دي چې معازف يعنې د سندرو او

موسیقۍ سامان. که بیا هم دا ومنو، چې دلته له معازف څخه هدف د موسیقۍ وسایل دي، نو د حدیث لفظ چې په بخاري کې په معلق ډول راغلی د معازفو د تحریم ښکاره څرګندوی نه دی، ځکه چې [د حلال بولي] لفظ لکه څنګه یې چې ابن عربي وایي دوه معناوې لري، یوه معنا دا چې د هغوی په حلالوالي عقیده او باور لري او دوهمه یې مجازي معنا ده، چې په استعمال کې یې اسانۍ او سطحي نظر ته وایي. دلته که لومړی معنا مراد وای یعنې د لفظ حقیقي معنا، چې هغه په حلالو د حرامو بدلول دي، نو دا خو کفر ګڼل کېږي، ځکه هغه څه حلال بلل، چې حرمت یې قطعي وي لکه زنا، شراب... نو دا خو د ټولو په اتفاق کفر ده.

که ومنو، چې حدیث دلته په حراموالي دلالت کوي، نو آیا هدف دا دی چې دا څه شیان چې په دې حدیث کې یاد شوي [زنا، شراب، وربښم او موسیقي] دا ټول یوځای کول حرام دي او که هر یو یې بېل بېل ترسره کول حرام دي؟ دلته لومړی قول [یوځای کول] قوي برېښي، ځکه دا حدیث هغه خلك غندي او د هغو خلکو اخلاقو ته اشاره کوي، چې په زنا، شراب څښلو، شپې ناستې]شب نشینۍ[له کاره وتي، ټوله مخه او ټول سر او کار یې له نجونو، شرابو، کبابو، سروزرو، وربښمو او ټنګ ټکور سره دی.

ابن ماجه دا حدیث له ابو مالك اشعري څخه په دې ډول روایت کوي:" زما له امت څخه به ځینې کسان شراب څښي، خو بل نوم به ورته ږدي، په مېلو او د سندرو غاړو ښځو په غېږه کې به پروت وي. الله

جل جلاله به يې په ځمکه خښ کړي او خنزيران او بيزوګان به ترې جوړ کړي." همدا راز ابن حبان په خپل (صحيح) کې او بخاري په خپل تاريخ کې دا روايت کړی دی، خو هر چا چې له هشام پرته له بل چا روايت کړی دی، تاکېد يې پر شرابو کړی دی او سندرې او موسيقي يې د زنا او شرابو د مجلس د متمم (پوره کوونکي) او تابع غوندې ياد کړي دي.

نو دلته د خبرې فوکس شراب دي يعنې په اصل کې همدا حرام دي.

۵_ د تحريم مدافعين د حضرت عايشې رضي الله عنها دا حديث دليل نيسي: "الله جل جلاله د سندرغاړو ښځو، پلورل، بيه... حرام ګرځولي دي."

ترمذي او تلبيس ابليس

ځواب دا دی، چې دا حديث او د سندرغاړو وينځو د پلورلو د حرمت په اړه، چې نور ځومره احاديث دي، ټول ضعيف [کمزوري] دي.

(المحلی ۹/۵٦)

ابن حزم وايي: ددې روايت په راويانو کې سعيد ابن رزين دی چې له خپل ورور څخه روايت کوي او هېڅوک هم دادواړه نه پېژني . په لسان الميزان کې يې همداروايت له خپل پلار څخه کړی امام ذهبي او امام ابن حجر هم دسعيد په اړه دابن حزم نظر تائيدوي .

وګوري دابن حجر لسا ن۲۹ :۳ او د ذهبي ميزان ۱۳٦ :۲

همداراز ددې حديث په راويانو کې ليث هم دی چې ضعيف دی. طبراني په الاوسط کې په کمزوري سند روايت کړی او بيهقي وايي

چې:((محفوظ ندی))
بل دا چې امام غزالي وايي دلته له سندرغاړو وينځو څخه غرض هغه وينځې دي، چې د شرابو په محفلو، مېکدو او عشرتکدو کې پرديو، فاسقو نارينه و ته سندرې وايي او د ښځو له خوا پرديو فاسقو نارينه و او هر هغه چا ته، چې د فساد وېره ترې وي، سندرې ويل حرام دي، خو خپل مالك [د وينځې بادار] ته سندرې ويل په دې حديث کې حرامې شوې نه دي. آن دپرديو پر وړاندې هم هغه وخت وينځو ته سندرې ويل روا دي چې دفتنې وېره نه وي .لکه په لاندې حديث کې، چې راغلي دي او صحيحينو (بخاري او مسلم) يې روايت کړي دي.
هغه داسې، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د دوو وينځو د سندرو غږ واورېد ، خو هغه يې منع نه کړلې او ابوبکر رضي الله عنه ته يې وفرمايل:" دا دواړه پرېږده (چې خپلې سندرې وايي)".
صحابه و سندرغاړې وينځې پلورلې او پېرلې دي لکه وروسته به چې د ابن عمر او ابن جعفر معامله ولولو، نو که د سندرغاړو وينځو پلورل او پېرل چور حرام واي، نو دوی ولې پلورلې او يا پېرلې؟.
بل دا چې اسلام، چې د سندرغاړو وينځو پلورل حرام بللي دي لامل دا دی، چې اسلام غوښتل او غواړي، چې د وينځو او مرييتوب دود دې له اسلامي ټولنې څخه ورو ورو کډه وکړي او په دې ډول چې يو دې وينځه په يوه او بل دې يې په بل پلوري دا کار ښه نه عملي کېږي، دلته حکمت او د اسلام غېر امريه غوښتنه (د خلکو هڅونه) دا ده، چې سندرغاړې وينځه مه پلوره، بلکې ښه دا ده چې مخه يې ورته

خلاصه او ازاده يې کړې.

۲ـ دوی بل د نافع دا روايت دليل نيسي :"کله چې ابن عمر رضي الله عنه د يوه شپانه د شپېلۍ غږ واورېد ، نو په دواړو غوږونو يې ګوتې کېښودې، لاره يې بدله کړه او له نافع رضي الله عنه څخه يې وپوښتل، چې ای نافع رضي الله عنه ته دا غږ اورې. ما ورته وويل، چې هو! ده همداسې پوښتل، چې غږ اورې؟ او ما ورته ويل چې هو. تر دې چې نور ما هم د شپېلۍ غږ نه اورېده او هغه ته مې وويل، چې نه، نور يې نه اورم. له هغې وروسته ابن عمر رضي الله عنه له غوږو ګوتې لېرې کړې او خپله سورلۍ يې اصلي لارې ته برابره کړه او ويې ويل: "راٗيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يسمع زمارة راع فصنع مثل هذا" يعني "رسول الله صلى الله عليه وسلم مې وليد په داسې حال کې، چې هغه د شپانه د شپېلۍ غږ اورېد ، نو هغه صلى الله عليه وسلم همداسې وکړل."

(احمد ، ابو داؤد ، ابن ماجه)

حضرت ابو داؤد ددې حديث په اړه وايي، چې دا حديث موضوعي دی ابو علي الؤلؤي وايي چې له ابوداؤد څخه مې اورېدلي دي چې ويل يې داحديث منکر دی او که صحيح هم شي، نو دا خو د موسيقۍ د رواوالي د پلويانو دليل دی، نه يې د مخالفينو. دا ځکه چې که د شپېلۍ اورېدل حرام وای، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم به ابن عمر رضي الله عنه ته مباح نه بلله او ابن عمررضي الله عنهما به نافع رضي الله عنه ته مباح نه بلله او هغوی ته به يې هم امر کړی وای، چې تاسو يې هم مه اورئ. دا چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ابن عمر رضي الله عنه

پرېښود ، چې وايې وري او ابن عمر رضي الله عنه بيا نافع رضي الله عنه پرېښود دا په خپله د رواوالي دليل دی، ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يې يوائې په خپله لـه اوربدلو ډډه وکړه. رسول الله صلى الله عليه وسلم يوائې له شپېلۍ څخه نه، بلکې له ډېرو نورو مباحو دنيوي چارو څخه په خپل طبيعت ډډه کوله. د بېلګې په ډول په شريعت کې پـه ډډې يا تکيې لګولو خوراك روا دی، خو رسول الله صلى الله عليه وسلم هېڅکله هم په ډډې خوراك نه کاوه او يا دا چې هغه صلى الله عليه وسلم به د شپې په داسې حال کې ويده کېده، چې هېڅ درهم او دينار يا سره او سپين زر به يې ذخيره نه درلودل او خيراتول به يې، خو نور خلك بيا پـه دې کار مکلف نه دي. دا د هغه صلى الله عليه وسلم ځانګړنه وه، همدا ډول دلته د شپېلۍ حکم هم همداسې دی.

٧ـ دوی پـه دې روايت هم استناد کوي:"رښتيا ده، چې موسيقي پـه زړونو کې نفاق زرغونوي."ابوداؤد

ددې روايت پـه راويانو کې عبدالرحمن بـن عبدالله عمري دی امام احمد دده په اړه وايي : ((دده يوحديث هم صحيح ندی)) ،((دده حديث مو حذف کړ، حديثونه يې منکر دي دروغجن و)) السماع

همدارازددې حديث په سند کې سلام بن مسکين له يو بې نومه بوډا څخه روايت کوي چې دابن حزم په وينا ، رښتيا هم حيرانوونکی دی.

دا نه ده ثابته ده، چې دا دې د رسول الله صلى الله عليه وسلم چې معصوم دی وينا وي ، بلکې د يو چا نظر دی، چې نور ورسره مخالفت لري. پـه ځانګړي ډول قدرمن صوفيان. دوی وايي، چې سندرې زړونـه نرموي

او له ګناه څخه د پښېمانۍ او توبې او بخښنې غوښتلو لامل ګرځي.
همدا لامل دی، چې صوفيان خپل روحونه په موسيقۍ تازه او ژوندي کوي او خدای جل جلاله ته پرې ځان نږدې کوي، خپل هوډ او قصد پرې وړمن او خوشبو کوي او دا يو داسې حالت دی، چې له تجربې، ځَکلو او تمرين پرته پرې څوك نه پوهېږي او هر چا چې دا حال وڅَکه نو ربښتوني شناخت ته ورسېد او (شنيدن کی بود، مانند ديدن).
امام غزالي وايي: "دا حکم د اورېدونکي په اړه نه، بلکې په هغه سندرغاړي تطبيقېږي، چې سندرې يې د زړه له تل څخه نه وي، په مصنوعي اکتونو د خلکو پام ځانته راواړوي، خپله دومره اغېزمن نه وي، خو په دروغو ځان ډېر اغېزمن ښيي. ددې لپاره، چې خلك يې خوښ کړي، له هغوی سره منافقانه او دوه مخې چلند کوي، خو غزالي زياتوي: "او دا کار د تحريم لامل نه ګرځي، ځکه چې ډېر شيان او کارونه د نفاق د را زرغونېدلو لامل ګرځي، خو حرام نه دي. لکه د ښو جامو اغوستل، په ښه سپرلۍ (اوس په ښه موټر کې) ګرځېدل، نور د وياړ سامانونه کارول، نو له همدې کبله د نفاق د ظهور او زرغونېدلو د علتونو او لاملونو کارول ګناه نه ده.
٨_ د موسيقۍ د حرمت پلويان په هغه څه، چې د شايعې په ډول په خلکو کې خپاره شوي، چې ګويا د ښځې غږ عورت دی استدلال کوي، خو د ښځې غږ عورت نه دی. علامه دکتور يوسف قرضاوي وايي، چې د خدای جل جلاله په دين کې هېڅ داسې دليل او يا شبه دليل (دليل ته ورته سند) نشته، چې وښيي چې د ښځې غږ عورت

دی. ډېرو ښځو به له رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه پوښتنې کولې، ډېرو صحابه و له سپېڅلو بيبيانو پوښتنې کولې او هغوی به ځوابونه ورکول، خو هېچا ونه ويل چې دا حديث چې عايشې يا بلې صحابيې روايت کړی او يا دا فتوی چې فلانۍ صحابيې ورکړې ده، دا د عورت [د ښځو د غږ] لوځېدل دي، چې پټول يې فرض دي. سره له دې، چې د نورو مسلمانو مېرمنو په پرتله امهات المومنين ته شرايط تنگ او سخت وو او ځينې داسې قيودات پرې ايښودل شوي وو، چې پر نورو مسلمانو مېرمنو نه دي ايښودل شوي.
[د ښځو د غږ د حکم په اړه زما په بل کتاب [ښځه او اسلام] کې اوږده څېړنه شوې ده. د معلوماتو د زياتوالي لپاره يې کتلی شئ].
که څوك ووايي، چې دا په عادي ژوند پورې اړوند دي، نو زموږ ځواب ورته دا دی، چې حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د دوه و وينځو له خولو سندرې واورېدې، نو هغه يې منع نه کړلې او حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه ته يې هم وويل، چې له دوی سره کار مه لره.
ابو جعفررضي الله عنه ، نورو صحابه و او تابعينو به له وينځو څخه سندرې اورېدلې.
۹_ د موسيقۍ دښمنان په هغه روايت هم استدلال کوي، چې ترمذي په مرفوع ډول له حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت کړی دی: "هر کله چې زما امت دا پنځلس کارونه وکړي، نو په بلا به اخته شي" په دوی کې له سندرغاړو وينځو او د موسيقۍ له وسايلو څخه گټه اخيستل

هم ښودل شوي دي، خو قرضاوي وايي، چې د ټولو په اتفاق سره دا حديث ضعيف دی، نو ځکه نشو کولی چې پرې استناد وکړو.
ابن حزم وايي چې تر يحيى ابن سعيد پورې ددې روايت راويان ټول مجهول خلک دي او يحيى ابن سعيد له محمد څخه يوه کلمه هم نده روايت کړې ځکه چې دهغه هممهاله نه و .ددې
روايت په سندکې فرج بن فضاله هم دی او امام احمد دده په اړه وايي چې هغه له يحيى څخه منکر حديث روايت کړی دی . ده به باوري خلکو ته منکر احاديث منسوبول ، ابن حبان وايي چې فرج بن فضاله داحاديثو باوري سندونه جوړ او ترتيب کړل او بيا به يې بېهوده متنونه ورپورې وتړل يعنې صحيح او متصل سند پسې به يې بېهوده او چټې متن تاړه چې په دې ډول متنونو استدلال صحيح ندی .
الاسلام والفنون الجميلة نقل له السماع ۸۵ مخ څخه
۱۰- دوی د ابو امامه په دې روايت هم استناد کوي چې وايي له رسول اکرم صلى الله عليه وسلم څخه مې واورېدل :((لايحل تعليم المغنيات ولاشرا وُهن ولا بيعهن ولااتخاذهن و ثمنهن حرام و قد انزل الله ذالک في کتابه : (ومن الناس من يشتري لهوالحديث ليضل عن سبيل الله بغير علم) ، و الذي نفسي بيده مارفع رجل عقيرته بالغناء الاارتدفه شيطانان يضربان بارجلهما صدره و ظهره حتى يسكت) ،
يعنې: ((د سندر غاړو ښځو روزنه ، پېرل او پلورل او کارته نيول روانه دي ، د هغوی بيه حرامه ده او الله جل جلاله دا په قرآن کې نازل کړي دي .(او په خلکو کې داسې کسان هم شته چې بې ګټې او چټې خبرې

اخلي چې بيا په دې خبرو د الله جل جلاله بنده ګان په ناپوهۍ سره لـه حقې لارې واړوي) ، په هغه ذات سوګند چې زما روح يې په واک کې دی ، هېڅوک سندرې نه وايي مګر دا چې دوه شيطانان ورپسې شي او پر پښو پر سينه او پر ملا يې تر هغې وهي تر څو چپ شي .))
ددې حديث په روايت کوونکيو کې اسماعيل بن عياش او قاسم دي چې محدثين دواړه ضعيف بولي . که څه هم ابن حجر ترې دفاع کړېده خو ابن حزم يې کمزوري بولي او (منکر لـه)حديث يې بولي ، اسماعيل ابن عباس د التهذيب)) پـه اړه وايي چې ځينې پرې باوركوي او ځينې پرې نيوکې لري ، کله چې د نوموړي پـه اړه لـه يحيى ابن معين څخه و پوښتل شول نو ويې ويل: ((د شام لـه اوسېدونکيو سره ستونزه نلري خو عراقيان يې روايات (حديثونه) نه مني .

ددې روايت په سند کې عبدالملک بن حبيب هم دی او لکه چې لاندې يې لولو ، محدثين پرې باور نه لري .

۱۱-عبدالملک بن حبيب دوه روايته لري ، يو دا چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي: ((ان المغني اذنه بيد شيطان يرعشه حتى يسكت .))

يعنې : ((د سندرغاړي غوږونه د شيطان په واک کې دي تر هغې يې خوځوي تر څو چپ شي .))
ددې حديث يو راوي عبدالملک دی چې علما پرې باور نه کوي او بل يې عمري صغير دی ، چې علما يې ضعيف بولي .
دوهم دا چې رسول الله صلی‌الله عليه وسلم فرمايي : ((ان الله حرم تعليم المغنيات و شراء هم و بيعهن و اکل اثمانهن .)) يعنې : ((رښتيا چې الله جل جلاله د سندرغاړو ښځو روزل ،پېرل او پلورل او د هغوی بيې خوړل حرام ګرځولي دي .))
محمد عماره وايي چې: ((د عبدالملک بن حبيب ټول حديثونه د ورکولو وړ دي .))
دې روايت ته د ګوتې نيولو وړ يو بل ټکی دادی بې له دې چې د وينځو او اصيلو (ازادو) ښځو توپير وشي ، په ټوليز ډول وېل شوي چې د سندر غاړو ښځو پلورل او پېرل او بيه حرامه ده . په اسلامي فقه کې د وينځو د پلورلو او پېرلو اجازه شته خو د ازادو ښځو پلورل او پېرل هېڅکله هم روا نه دي او په دې کې ښځې په مطلق ډول (د وينځو او ازادو له توپير پرته) يادې شوې دي او داسې برداشت ترې کېږي چې که اصيله او ازاده ښځه سندرغاړې نه وي نو پلورل ، پېرل او د بيې خوړل هر څه يې روا دي . چې دا د الله جل جلاله د احکامو او نبوي ارشاداتو مخالفه خبره ده او په احاديثو کې دومره تېروتنه او تعارض هيڅکله نه وي چې دا په خپله ددې روايت کمزوري په ګوته کوي .

بله دا چې دا له نورو موثقو روایاتو سره ښکاره ټکر لري موږ وینو چې د رسـول الله صـلی‌الله علیـه وسـلم صـحابه و سـندرغاړې وینځـې پلورلې او پېرلې دي چې ښېلګې یې دلته هم لولو .
ابـن الفرضـي د عبـدالملک بـن حبیـب (۲۳۸ هجـري ـ ۸۵۲ م) پـه اړه وایي چې هغه حدیث پېژندونکی نه دی ، با جني او ابن حزم یې په اړه وایي:((ابو عمر بن عبدالبر به هغه دروغجن باله .))
۱۲- حضـرت انـس (رضـي الله عنـه) وایـي چـې رسـول الله صـلی الله علیه وسلم فرمایلي: ((من جلس الی قنیـة صب فی اذنیـه الانک یـوم القیامـة .)) یعنـی : ((څـوک چـې د سـندرغاړې سـندروته کېنـي نـو د قیامت په ورځ به یې په غوږونو کې سرپ واچول شي .))
ابـن حـزم وایـي چـې انـس رضـي الله عنـه تـه منسـوب دا حـدیث بدمرغي راټوکوي ځکه چې نا پېژندل شویو کسانو روایت کړیدی او یو د باور وړ شخص هم په دې اړه له مالک څخه روایت نه دی کړی .
دوهـم دا چـې پـه دې روایت کـې مکحـول لـه عایشـې رضـي الله عنهـا څخـه روایـت کـوي پـه داسـې حـال کـې چـې هغـه هېڅکلـه هـم عایشـه رضـي الله عنهـا نـه ده لیـدلې او نـه یـې همهمالـه وو . همـداراز پـه دې روایت کې د هاشم بن ناصح او عمر بن موسی غوندې مجهـول خلـک دي ، دا حدیث منقطع هم دی او په دې روایت کې له ابو عبدالله څخـه هم روایت شوی دی چې هېڅوک یې نه پېژني .
ددې روایت په روایاتو کې ابو نعیم ـ عبید بن هاشم ـ هم دی چې ابـن قیسر یې په اړه وایي : ((هغه ضعیف دی او حدیث یې لـه ابـن مبـارک

څخه نه دی راخیستی او له مالک څخه ډېر منکر دي ، بلکې له ابن منکدر څخه یې په مرسل ډول روایت کړی دی .))
الاسلام والفنون الجمیلة) .
۱۳ د ابو مالک اشعري رضي الله عنه روایت چې وایي له پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه یې اورېدلي دي (یشرب الناس من امتي الخمر یسمونها بغیر اسمها تضرب علی رؤسهم المعازف و القنیات یخسف بهم الله الارض .)) یعنی: ((زما په امت کې به ځینې خلک شراب څښي خو بل نوم به پرې ږدي او په مخکې به یې موسیقي غږېږي او سندرغاړې ښځې به سندرې وایي ، الله جل جلاله به یې په ځمکه ننباسي))
ابن ماجه او تاریخ بخاري .
دا د ابن ابي شیبه روایت دی چې معاویه بن صالح پکې دی چې کمزوری یې بولي او بل په کې مالک ابن ابي مریم دی چې څوک یې نه پېژني .
امام ذهبي هم وایي: ((ابن معین د معاویه بن صالح په اړه وایي: د خوښې ، او باور ، وړ شخص نه دی .))

۱۴ - په یو حدیث کې راغلي چې : ((ان الله تعالی نهی عن صوتین ملعونین : صوت نائحه و صوت مغنیة)) یعنی ((الله جل جلاله دوه رټل شوي غږونه منع کړیدي: د نوحه کوونکې (په مړي په اجوره یا بې

اجوري په ډېر لوړ غږ او له حد څخه په وتلي انداز يا په مکر ژړېدونکي بڼځې) او د سندرغاړې بڼځې غږونه .))
ابن حزم وايي: دا معلومه نده چې ددې روايت راوي څوک دی . دې ته د قدسي حديث نسبت شوی چې هېڅ سند نه لري او مطلق په پورتني ډول روايت شوی دی .
ډاکټر عماره د السماع په حواله وايي چې ددې روايت راوي جابر دی او ابن حبان د هغه په اړه وايي چې هغه حافظه نه لري ، ډېرې سهوې کوي ، توهم پرسته دی . د وهم او ګومان له مخې به يې روايتونه کول ، يو خيال پلوه (خيال پالونکی)شخص دی ، ډېر زيات منکر احاديث لري نو د پرېښودلو وړ دی او احمد بن حنبل او يحيی بن معين هغه پرېښی دی ، هغه په دروغ ويلو او له ځانه د جوړو احاديثو په خپرولو او د صحيحو احاديثو په پټولو کې ځانګړی شهرت لري .
او ددې حديث په دوهم روايت کې محمد بن يزيد طحان يشکري دی چې هغه هم ناوړه او له ځانه د حديثو جوړوونکی شخص وو .
السماع **۸۳_۸۵**
۱۵ - حضرت عايشې رضي الله عنها ته منسوب روايت:((من مات و عنده جارية مغنية فلا تصلوا عليه.)) يعني :((هر څوک چې مړ شي او سندرغاړې وينځه ولري نو په هغه (د جنازې) لمونځ مه کوئ .))
ددې روايت دوه راويان هاشم او عمر مجهوله خلک دي او مکحول له سره عايشه رضي الله عنها ليدلې نه ده نو څنګه له هغې رضي الله عنها څخه روايت کوي .

۱۲ - عبدالله ابن عمر ته منسوب روایت چې وایي: ((یو سړي د خدای رسول ته وویل چې زه اوښ لرم آیا خُدا ورته ویلی شم ؟ هغه صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل هو ، هغه بیا وپوښتل چې آیا سندرې ورته ویلی شم ؟ هغه صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل ، پوهـ شه چې د سندرغاړي غوږونه د شیطان په واک کې دي ، سپکوي یې تر څو چې چپ شي .))

ددې روایت په راویانو کې یو عبدالملک دی چې د باور وړ ندی او بل عمر صغیر دی چې محدثین یې ضعیف بولي . ابن حزم عبدا لملک ته د نا باوره او هلاکوونکي الفاظ کارولي دي .

لکه وړاندې مو چې وویل خُدا د (ح) په پیښ سره هغه غږ او سندروته وایي چې اوښان پرې مستوي او ګړندی تګ پرې کوي .

۱۷ - دسعید ابن منصور له لارې له ابو داؤد له سلیم بن سالم بصري ، له حسان بن ابي سنان ، بیا د یو سړي پواسطه له ابو هریره رضي الله عنه څخه روایت شوی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: ((یمسخ قوم من امتي فی اخرالزمان قردة و خنازیر قالوا : یا رسول الله و یشهدون ان لااله الا الله و انک رسول الله : قال نعم ویصلون و یصومون و یحجون قالوا : فما بالهم یا رسول الله ؟ قال : اتخذوا المعازف والقنیات والدفوف و یشربون هذه الاشربة فباتوا (۱) علی لهو هم و شرابهم فاصبحوا قردة و خنازیر .))

(۱) په بل روایت کې فیباتون راغلي دي

يعنې : ((په وروستۍ زمانه کې به زما د امت يوه ډله د بيزوګانو (شاديانو) او خوګانو په بڼې مسخ شي ، ويې ويل: ای د خدای جل جلاله رسوله !او هغوی شهادت ورکوي چې له يو الله جل جلاله پرته بل معبود نشته اوته په حقه د الله استازی يې ((هغه صلی‌الله عليه وسلم وفرمايل هو او لمونځ به هم کوي ، روژه به هم نيسي او حج به هم کوي . هغوی وويل ای د خدای جل جلاله رسوله ! خير په هغوی څه شويدي ؟ هغه صلی‌الله عليه وسلم وفرمايل : ساز او سرود به غږوي ، سندرغاړې ښځې او درياګانې به کاروي او شراب به څښي او شپه په لهو او شراب څښلو سبا کوي او په دې وخت کې به د بيزو ګانو او خوګانو په بڼه واوړي .))

دا روايت دداسې چا لخواشوی چې نه نوم لري اونه يې څوک پېژني .

شهيد آيت الله ډاکټر بهشتي وايي چې په رواياتو کې ساز، طنبور وهلو او دا دول نورو شيانو ته اشاره شوېده چې د ځان خوښ ساتلو او لهو الات ورته ويل کېږي، د شيعه ګانو او سنيانو په کتابونو کې داسې روايات (احاديث) هم شته چې غواړي چې څه نا څه ددې وسايطو د استعمال په حرمت دلالت وکړي .

ځيني فقهاوو دا ډول استنباط کړی دی چې نه غواړي موسيقۍ ته په ټوليزه توګه حرامه ووايي، بلکې پدې اړه راغلي روايات غواړي چې ووايي هغه مجلسونه او د لهو او لعب هغه محفلونه حرام دي چې د شتمنو، اشرافو او بډايانو په کورونو او د هغوی په استوګنځايونو کې به جوړېدل، ټوله شپه به عياشي فحاشي کېده، زنا به وه، فسق او

فجور به و ، له فحشاډ کې او بربنډې سندرې به وې، ښځې او نارينه به ګډ نڅېدل او موسيقي به په دا ډول مجلسونو کې، په اوړو کې د مالګې په اندازه وه، او نورو ګناهونو ته د هڅولو په غرض غږول کېده .

نو پر همدې بنسټ په لنډه توګه ويلی شو چې هره سندره او هره موسيقي حرامه نه ده، هغه موسيقي حرامه ده، چې خلک ګناه او فحشا ته هڅوي، د ايمان سپېڅلتيا يې زيانمنوي ، اخلاق يې کمزوري کوي .

خو که کومه موسيقي دا ډول اغېز ونلري، نو غږول يې حرام ندي.

۱۸ -همدا راز د سعيد منصور له لارې له حارث بن شهاب ، له فرقد سبخي له عاصم بن عمر اوله ابو دمامه رضي الله عنه څخه روايت شوی چې وايي پيغمبر صلی‌الله عليه وسلم فرمايي: ((تبيت طائفه من امتي على لهو و لعب ، و اكل و شرب فيصبحوا قردة و خنازير يكون فيها خسف و قذف ، و يبعث على حی من احيائهم ريح فتنسفهم كما نسفت من كان قبلهم باستحلالهم الحرام و لبسهم الحرير ، و ضربهم الدفوف ، و اتخاذهم القيان .))

يعنی : ((زما د امت يوه ډله به شپه په ساعت تېری ، لوبو ، خوړلو او څښلو سبا کوي او په دې وخت کې به د بيزو ګانو او خوګانو په بڼه واوړي ، او په دې کې نابودي او سختوالی دی او ددوی له کليو څخه به يو کلي ته داسې باد ولېږل شي چې دوی به له منځه يوسي ، لکه څنګه يې چې له دوی څخه وړاندېني خلک د حرامو د حلال ګڼلو ، د

وربښمود جامو په اغوستلو او د دریاګانو د وهلو او سندرغاړو ښځو د په کارولو په سبب له منځه وړل .))
داد حارث بن نبهان حدیث دی او دده حدیثونه له سره لیکل (منل) کېږي نه او فرقد سبخي کمزوری دی .
او سلیم بن سالم، حسان بن ابي سنان او عاصم بن عمر مجهول دي نوپه یقین سره دا دواړه روایتونه اعتبار نه لري .
دسعیدابن منصور له لارې له فرج بن فضاله، له علي بن یزید له قاسم او له حضرت ابو امامه رضي الله عنه څخه روایت شوی : (ان الله بعثنی رحمة للعالمین وامرنی بمحو المعازف والمزامیر والا وثان والصلب، لا یحل بیعهن و لاشراء هن ولاتعلیمهن ولاالتجارة بهن وثمنهن حرام .))
یعنی ((له شک پرته الله (جل جلاله) زه د نړیوالو لپاره رحمت رالېږلی یم. او ماته یې امر کړی چې سازاو سرود، شپیلۍ ګانې، بتان او صلیبونه له منځه یوسم، ددې شیانو پلورل، پېرل زده کړه او په دوی سوداګري حرامه ده دهغوی بیه حرامه ده .))
امام حزم وایي، په دې سند کې قاسم ضعیف دی .
۱۹-له ابن اشعري څخه روایت شوی چې دی وایي ابو عامر یا ابو مالک اشعري ماته وویل او په خدای سوګند چې ماته یې دروغ نه دي ویلي چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه یې اورېدلي چې هغه صلی الله علیه وسلم وفرمایل : ((لیکون قوم من امتي یستحلون الخز والحریر والخمر والمعازف)) یعنې : ((زما له امت څخه به یوه ډله وي

چې خز(١)، وربښمینې جامې، شراب او موسیقی (سرود) روا بولي)).

(١)دوربښمو ټوټه یا نرمه او نازکه وړۍ

امام ابن حزم وايي : ((دا حدیث منطقع دی او د بخاري او صدقه بن خالد ترمنځ پکې واټن راغلی دی نو له دې کبله په دې اړه يو حدیث هم صحیح نه دی او ټول موضوعي دي . په خدای جل جلاله سوګند که ددې ټولو یا له دوی څخه دیوه یا یې دډېرو سند دباوري خلکولخوا رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ته رسېدلی وای نو په منلو کې به یې موږ هېڅ شک او زړه نازړه توب نه وای کړی، او که هغه څه چې په دې روایاتو کې راغلي رښتیا وي دبېلګې په توګه دا چې دسندر غاړو وینځو پلورل روانه دي ، بیا خو باید په هغه چا حد جاري شي چې سندر غاړې وینځه یې پېرلې ده او بیا یې ورسره جنسي نږدیوالی کړی، او باید له دې وینځو سره دنږدیکت په پایله کې زېږېدلی کوچنی هغه ته ونه سپارل شي (اونسب یې هم ثابت نه شي) . بله خبره داده چې داسې ډېر شیان شته چې پلورل او پېرل یې منع دي خو ساتل یې روا دي لکه اوبه، پیشو او سپیان، چې ددې ټولو پلورل او پېرل روانه دي خو ساتل یې روا دي همدا راز که ومنو چې دسندر غاړو وینځو پلورل روانه دي نو داخو په دې مانا نه شوه چې دهغې ساتل هم روانه دي .

دا وو د موسیقۍ د حرمت د پلویانو دلایل، چې ټول ځواب شول. د دوی اکثره روایات یا صحیح ندي او یا صریح نه دي او د موسیقۍ د

حرمت په اړه ټول رانقل شوي روايات د ظاهريه و، مالکيه و، حنابله و او شافعيه و، د يو ټولي له خوا کمزوري بلل شوي دي. خو ددې پرعکس د موسيقۍ د روا والي په اړه ډېر صريح، صحيح او کره روايات شته چې په ډاګه ترې د سندرو او موسيقۍ رواوالی جوتېږي.

د موسيقۍ د روا بلونکو دلايل

کله مو چې د موسيقۍ د حرمت په اړه دليل ونه موند، نو د موسيقۍ حکم د اباحت د اصل له مخې مباح پاتې شو. موږ که د موسيقۍ د جواز لپاره نور هېڅ دليل هم ونه لرو، خو چې د حرمت په اړه يې صريح او صحيح دليل نه وي، نو حکم يې د (الاصل فی الاشياء الاباحة) [په ټولو چارو کې اصل حکم روا والی دی] د قاعدې له مخې، مباحوالی دی. دا خو لا پرېږده، چې په دې اړه ډېر صريح، صحيح او له شك او شبهې وتلي دلايل شته دي، چې په ډاګه جوتوي، چې موسيقي روا ده.

د دې دلايلو له ډلې څخه به د مشت نمونه خروار په توګه څو روايات رانقل کړو.

١- حضرت عايشه رضي الله عنها روايت کوي چې دوه وينځو زموږ په کور کې د بعاث سندرې ويلې. رسول اکرم صلى الله عليه وسلم راغی او پرته له دې چې څه ووايي په خپل بستر پرېووت. په همدې وخت کې ابوبکر رضي الله عنه هم راننووت، ماته ډېر په غوسه شو او په تنده لهجه يې راته وويل: "د شيطان غږ، هغه هم د پېغمبر صلى الله عليه وسلم په کور کې؟؟" خو حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم دې دوه انجونو په کار د ابوبکر رضي الله عنه په دې تند او تېز چلند اعتراض وکړ او ورته ويې

فرمایل، چې: " ای ابوبکره رضي الله عنه! دوی خپل کار ته پرېږده، په دوی غرض مه لره" (بخاري مسلم او ابن ماجه)
ځینې وایي، چې دا وینځې کوچنۍ وې، خو ځواب دا دی چې که دوی په رښتیا هم کوچنیانې وای، نو حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه به ورته دومره نه په غوسه کېده او دومره به د هغه رضي الله عنه د غوسې د راپارولو لامل نه ګرځېده.

بعاث د اوس او خزرج د قومونو ترمنځ ۱۲۰ کلنه جګړه وه، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپل کوښښ پای ته ورسوله، نو ځکه حضرت ابوبکر رضي الله عنه ددې ناوړه جنګ یادولو ته د شیطان غږ وواېه. دا حدیث د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په عملي سنتو او د هغه صلی الله علیه وسلم په محسوسو شواهدو کې راځي، د مصر مشهور او وتلی عالم ډاکټر محمد عماره په خپل کتاب ((الاسلام والفنون الجمیلة)) کې لیکي ، دا حدیث جوتوي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم نه یواځې دا چې سندرې اورېدلې ، بلکې هغه یې تائید کړې هم دي او د سندرو دمنع کوونکیو اجتهاد یې هم اشتباه او د هغوی سهوه بللې ده . حضرت ابو بکر صدیق(رضي الله عنه) د خپل اجتهاد پر بنسټ وغوښتل چې هغوی منع کړي ، خو رسول الله صلی الله علیه وسلم د ابوبکر(رضي الله عنه)په دې اجتهاد اعتراض وکړ ددې لپاره چې د سندرو په روا والي یې ټینګار کړی وي . او دا داسې روایت دی چې د حدیثو د جرحې او تعدیل هېڅ عالم یې هم پر کوم روایت کوونکي

نیوکه نه ده کړې .
ځیني وایي چې په حدیث کې راغلي چې حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم چې دا حال ولید نو مخ یې واړاوه ، خو ډاکټر محمد عماره ځواب ورکوي چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د مخ اړولو لامل انجونو ته نه کتل وو ، او د سندرو نه اوریدل یې لامل نه وو، ځکه چې سندرې په غوږ اوریدل کیږي .
داداسې روایت دی چې دحدیثو هیڅ عالم یې هم پرراویانو هیڅ ډول نیوکه نه ده کړې
ددې حدیث په بل روایت کې چې عمرو بن حارث له ابن شهاب څخه روایت کړی دی او همدا متن پکې راغلی ، داهم ویل شوي دي: ((تغنیان و تضربان)) یعني: ((سندرې یې ویلې او داریایې وهله .))
مسلم او بخاري هم همدا متن د اوزاعي په روایت له ابن شهاب څخه نقل کړیدی .

۲ـ حضرت عایشه رضي الله عنها روایت کوي، چې هغې یو انصار ته یو انجلۍ ور واده کړه. رسول الله صلی الله علیه وسلم ترې وپوښتل:"ای عایشې رضي الله عنها آیا نڅا یې کوله؟ ځکه چې انصار نڅا خوښوي".
(بخاري، احمد)
۳ـ ابن عباس رضي الله عنه روایت کوي، چې عایشې رضي الله عنها خپله یوه نږدې دوسته یو انصار ته ورواده کړه. حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ترې وپوښتل، چې "آیا له ناوې سره د مېړه تر کوره ملګرې

وئ؟" هغې رضي الله عنها ورته ځواب ورکړ "هو" بیا یې ترې وپوښتل آیا له هغې سره مو کومه سندره ویونکې (سندرغاړې) ولېږله.؟" حضرت عایشې رضي الله عنهاځواب ورکړ "نه" رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل، چې "انصار سندرې خوښوونکی قوم دی کاشکې مو ورسره څوك لېږلې وای، چې ویلي یې وای: "اتیناکم اتیناکم فحیانا و حیاکم" یعنې "موږ تاسو ته راغلو، موږ تاسو ته راغلو، نو ستاسو سلام دې پر موږ وي او زموږ سلام دې پرتاسو وي". ابن ماجه او نسايي.

۴_ عامر ابن سعد رضي الله عنه روایت کوي "په یو واده کې له قرضه ابن کعب رضي الله عنه او ابو مسعود انصاري رضي الله عنه سره په داسې حال کې ملګری شوم، چې څو وینځو سندرې ویلې. ما ورته وویل، چې ای صحابه و (د خدای د رسول ملګرو) آی هغه کسانو چې د بدر په جګړه کې مو برخه اخیستې. آیا ستاسو پر وړاندې داسې کارونه کېږي؟ هغوی ځواب راکړ: "که غواړې نو ته هم له موږ سره کښېنه او موږ سره یوځای غوږ ونیسه او که نه غواړې، چې وایې ورې، نو ځه لاړ شه، ځکه چې په ودونو کې موږ ته د لهو اجازه راکول شوې ده.. (نسايي او المستدرك للحاکم)

۵ : سایب بن یزید روایت کوي چې (د رسول الله صلی الله علیه وسلم خواته یوه ښځه راغلله نو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ((ای عایشې رضي الله عنها آیا دا پېژنې ؟ هغې رضي الله عنها ورته وویل : ((نه ای د خدای جل جلاله پیغمبره صلی لله علیه وسلم)) ، هغه صلی الله علیه وسلم

ورته وفرمایل: ((دا فلانۍ سندرغاړې وینځه ده ، آیا غواړې چې درته سندرې ووایي ؟ .)) بیایې سندرې وویلې ...) نسایي

۶: امام احمد په خپل مسند کې له عبدالله ابن عمررضي الله عنه یا عمیره څخه روایت کړی چې وایي : ((د ابو لهب زوم راته وویل کله مې چې دابو لهب له لور سره واده وکړ نو حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم زموږ خواته راغی او ویې فرمایل: ((هل من اللهو ؟)) ((آیا لهو شته ؟))

۷: کله چې رسول صلی الله علیه وسلم له مکې معظمې څخه مدینې منورې ته مهاجر شو نو د مدینې اوسېدونکي له ډېرې خوښۍ څخه په خپلوجامو کې نه ځایېدل ، هغه په پرده کې پټې نجونې بامونو ته وختلې او په ډېرې خوښۍ سره یې لاندې بیتونه زمزمه کول او د رسول الله صلی الله علیه وسلم هرکلی یې په سندرو او زمزمو داسې وکړ:

((طلع البدر علینا من ثنیات الوداع

وجب الشکر علینا ما دعا لله داع

ایها المبعوث فینا جئت بالامر المطاع))

، یعنی ((د وداع د غره له څوکې پر موږ بشپړه سپوږمۍ راوخته ، چې د خدای جل جلاله دعا کوونکی یې راوغوښت ،شکر پر موږ واجب دی ، ای پر موږ کې پاڅېدلیه! (لېږل شویه) منل شوی فرمان دې راوړی دی .))

۸ : کله چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د سپرلۍ اوښ د بني نجار قبیلې اړوند د ابو ایوب انصاري رضي الله عنه د کور مخ ته ځملاست نو ددې قبیلې نجونو دریاګانې راواخیستې او د رسول الله صلی الله علیه وسلم هرکلی یې په دریاګانو او زمزمو داسې وکړ:

((نحن جوار من بني النجار
یا حبذا محمد من جار.))

یعني : ((موږ د بني نجار نجونې یو ، محمدصلی الله علیه وسلم څومره ښه همسایه دی .))

په یوه روایت کې دا هم راغلي چې حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه چې په دې سفر کې له حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم سره ملګری وو وغوښتل چې دا نجونې له سندرو ویلو او ترنم څخه منع کړي ، خو حضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم ورته دا انقلابي وینا وکړه : ((ای ابوبکره رضي الله عنه پرې یې ږده چې یهود پوه شي چې زموږ دین ډېر پراخ او خلاص (ارت) دی .))

الاسلام والفنون الجمیله .

۹-ابوحسین روایت کوي :((په هغه ورځ کې چې د مدینې اوسېدونکي په کې لوبې کوي د معوز بن عفراء د لور ربیع رضي الله عنها خواته ورغلم ، هغې راته وویل چې یوه ورځ حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم زما خواته راغی او په همدې فرش کښېناست ، زما خواته دوه نجونې وې چې له دریاسره به یې زما د هغه نیکونو په

یاد کې ترانې وېلې چې په بدر کې شهیدان شوي وو او په دې ضمن کې یې دا هم وویل: ((زموږ په منځ کې پیغمبر دی چې له راتلونکي هم خبر دی.))

خو پیغمبر صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې: ((داسې مه وایئ ځکه چې له الله جل جلاله پرته هېڅوک هم له راتلونکي خبر دی.)) امام احمد.

دلته وینو چې رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی له دریا او زمزمو څخه نه ایساروي خو په عقیدې پورې یوې اړوندې تېروتنې ته یې پام را اړوي.

۱۰_ ابن حزم له ابن سیرین څخه روایت کوي: "یو سړي مدینې ته د پلورلو لپاره څو وینځې راوستې، نو د ابن عمررضي الله عنه خواته ورغی. یو تن راغی او د یوې وینځې د اخیستلو لپاره یې په بیه کې جګړه وکړه، خو ویې نه پېرله. ابن عمررضي الله عنه د وینځو خاوند ته وویل، چې داسې وکړه ددې وینځو د پېرلو لپاره داسې چاته ورشه چې هغه په دې کار کې ځانګړی نوم او شهرت لري، چې هغه عبدالله ابن جعفررضي الله عنه دی بیا هغه عبدالله ابن جعفررضي الله عنه ته د پېرلو په نیت ورغی. وینځې یې ورته وروړاندې کړې، بیا یې له دې دوو څخه یوې ته امر وکړ، چې سندرې ووایي. په دې وخت کې ابن عمر رضي الله عنه هم غوږ اېښی و. وروسته عبدالله ابن جعفررضي الله عنه په بیه کې له جګړو وروسته هغه وپېرله. وروسته هغه سړی (پلورونکی) د ابن عمر رضي الله عنه څنګ ته راغی او ورته ویې ویل، چې

په اوه سوه درهمه (په يو بل روايت کې نهه سوه درهمه ياد شوي) مې وپلورله، خو تاوان مې وکړ. ابن عمررضي الله عنه د دې خبرې په اورېدلو سره ابن جعفررضي الله عنه ته ورغی او ورته ويې ويل، چې دې سړي تاوان کړی دی اوه سوه (يا نهه سوه) روپۍ کمې بولي يا ورته وينځه بېرته وسپاره او يا سودا له سره وکړئ. ابن جعفر رضي الله عنه ورته وويل، چې دی خوښ نه دی، نو وينځه يې ورته بېرته سپارم."

ابن حزم د دې روايت په اړه وايي:" ابن عمررضي الله عنه سندرې ته غوږ هم ايښی دی او د هغې وينځې د پلورلو په کار کې يې کوښښ او هڅه هم کړې ده. دا صحيح حديث دی، سند يې هم صحيح دی. نه هغه ډول خوسا، تور شه، زړېدلی او موضوعي احاديثو ته منسوب روايات." (المحلی)

۱۱ـ د موسيقۍ د رواوالي پلويان په دې ايت هم استناد کوي:"و اذا راء و تجارة او لهواً انفضوا اليها و ترکوك قائما قل ما عندالله خير من اللهو و من التجاره والله خيرالرازقين." يعنې "کله چې سوداګري او ساعت تېري ويني، نو هغې ته ورشي او تا ولاړ پرېږدي. ورته ووايه له خدای جل جلاله سره چې څه دي هغه له سوداګرۍ او ساعت تېرۍ څخه ډېر غوره دي او الله جل جلاله تر ټولو غوره رزق ورکوونکی دی." (الجمعه)

په دې ايت کې الله جل جلاله لهو له سوداګرۍ سره يوځای ياده کړې ده، څرنګه چې سوداګري روا کار دی، نو ساعت تېري هم روا ده. الله جل

جلاله نه سوداګري بده ګڼلې او نه لهو. مګر هغه خلك يې ورټل، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يې په داسې حال كې په منبر ولاړ پرېښود، چې هغه خطبه لوستله او دوی د كاروان مخې ته، چې دريا (دايره) ورته وهل كېده، ورغلل.

امام قرطبي ددې ايت په تفسير كې فرمايي: ((دجمعې په ورځ رسول الله صلى الله عليه وسلم دمنبر لپاسه خطبه لوستله چې پدې وخت كې يو سړی مسجد ته راننووت او غږ يې وكړ چې ددحيه بن خليفۀ كلبي سوداګريز كاروان راورسېد. دويلو وړ ده چې دحيه به چې هركله له سفر څخه راستون شو نو دوستانو به يې ددريا په وهلو دهغه هركلی كاوه.

جابر بن عبدالله رضي الله عنه وايي چې كله به واده و نو نجونې به ددريا او شپېلۍ په وهلو سره دنبوي مسجد څنګ كې تېرېدلې او مسلمانانو به هم ددې غږ په اورېدلو له مسجد څخه ورمنډې كړلې نو داآيت په همدې خاطر رانازل شو.

الجامع الاحكام القرآن)

نو دلته جوته شوه چې نه سوداګري منع ده او نه لهو، بلكې دالله جل جلاله لخوا دمسلمانانو دا بې پروايي، په منبر درسول الله صلى الله عليه وسلم پرېښودل او دسوداګريز كاروان اويا دنجونو ددريا غږ پر لور ددوی ورځغاستل او دلمانځه پرېښودل وغندل شول. امام قرطبي همداراز فرمايي: په دې آيت كې نه لهو غندل شوې او نه هم لوبې، كه داسې وای نو مطلق دنيوي ژوند به غندل شوی وای ځكه

چې تول دنیوي ژوندته دلهو او لعب نوم ورکړل شوی دی: ((وماالحیوة الدنیا الالعب ولهو)) یعنې: ((او ژوند له لهو او لعب پرته بل څه ندی))

۱۲_ ډېرو صحابه و سندرې اورېدلي او دا کار یې تائید کړی دی او صحابه هغه خلك دي، چې هر څوك ورپسې اقتدا وکړي، نو لار یې وموندله.

۱۳_ حضرت عایشه رضي الله عنها روایت کوي، چې څو تنو حبشیانو د اختر په ورځ په نبوي مسجد کې لوبې کولې، نو حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ماته وفرمایل، چې آیا ته دا لوبه لیدل غواړې؟ ما ورته وویل، چې هو. هغه صلی الله علیه وسلم په دروازه ودرېد، خپل لاس یې وغځاوه زه یې په کې پورته کړم، چې ننداره ولیدلی شم. ما د ننداري لیدلو ته دوام ورکړ. رسول صلی الله علیه وسلم څو ځله راڅخه وپوښتل، چې بس نه ده؟ ما ورته وویل نه." (بخاري)

حضرت امام غزالي وایي، چې دا لوبې رقص او نڅا وه.

د عایشې رضي الله عنها په یو بل روایت کې راغلي چې: ((د اختر ورځ وه حبشو په مسجد کې په سپر او نیزو لوبې کولې، رسول الله صلی الله علیه وسلم ما ته وفرمایل: ((غواړې چې ننداره وکړې؟، ما ورته وویل هو، نوزه یې خپل شاته په دې ډول ودرولم چې زما مخ یې پر مخ وو او په خپلې جامې یې زه پټه کړم او ماد حبشیانو د لوبو ننداره کوله، چې حضرت عمررضي الله عنه هغوی منع کړل نو رسول الله

صلى الله علیه وسلم لوبو کوونکیو ته وفرمایل : ((ای د ارفده اولاده ، په امن کې اوسئ .))
تر دې چې زه ستړې شوم او هغه صلی الله علیه وسلم راته وفرمایل : ((بس دی؟ :)) ، ما وویل: ((هو .)) بیا هغه صلی الله علیه وسلم راته وفرمایل: ((خیر ځه .))
په یو بل روایت کې راځي چې : ((حبشیان به نڅېدل .)) او په یو بل روایت کې راځي چې: ((هغوی د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم پر وړاندې نڅېدل او سندرې یې ویلې .)) ، امام احمد دا روایت له انس ابن مالک څخه کړی ،
د پورتني ماخذ په حواله
کله چې حضرت عمر صلی الله علیه وسلم وغوښتل هغوی منع کړي نو حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ددې لپاره چې د هغوی ددې لوبو او نڅېدلو روا والی تائید کړي د حضرت عمر رضي الله عنه ، د اجتهاد مخالفت وکړ .
د یادولو وړ خبره داهم ده چې بخاري دا حدیث یوائې په (باب لعب) یا د لوبو باب کې نه دی را اخیستی، بلکې په (باب لهو) او تر دې معنا ، مفهوم او اصطلاح لاندې یې هم را اخیستی چې د دواړو روا والی جوتوي .
په مسلم کې راغلي چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د حضرت عایشې رضي الله عنها سر په خپله اوږه کېښود .

۱۴ـ داؤد ثقفي روایت کوي، چې موږ د ابن جریح د حدیثو د تدریس

په حلقه کې ناست و، په دې حلقه کې د عبدالله ابن مبارك په ګډون د عراق نور ګڼ شمېر علماء، محدثين او فقهاء هم ناست وو، چې په همدې کې ابن ميزن مغني تېر شو. ابن جريح هغه راوغوښت او ترې ويې غوښتل، چې څو سندرې ووايي. هغه څو سندرې وويلې بيا يې وويل، چې كه له تاسو سره دا ناپوهه خلك نه واى ناست، نو ما به ډېرې سندرې درته ويلې واى، تر دې چې تاسو مې په سندرو ماړه كړي واى. په دې وخت كې ابن جريح په حلقه كې له ناستو خلكو څخه وپوښتل، چې آيا په تاسو كې داسې څوك شته، چې زما دا كار يې نه وي خوښ شوى؟ ځينو خلكو د ابن جريح د دې پوښتنې په اورېدلو سره وويل، چې هو! موږ په عراق كې دا كار نه خوښوو. ابن جريح ورته وويل، چې د حُدا او رجز ويلو په اړه مو څه خيال دى؟ هغوى ورته وويل، چې د دې دواړو په جواز كې هېڅ شك نه لرو. ابن جريح ورته وويل، چې اخر په حُدا، رجز او موسيقۍ كې څه توپير دى؟

(اغاني جلد ۱، ص۱۷۵، د قران اور فنون لطيفه په حواله).

۱۵ـ يوه شپه حضرت عمر رضي الله عنه د شپې په كوڅو كې ګرځېده، چې د سندرې غږ يې واورېده. حضرت عمر رضي الله عنه هغې خوا ته متوجه شو او تر ډېره ورته ودرېد.

يو ځل خلكو حضرت رباح رضي الله عنه ته د حُداويلو فرمايش وكړ. هغه رضي الله عنه د حضرت عمر رضي الله عنه مزاج او طبيعت ته كتل. خو كله چې حضرت عمر رضي الله عنه كوم خفګان ونه ښود، نو رباح رضي الله عنه هم سندرې پيل كړې او حضرت عمررضي الله عنه هم

اوربدلې، تر هغې چې سبا شو، نو بيا يې ورته وويل چې اوس يې بس کړه، ځکه اوس د خدای جل جلاله د يادولو وخت دی.
يو ځل يو سپاره د حج په ورځو کې سندرې ويلې، ځينو خلکو حضرت عمررضي الله عنه ته وويل، چې آيا دا نه منع کوې؟. حضرت عمر رضي الله عنه ځواب ورکړ' نه" ځکه چې سندرې خو په اوښانو د سپربدونکيو د لارې توښه ده. همداراز خوات ابن جبير روايت کوي، چې يو ځل له حضرت عمر، حضرت عبدالرحمن ابن عوف او حضرت ابو عبيده رضي الله عنهم سره (چې درې واړه د عشره مبشره و په ډله کې دي) په يو سفر کې ملگری وم، خلکو راڅخه وغوښتل چې د ضرار اشعار ولولم. حضرت عمر رضي الله عنه وويل، چې ښه دا ده چې خپل اشعار ولولې. ما هم سندرې پيل کړې او ټوله شپه مې سندرې ويلې.
(سيره العمرين د ابن جوزي)
علامه شبلي نعماني د حضرت عمررضي الله عنه په اړه ليکي، چې:"يوه شپه عبدالله ابن عباس رضي الله عنه ټوله شپه شعرونه ويل کله چې سهار شو، نو حضرت عمررضي الله عنه ورته وويل، چې اوس قرآن ووايه." (الفاروق)
۱۲_ امام شوکاني په نيل الاوطار کې ليکي:"د مدينې اوسېدونکي او له ظاهريه او صوفيه و څخه د هغوی هم آنده خلك د سندرو په روا والي باور او عقيده لري که څه هم له رباب او چنگ سره وي."
استاد ابو منصور بغدادي شافعي ليکي :"عبدالله ابن جعفر د سندرو په رواوالي کې هيڅ ستونزه نه ويني. خپلو وينځو ته به يې د سندرو

ویلـو اجـازه ورکولـه او خپلـه بـه یـې هـم تـرې اورېـدلې او دا د امیـر المؤمنین حضرت علي رضي الله عنه زمانـه وه." همـدا اسـتاد همداسې یـو موردله شریح قاضي، سعید ابـن مسیب، عطاء ابـن اباح، زهري او شعبي څخه هم رالېږدوي.

۱۷ـ د حرمینو امام په خپل کتاب "النهایه" او تکړه تاریخ پوه ابـن ابـي الـدنیا وایي: "عبدالله ابـن زبیـر رضـي الله عنـه څـو وینځـې درلـودلې، چې چنګ به یې غږاوه. ابن عمر رضي الله عنه پرې په داسې وخت کې ورننووت، چې په غېږ کې یې چنګ ایښی و، نو ورتـه ویـې ویـل، چـې "ای د خدای جل جلاله د رسول صلی الله علیه وسلم صحابي (ملګریـه) دا څه شی دی؟ بیا عبدالله هغه ابن عمررضي الله عنه ته ورکړ هغه یـې په اړه ډېر سوچ وکړ بیـا یـې په تهوکـه وویـل : دا یـوه شـامي تلـه ده؟ ابـن زبیررضي الله عنه هم د تهوکې په دود وویل:" هو! په دې عقلونه تلي."

۱۸ـ علامه ابو عمر اندلسي لیکي: یـو ځل عبدالله ابـن عمـر رضـي الله عنه په داسې حال کې د عبدالله ابـن جعفررضـي الله عنـه څنګ تـه ورغی، چې له هغه سره یې وینځه وه او د وینځې په غېږ کې یـې چنـګ ایښی و. بیا یې له ابن عمررضي الله عنه څخـه وپوښـتل، چـې آیاپـه دې کار کې خو به کومه (شرعي) ستونزه نـه وینـي. هغـه ځـواب ورکـړ "نـه". (العقد الفرید د اندلسي)

۱۹ـ ماوردي د معاویه رضي الله عنه او عمرو ابـن العـاص رضـي الله عنـه پـه اړه وایـي، چـې دوی دواړو لـه ابـن جعفررضـي الله عنـه څخـه د چنګ غږ اورېدلی دی.

۲۰_ امام ابوالفرج اصفهاني روايت كوي، چې حسان ابن ثابت رضي الله عنه له عزه الميلاء څخه له مزهر سره يوځاى خپل يو شعر واورېد. ژبپوهان وايي، چې مزهر چنګ ته وايي. ابو العباس هم همداسې يو روايت كړى دى. (الاسلام والفن)
۲۱ _ ادفوي وايي، چې دوهم عمر (عمر ابن عبدالعزيز) خلافت ته د رسېدلو تر مهاله د خپلو وينځو (د سندرو) غږ ته غوږ ايښود. ابن سمعاني وايي، چې طاوس هم د سندرو رواوالى منلى دى. ابن قتيبه او د "الامتاع" د كتاب ليكوال د مدينې د قاضي سعيد ابن ابراهيم ابن عبدالرحمن زهري څخه چې تابعي دى، هم همداسې روايت كړى دى. ابو يعلى خليلي په خپل كتاب "الارشاد" كې د مدينې د مفتي عبدالعزيز بن سلمة الماجشون څخه همدا ډول روايت كړى دى. روياني د قفال په اړه وايي، چې د امام مالك بن انس رح په مذهب كې په خوښيو كې سندرې روا بلل شوې دي. استاد ابومنصور الفوزاني له امام مالك رح څخه د چنګ رواوالى رانقل كړى دى.
مكي ابو طالب په خپل كتاب قوت القلوب كې له شعبه څخه روايت كوي، چې هغه د مشهور محدث منهال ابن عمر په كور كې د تنبور غږ اورېدلى دى.
۲۲_ابو الفضل طاهر په خپل تاليف (السماع) كې ليكي: د چنګ په رواوالي كې د مدينې په اوسېدونكيو كې اختلاف نشته دى.
۲۳- دحضرت عايشې رضي الله عنها په حديث كې راغلي دي چې هغې (رضي الله عنها) يوه انصار ته يوه نجلۍ ور واده كړه كله يې چې

ناوې دشاه کورته وروسته نو حضرت رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ورته وفرمایل : ((ماکان معکم من لهو فان الانصار یعجبهم اللهو))
یعنی: ((ای عایشې له تاسوسره لهو نه وه ؟ رښتیا ده چې انصار لهو خوښوي .))
په دې حدیث کې وینو چې حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم په دې خاطر چې لهو له دې مناسبت سره وړ ، مناسب او صحیح کار وه (په ښادۍ کې ساز او سرود وړ کار دی) نو رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ورته اشاره وکړه او دخلکو پام یې دې ټکي ته راواړاوه چې ساز او سرود له ښادۍ او
خو ښۍ سره مناسبت لري نو په دا ډول مناسبتونو کې باید وغږول شي .
۲۴-په واده کې دساز او سرود دروا والي په اړه دعامر ابن سعد روایت تر دې هم ډېر صراحت لري په دې حدیث کې په ډاګه ویل کېږي چې حضرت رسول الله صلی‌الله علیه وسلم صحابه و ته په ودونواو خوښیو کې دساز او سرود اجازه ورکړې . دی وایي : ((په یوه واده کې د قرضه ابن کعب رضي الله عنه او ابو مسعود انصاري رضي الله عنه څنګ ته ورغللم په دې وخت کې مې ولیدل چې وینځې سندرې وایي ماورته وویل : تاسو خو درسول الله صلی‌الله علیه وسلم صحابه او دبدر په غزا کې ګډون کوونکي یاست دا ډول عمل هغه هم ستاسو پر وړاندې ترسره کېږي ؟ هغوی راته وویل چې ته کولی شې چې له موږ سره کښېنې او سندرې واورې او دا هم کولی شې چې

بېرته لاړ شي ! ((يقيناً چې دحضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم لخوا موږ ته په ودونو کې دساز او سرود اجازه راکړل شوې ده))
نسايي او تهذيب ۱۰۷

امام حافظ ابو الفضل محمد طاهر (۴۴۸- ۵۰۷ هجري ، ۱۰۵۲- ۱۱۱۳ م)ددې او دېته ورته نورو راويانو په اړه وايي : ((هغوی چې سماع يې نه خوښوله دحديثو له علم سره دنابلدتيا او پر هغوی د نه پوهېدنې له امله به يې په دې او دېته ورته روا ياتو استدلال کاوه. نو وګورئ هر کله هم چې دوی په کوم کتاب کې په دې اړه کوم حديث (روايت) وليد نو سمدستي به يې هغه بې له کومې پلټنې ځانته نظريه وټاکله او هغه به يې دخپلو مخالفينو پر ضد ددليل په توګه کاراوه. چې دا پخپله لويه سهوه، بلکې ستره ناپوهي ده .))
النويري (نهاية الارب) ج ۴ ۲ ۱۴۷- ۱۲۰

يوې ډلې هڅه کړې ده چې د صحيحو او منليو احاديثو چې دوی پکې په عيب موندلو نه دي بريالي شوي او دسماع په رواوالي دلالت کوي مفاهيم داسې واړوي چې پرروااوالي دلالت ونکړي دبېلګې په توګه يې امام ابن تيميه (۶۶۱-۷۲۸ هجري، ۱۲۶۳= ۱۳۲۸م) يادولی‌شو. ده هم هڅه کړې ده چې دهغو صحيحو اومنل شويو رواياتو چې په ډاګيزه دسماع او سندرو په رواروالي دلالت کوي خپل اصلي مفهوم ترور کړي . او نه روا والی يې جوت کړي بيا هم دبېلګې په توګه ، هغه ددوو انجونو دسندروويلو په وخت کې دحضرت عايشې په کوټه کې دحضرت رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم دشتون

او دهغه صلی‌الله علیه وسلم په شتون کې دسندروویلو په اړه وایي:
((کان یسمع)) ،((ولا یستمع)) یعنې: ((هغه اوریدل خو غوږ یې ورته نه ایښود))
ابن تیمیه ـ مجموعة الرسائل الکبری ج ۲ ص ۳۰۲ چاپ قاهره
څرنګه چې دده دا ډول استنباطات دده د متکلفانه چلند بېلګې دي نو ځکه ممکنه نه ده چې دهغو خلکو له دلایلو به څه کم کړي (او یا به پرې اغیز وکړي.) چې موسیقۍ ته غوږ نیول او اوریدل دواړه روابولي.
ابو سلیمان وېلي دي چې په زړه کې چې څه نه وي نو سماع یې پکې نه پیدا کوي خو څه چې په زړه کې شته سماع یې خوځوي (په حرکت او جوش یې راولي) نو له همدې کبله نوموړی په لاندې حالاتو کې ترنم او ساز او سرود روا بولي.
۱: حاجیانو ته له طبلې او شپېلۍ سره سرود روا دی ځکه چې دوی دحج د مناسکو او ځایونو ستاینه کوي دچا په زړه کې چې دحج مینه ده هغه زیاتوي او دچا په زړه کې چې نشته دا مینه پیدا کوي څرنګه چې حج ثواب او مطلوب کار دی نو هڅول هم ورته روا دي.
۲: روا جګړې ته دخلکو دهڅولو او جرئت ورکولو په غرض هم ساز او سرود روا دی خو دلته باید حماسي اورزمي شعرونه وویل شي داسې شعرونه چې په خلکو کې له جهاد سره مینه او شوق ژوندی او تحریک کړي په جګړه کې باید دموسیقۍ هغه الات وکارول شي چې په خلکو کې غیرت جرئت او زړه ورتیا پیدا کړي، په جوش یې راولي

هغه وسایل باید ونه کارول شي چې دزړ ورتیا په ځای دخلکو زړونه نرم کړي له کور ، اولاد او ښځې سره یې مینه راوپاروي ، مجازي معشوقې ورپه زړه کړي، همدا لامل دی چې وایو په جګړه کې باید شپېلۍ ونه غږول شي ځکه چې غږ یې نرموونکی او غم پاروونکی دی ، دزړ ورتیا تومنه له منځه وړي او دغیرت او شهامت پر ځای نرمي او سستي پیدا کوي او ددې قاعدې له مخې چې ((منع کارته هڅول منع دي)) نو ناروا جګړې ته دخلکو هڅول که دساز او سرود له لارې وي او که له بلې لارې روا نه دي .

۳ : د روا خوښیو او ښادیو په وختونو کې په دې خاطر چې خوښي او ښادي نوره هم ډېره شي هم ساز او سرود روا دي لکه داخترونو ،ودونو دمسافرو دستنېدلو دکوچني دزېږښت او دزېږښت داوومې ورځې (چې اوس یې ځای شب شش) نیولی دکوچني دختنې په وخت کې، دقرآن دحفظ دبشپړېدو خوښي په دې ټولو کې ساز او موسیقي روا ده .

هر مناسبت چې خوښي پرې په کارده نو په موسیقۍ بدرګه کول یې هم روا دي لکه مدینې ته درسول الله صلیالله علیه وسلم دهجرت په وخت کې چې دمدینې نجونو په دریا اوسندرو دهغه هرکلی وکړ .

(طلع البدر علینا …)

درسول الله صلی الله علیه وسلم هجرت او مدینې ته تلل دمدینې د خلکو لپاره دخوښۍ او ویاړ خبره او یوه دستاینې وړ ښادي وه نو ددې خوښۍ څرګندول په شعر او سرود او دبدن په نورو حرکاتو

دستاينې ورړ خبره ده . ديوې ډلې صحابه وو رضي الله عنهم په اړه روايت شوى چې کله به په کومه خبره خوښ شول نو پا يکوبي (دنڅا په څېر له خوښۍ څخه پښه په ځمکه وهل) به يې کوله (لکه دحضرت علي ،امام حسين او حضرت زيدن بن حارثه رضي الله عنهم په اړه چې وړاندې تېر شول .)
دحضرت عايشې په کور کې ددوه وينځو د سندرو او سرود په اړه دعمروابن حارث په روايت کې راځي چې : ((تغينان وتضربان)) يعنى ((سندرې به يې ويلې او دريا به يې وهله)) دحضرت عايشې رضي الله عنها په کور کې دوينځو ساز او سرود ته درسول الله صلی‌الله عليه وسلم غوږ نيول په خپله ددې څرګندوى دى چې دنا محرمو ښځو غږ اوريدل دنورو بيهوده او بې ګټې سازونو په څېر حرام نه ده ، بلکې دنامحرمو ښځو لخواسندرې اوريدل هغه ځاى کې ناروا دي چې هلته دفتنې وېره وي او داقياسونه او نصوص دغږ ، سندرو ، نڅا دريا وهلو او په نېزې او سپرپه لوبو کولو دلالت کوي .
۴: سماع په زړه کې پروت دعشق اور تازه کوي شوق په څپواو مينه په شور راولي که اوريدونکي دمعشوقې ترڅنګ وي نو موخه يې په لذت (خوند) کې ډېرښت دى او که له معشوقې لېرې (په هجر کې) وي . نو موخه دوصال داور تازه کول او دمعشوقې غېږې ته درسېدلو هيله ده او عشق که څه هم درد دى خو کله چې دوصال هيله ورسره وي نو يو ډول خوند هم ورسره ملګرى شي ځکه چې هيله خوند بخښونکې او نهيلي دردوونکې ده نو که دامينه له داسې چاسره وي

يا په بله وينا داسرود دداسې چالپاره وي چې وصال يې روا وي لکه دسړي خپله مېرمن او يا وينځه او يادښځې خپل خاوند ، عاطفي مينې لکه له لور، زوى ، ورور ، خور ، پلار ، مور، ماما اوکاکا سره نو داډول سماع رواده او له دوى څخه هم محرمو ته سرود اورېدل روا دي

خو دنامحرمو ښځو لپاره يا په ټوليزه توګه دهغه چا لپاره شوق راپارول رواندي چې مينه ورسره روانه ده نو دوى ته شوق راپارول په سماع هم روانه دي ، همدا راز سترګو ته دهغو ښځو او نجونو دانځور مجسم کول چې دده کتل ورته روانه دي هم روا نه دي همدا راز دهغو ځوانانو لپاره هم موسيقي روانه ده چې په خپل شهوت واک نه لري او موسيقي يې شهرت راپاروي ځکه ددوى درد (عشق) په موسيقۍ سره نه تسکين کېږي ،بلکې لانور هم پارېږي کله چې له يو هوښيار شخص څخه دعشق په اړه وپوښتل شول نو ويې ويل : ((دا يو دود دى چې د انسان دسر له مغزو پورته کېږي سماع يې پاروي او جماع يې له منځه وړي .))

۵_ هغه چاته هم سماع رواده چې له الله جل جلاله سره مينه او دوستي کوي او دهغه جل جلاله دليدلو هيله لري داسې خلک چې هر څه ويني او هرې خواته ګوري نو الله جل جلاله يا خپل معشوق پکې ويني او غوږونه يې د الله جل جلاله له غږ څخه پرته بل غږ نه اوري . نو سماع ددا ډول خلکو شور او عشق پاروي ، دوستي يې ډېروي او دزړه په اورتون کې يې پروت اور ژبغړانده کوي او دمکاشفې او

ملاطفې هغه ډول حالات ورښيي چې توصيف يې نه شي کېدلی او هغه څوک يې په خوند پوهېږي چې احساسولی يې شي او چې څوک يې احساسولی ونشي نو ترې انکار کوي.

صوفيان دې حالت ته وجد وايي او په زړه کې داسې حالات مومي چې له هاغې وړاندې يې نه دي موندلي بيا دا حالات داسې پايلې او توابع لري چې زړه په اور سوځوي او پرې وينځي يې او داسې يې پاکوي او تيارې ترې ورکوي لکه سره زرچې په اور پاکوي او له دې پاکۍ او صفايۍ وروسته ورته دمکاشفاتو او مشاهداتو دروازې خلاصېږي چې داددې عاشقانو وروستۍ غوښتنه ده نو هره وسيله چې دا موخه پرې ترلاسه کېږي .د قرباتو (الله جل جلاله ته) دورنږدې کېدونکيو شيانو) په ډله کې راځي نه دمباحو او نارواوو په ډله کې .

او هېڅ داسې اسماني کتاب به نه وي چې خلک يې دساز او سرود او نغمو په پردو کې د خدای جل جلاله ياد ته هڅولي نه وي يو چا ويلي :

((په انجيل کې مې وليدل چې ليکلي يې وو (تاسو ته مو سندرې وويلې خو مست نه شوئ تاسو ته مو شپېلۍ ووهله خو ونه نڅېدئ) يعنې تاسو مو د الله جل جلاله ياد ته وهڅولئ خو تاسو ونه هڅېدئ))

اوس په يقين سره روښانه شوېده چې سماع کله مباح او کله هم مستحب ده او که وپوښتل شي چې آيا سماع کله حرامه هم وي نو زموږ ځواب دادی چې هوپه پنځو حالاتوکې سماع ناروا ده.

يو حال يې په سندرغاړي يو حال دسماع په کارندويو، يو حال دشعر په محتوى (منځپانګه) يو حال داوريدونکي په جسمي حالت او يو

حال دموسیقۍ په واسطه دشخص لخوا دوخت ضایع کول او په اوربدلو کې یې افراط دی.
۱-چې سندرغاړې داسې ښځه وي چې کتل ورته روانه دي او له سندرو څخه یې دفتنې وېره وي دلته دفتنې مخه نیول هدف دی نو ځکه له دې ډول سندر غاړې څخه سندرې اوربدل روانه دي دا حرمت په سندره کې نه، بلکې دښځې له غږ څخه دخوند له امله ده. له دا ډول ښځو څخه یواځې سندرې نه، آن دعادي خبرو په ګډون دقرآن تلاوت اوربدل هم روانه دي همداراز له داسې ښکلي هلک څخه هم سندرې، خبرې آن تلاوت اوربدل رواندي چې دفتنې وېره پکې وي.
که څوک وپوښتي چې شریعت خو له پردیو ښځو سره یواځیتوب (خلوت) حرام کړی دی که دفتنې وېره وي او که نه ځکه په هر حال دفتنې ګومان پکې غالب دی، نو شریعت له سره دا دروازه بنده کړه خو ځواب دادی چې دا قیاس له مقیس علیه (هغه مسئله چې قیاس پرې کېږي) سره ډېر نږدې نه دی ځکه کتل چې څومره ژر شهوت راپاوري او بیا له پردۍ ښځې سره په خلوت کې، نو اوربدل هاغومره اغیز نه لري او باید ددواړو ترمنځ په توپیر قانع واوسو. اوربدل دلیدلو په څېر ژر جنسي قوه (غریزه) نه راپاروي همدا لامل دی چې دښځو غږ عورت نه دی او همدا لامل دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له وینځو څخه سندرې اوربدلي همدا راز شریعت ښکلیو هلکانو ته کتل هم حرام نه دي بللي مګر کله چې دفتنې وېره هرومرو وي.

۲: په موسيقۍ کې دداسې کارندويو (الاتو) کارول چې هغه په شراب څښونکيو ، هجراګانو او نورو ګناه کوونکيو پورې ځانګړي وي روانه دي او نور الات لکه درياکه څه هم شرنګاني لري طبلې، شپېلۍ او... روا دي .
۳: دداسې شعر اورېدل له موسيقۍ سره او بې له موسيقۍ حرام دي چې پکې الله جل جلاله يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ته ناوړه نسبت شوی وي، هغوی پورې دروغ تړل شوي وي لکه روافضو چې دصحابه و په هجوه کې شعرونه وېلي دي همدراز دهغه شعر ويل او اورېدل هم روانه دي چې ديوې ځانګړې او ټاکلې ښځې په ستاينه کې ويل شوي وي خو که په شعر کې په عمومي ډول دحسن ستاينه شوې وي بې له دې چې کومې ټاکلې ښځې ته ګوته ونيول شي زلفې ، پوزه، شونډې قد ، رنګ، سترګې غاښونه... يادشوي او ستايل شوي وي. نو دداسې شعر ليکل او اورېدل دواړه هم له موسيقۍ سره او هم بې له موسيقۍ روا دي (همدا راز هغه شعر هم روا نه دی چې فحش ، سپک، چټيات پکې وي) .
۴: دهغه چا لپاره هم عشقي موسيقي اورېدل او غږول روانديي چې خپل شهوت ته تسليم او دشهوت تر کنټرول لاندې وي. دځوانۍ دځواک او زور برسېره هم دشهوت پر وړاندې مغلوب (ملاست) وي ځکه چې دحسن او جمال ستاينه په ده کې پروت دعشق اور تازه کوي او دعقل واګې يې شکوي .

۵: هغه چاته هم موسیقي اوریدل روا ندي چې جنسي غریزه یې پیاوړې نه وي او د ډېر خدای جل جلاله په مینه کې هم مست نه وي خو دموسیقۍ په اوریدلو کې ډېر افراط کوي، موسیقي بیخي دژوند برخه او دروح اکسیجن وګرځوي، له موسیقۍ سره عادت او خوی واخلي دا ډول افراط حماقت دی او ددا ډول کس شهادت هم نه منل کېږي ځکه ټول ژوند په لهو کې تېرول ګناه ده او څنګه چې صغیره (کوچنۍ) ګناه په تکرار او دوامدار ډول ترسره کول کبیره ګرځي همدا راز په مباحاتو کې ډېر افراط او تکرار هم مباح ، صغیره ګناه ګرځوي لکه شطرنج چې په اصل کې روا او مباح ده خو په تکراراو افراطي ډول کول یې مکروه دي. که څوک وپوښتي چې له دې خبرو ښکاري چې موسیقي په ځینو مواردو کې مکروه او حرامه هم ده نو تاسې یې ولې په پیل کې په مطلق روا والي حکم وکړ؟ ځکه دلته تفصیل ته اړتیا ده او په کمه موضوع کې چې تفصیل ته اړتیا وي نو مطلق حکم پکې کول اشتباه ده. زموږ ځواب دادی چې مطلق حکم کول په هغه موضوع کې ناسم کار دی چې په عین هماغې موضوع (د هماغې موضوع په ذات یا بالذات په هماغې موضوع) کې تفصیل ته اړ تیا وي، خو که دموضوع په ذات کې تفصیل ته اړتیا نه وي او عارضي (بهرني) حالتونه دتفصیل اړتیا غواړي نو دلته مطلق حکم روا دی. دبېلګې په ډول که څوک وپوښتي چې آیا شهد حلال دي؟ نو سمدستي ځواب ورکوو چې هو، ځکه دشهدو په ذات کې دحرمت خبره نشته نو ځکه سمدستي د (هو) ځواب ورکوو خو که عارضي

تفصيل ته ورشو بيا خبره داسې نه ده يعنې سره له دې چې شهد په خپل ذات کې پاک او حلال دي خو هغه چاته حرام دي چې سخته تبه لري او زيان ورته کوي همداراز که څوک وپوښتي چې شراب حلال دي که حرام؟ نو دستي ځواب ورکوو چې حرام، خو هغه چاته روا دي چې مړه يې په ستوني کې بنده وي او له شرابو پرته بل هيڅ هم نه وي چې مړه پرې تېره کړي . (يا په اوس وخت کې په ځينو درملو کې).
سوداګري مطلق روا ده خو دجمعې دلمانځه له اذان وروسته روانه ده.
شهد او سوداګري په خپل ذات کې په مطلق ډول روا دي او شراب حرام خو له ذات څخه پرته يې نور عارضي حالات راپېښېږي چې هغه اصلي حکم يې بدلوي او سماع هم له دې کبله چې موزون او خواږه غږ ته غوږ نيول دي روا دي خو چې دذات له حقيقت څخه بهرني عارضي حالات يې منع کوي دابېله خبره ده .
کله چې دموسيقۍ اباحت جوت شو نو دهغه مخالف نظر ته هيڅ اهميت نه ورکوو.
امام شافعي سماع حرامه نه بولي او دهغه چا په اړه چې موسيقي خپله دنده او کسب بولي وايي چې شهادت يې نه منل کېږي ځکه چې دهغه په نظر دايو داسې بوختيا ده چې له باطل سره ورته والی لري او هر څوک چې تل باطل (بې ګټې) کارونه کوي نو داکم عقلتوب او بې شخصيتي ده، خو که څوک يې خپله دنده او کسب نه ګرځوي او شوقي چې کله پرې ورپېښ شي نو سندرې او سرود غږوي نو دا هغه بې شخصيتي نه ده او شهادت يې هم منل کېږي او هغه

درسول الله صلى الله عليه وسلم پر وړاندې ددوو وينځو په سندرو استدلال کړی. دمصر نامتو فقيه او داحاديثو روايت کوونکي يونس بن عبدالاعلى بن موسى بن ميسره وايي چې ماله امام شافعي څخه په دې اړه چې دمدينې اوسېدونکي سماع حرامه بولي وپوښتل هغه راته وويل : ((زه د حجاز هېڅ داسې عالم نه پېژنم چې سماع مکروه وبولي له هغې سماع پرته چې په څرنګوالي کې يې خبره وي.))

او دا چې وېلي يې دي : ((سماع يوه مکروه بوختيا ده چې له باطل سره ورته والی لري .)) داخبره سمه ده چې سماع لهو اوبوختيا ده خو لهو په خپل ذات کې حرامه نده ځکه چې په نبوي مسجد کې دجشيانو لوبې هم لهو وه په داسې حال کې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته کتل او خوښه يې کړه. آن چې الله جل جلاله دلهو او لغو په اړه پوښتنه هم نه کوي چې ديو بې ګټې کار په توګه ترسره شي. دبېلګې په ډول که څوک ځان اړ باسي چې هره ورځ به خپل لاس سل ځله په خپل سر ږدي دده دا کار بې ګټې دی خو حرام نه دی. الله جل جلاله فرمايي، ((لايوأُخذكم الله باللغو في ايمانكم)) يعنی : ((الله مو په بې ګټې قسمونو نه نيسي.)) نو کله چې الله جل جلاله موږ دهغه په نوم په بې ګټې قسم چې دزړه له قصد او تل څخه نه وي نه نيسي سره ددې چې بېهوده او بې ګټې کار دی نو په نڅا او شعر مو ولې نيسي .

دا چې هغه يې باطل ته ورته بولي په دې معنا نده چې هغه يې حرام بولي آن که هغه باطل هم بللي وای نو دتحريم په معنا به نه وه، بلکې بې ګټې به يې باله ځکه چې باطل بې ګټې خبرې ته وايي : ((دفقهې

مسئلې له مخې)که یو څوک خپل مېړه ته ووايي چې ته ما وپېړودلې او یا سړی خپلې مېرمن ته ووايي چې ما پر تاځان وپلوره اوښځه یې ورته ووايي چې ما هم وپېرلې نو دا یو باطل عقد (تړون) دی خوحرام خونه دی . البته که موخه همداسې باطل او ساعت تېری وي خو که خبره جدي او دزړه له قصده وي او موخه یې قطعي تملک (څښتنوالی او مالک والی) وي نو بیا حرام ده او دا چې امام شافعي رح وایي چې دسندر غاړي شهادت نه منل کېږي داهم دهغه په نظر د ساز او سرود دحرمت په معنا نه ده ځکه چې ډېر داسې کارونه شته چې له مروت او ځوانمردۍ څخه لېرې دي او دکوونکي شهادت یې نه منل کېږي خو حرام نه دي لکه په بازار کې خوراک چې حرام هم نه دی خو دکوونکي شهادت یې نه منل کېږي . یا داوبدلو کار (دوړتوب) چې مباح کار دی، همداراز بل هر کار چې ابرو مندانه نه وي پت او عزت پکې نه وي دکوونکي شهادت یې نه منل کېږي .

نو دهغه دتعلیل موخه تنزیهي کراهت دی او ددین دنورو امامانو په اړه هم همداسې اټکل کېږي (چې دا کار به تنزیهي مکروه بولي).

تر دې ځایه مو دامام غزالي د احیاء العلوم له کتاب السماع څخه اقتباس وکړ.

په نیویارک کې د امام خويي مرکز له امام خويي څخه د موسیقۍ په اړه د پوښتونکیو پوښتنې او ددې امام ځوابونه خپاره کړي دي چې څو پوښتنې او ځوابونه یې دلته له www.arabic.al-khoei.org ویب سایټ څخه را نقلوو:

امام خوئي د يو پوښتونکي د دې پوښتنې په ځواب کې چې (تاسو په ودونو کې په دې شرط د ښځو سندرې ویل روا بللي چې هلته محرم نه وي لکه د دوی خواته د سړیو ورتلل ، نو آیا دا شرط یوائې په پردیو پورې اړوند دی او که مطلق نارینه و پورې (یعنی د دوی سندرې یوائې د پردیو نارینه و پر وړاندې حرامې دي او که د نږدې محرمو خپلوانو پر وړاندې هم .)

وویل: هو یوائې دپردیو نارینه وو پر وړاندې حرامې دي ، والله اعلم .

خو همدا مفتی صیب بیا د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا ښځې ته روا ده چې د خپل میړه خوښ ساتلو او د هغه د شهوت د راپارولو لپاره هغه ته ونځیږي او د موسیقی له الاتو پرته ورته سندرې ووایي؟

ځواب ورکوي چې سندرې یې روانه دي خو نځایې منع نه ده .

د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا دخوښۍ په مناسبتونو کې لکه ودونه د نارینه وو نځېدل او چک چک وهل روادي؟ او آیا دا کارونه ښځوته هم روادي ؟ ویلي دي چې دا کار په خپل نفس کې پروانلري، ترڅو چې بل حرام شی ورسره ملګری نه شي لکه د ښځو او نارینه وو یو ځایوالی او داسې نور.

د دې پوښتنې په ځواب کې چې کله ښځې ډلې منې وي چې پردي نه ورځي نو آیا په ودونو کې دوی ته طبلې او داریا وهل روا دي ؟ او آیا ښځه د خپلو همزولو (همجنسو) تر مخ نځېدلی شي ؟ وایي چې طبل او داریا وهل او ... ورته روانددي خو نځېدل ورته چې له پردیو په امن کې وي روادي .

نومورې ددې پوښتنې په ځواب کې چې آیا په نا مخامخ ډول لکه له راډیو- ټیپ ریکارډ او ... له ښځو څخه د دیني ترانو اورېدل چې شهوت نه راپاروي روا دي، وايي چې هو ((پروا نه لري))
ځینو روایاتو کې راغلي چې رسول الله صلی الله علیه واله وسلم له موسیقۍ پرته ودونه ولیدل نو ویې فرمایل چې دا خو نکاح ده زنا خو نه ده (ولې موسیقي نشته.))

له حضرت امام صادق څخه روایت شوی چې رسول الله صلی الله علیه واله وسلم په بني زریق قوم باندې تېرېده چې د موسیقۍ غږ یې واورېده، نو ویې فرمایل چې دا څه دي؟ ورته وویل شول چې ای د خدای رسوله، د فلاني نکاح (واده) ده نو رسول الله صلی الله علیه واله وسلم وفرمایل چې ((خپل ایمان یې بشپړ کړ دا نکاح ده، زنا نه ده.))
او زیاته یې کړه ((نکاح به په پټه نه وي تردې چې یا (د پخلي دود) ونه لیدل شي او یا د دریا غږ وانه ورېدل شي.))
خو امام خوئي وايي چې زموږ په نزد دا روایات کمزوري دي.
محمد طاهر بن علي احمد مقدسي (۴۴۸-۵۰۷ هجري، ۱۰۵۲-۱۱۱۳م) چې دحدیثو تکړه حافظ او نوموتی تاریخ پوه دی، بې شمېره تالیفات لري او په سفرونو کې هم ځانګړې شهرت لري دعوارف المعارف دلیکوال شیخ ابو حفص عمر سهر وردي له لارې روایت کوي چې یو اعرابي دا غزل زمزمه کړ.

قد لسعت حبة الهوى كبدي
فلا طبيب لها ولا راقي
الا الحبيب الذي شغفت به
فعنده رقيتى وترياقي

يعنى (دعشق مار په لړ مون وچيچلم او له هغه چا پرته چې ما پرې زړه بايللى دى بل ډاکټر او دموونکى نه لري دم او دزهرو تيتووونکى مې هماغه دى.))

حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم ددې غزل په اوريدلو دومره په وجد راغى چې چپن يې له اوږې پريوت او معاويه رضي الله عنه دشعر ويونکي ته وويل ستاسې بوختيا څومره ښه ده حضرت رسول اکرم صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل اى معاويه ! هر څوک چې د خپل محبوب دياديدو په وخت کې په وجد رانشي لوى شخص نه دى ((

امام ابن تيميه، دا روايت موضوعي او دروغ بولي.

(مجموع فتاوى ، شيخ الاسلام احمد ابن تيميه ((۱۱ټوک **۵۵۷-۲۴۵** مخونه مسئله سماع)

يو بل روايت هم شته هغه دا چې:((هر کله رسول الله صلى الله عليه وسلم نيستمنو ته زيرى ورکړ چې تاسې به له شتمنو وړاندې جنت ته ننوځئ نو دومره په وجد او جذبه راغلل چې خپلې جامې يې څيرې څيرې کړې جبريل عليه السلام له اسمانه راغى او ويې ويل اى

محمده صلی الله علیه وسلم ستا پروردګار په دې ځیرو شویو جامو کې خپله برخه غواړي بیا یې له هغوی څخه یوه ترانګه واخیستله او په عرش یې راوځړوله اودا دنیستمنو او فقیرانو لاسته راوړنه ده.))
خو ابن تیمیه دا روایت هم موضوعي او دروغ بولي.
نامتو محدث او داحادیثو حافظ ابو یحیی ذکریا بن یحیی بن عبدالرحمن بصري ساجي ، چې شیخ احمد ابن تیمیه یې شافعي مذهب ته مایل بولي وایي چې، له ابراهیم ابن سعد بصري څخه پرته بل یو مخکیني امام هم له ساز او موسیقۍ سره مخالفت نه دی کړی او هغه څه چې ابو عبدالرحمن سلمي او ابوالقاسم قشیري یې له امام مالک څخه روایت کوي اشتباه ده او له شک پرته چې سهوه شوی دی ځکه چې دمدینې ځینې علماوو دسماع په مجلس کې برخه اخستې ده.
مسئلة السماع د مجموعه فتاوی شیخ احمد ابن تیمیه په حواله
شیخ ابن تیمیه چې دموسیقۍ له ډېرو سختو مخالفینو څخه دی او دموسیقۍ د رد لپاره یې په خپل ګومان په حقه او ناحقه ډېر ایتونه ددلیل په توګه چې ځینې یې آن له موضوع سره تړاو هم نه لري وړاندې کړېدي هم دخیرالقرون دحدیث په وړاندې کولو او په دې اړه ددلیل نیولو په پای کې وایي : ((او دا مت امامانو موسیقي ښه نه ده بللې او لوی شیخان یې مجلس ته نه دي راغلي .))
خو دالاسلام والفنون الجمیلة لیکوال دابن تیمیه ددې نظر له رالیږدولو وروسته وایي : ابن تیمیه دلته یواځې دکراهیت ترحده

وړاندې تللى نه دتحريم ترحده اوهغه (ابن تيميه) يې لامل دابولي چې دا په خير القرون کې نه وو او دانوى کار دى خونوى والى څه ستونزه لري ؟ زموږ په اند که نوى والى په ديني مسايلو کې نه وي هيڅ باک نه لري آن پخپله دابن تيميه په نظر هم لکه څرنګه مو چې وړاندې وويل .

ابن نحوي په (العمده) کې ليکي، چې ابن طاهر وايي:"دا د مدينې د اوسېدونکيو اجماع ده او ټولو ظاهريه وهم منلې ده".

ابراهيم ابن سعد هغه څوك دى، چې د "صحاح الستة و "د حديثو د شپږو مشهورو کتابونو) ټولو خاوندانو ترې احاديث روايت کړي دي. او له ده څخه روايت کوونکي ټول په دې خبره يوه خوله دي، چې هغه به موسيقي غږوله.

لکه وړاندې مو چې وويل د موسيقۍ يو کلک مخالف شيخ الاسلام تقى الدين احمد ابن تيميه (٦٢ – ٧٢٨ هـ - ١٢٢٣ _٣٢٨) دى .

دى وايي هغه سماع چې الله (ج) يې خپلو بنده ګانو ته د زړه تنګۍ ، ستړتيا او له ذهني فشار د لېرې کولو لپاره د اورېدلو اجازه کړېده او د خوښۍ او تفريح لپاره يې کارولى شي هغه د الله (ج) د کلام اورېدل دي چې نورو پيغمبرانو ، د علم او معرفت خاوندانو، په خپله زموږ رسول اکرم (ص) او صحابه و او تابعينو ورته غوږ ايښى دى (پخوانيو امتونو د الله (ج) د خپل وخت وينا ته او اوسني امت قرآن عظيم الشان ته)) چې همدا سماع د ايمان اصل دى . دى له قرآن پرته بل هر ډول سماع ناروابولي .

خو امام غزالي بيا دانه مني ، نوموړی وايي چې ساز او سندرې خپل ځانګړی ځای او اغېز لري او عظيم الشان قرآن خپل ځانګری اغېز .
دی وايي چې دا حقيقت دی چې له خوږ غږي قاري څخه د قرآن اورېدل ډېر او بې ساری خوندلري تردې چې انسانان خو پرېږده آن مرغان او پرښتې هم اغېزمنوي .
خو هغه موخه چې اورېدونکي يې د موسيقۍ او سماع په اورېدلو تر لاسه کول غواړي تېوله د قرآن په اورېدلوځکه نه پوره کېږي چې قرآن عظيم الشان د يو جامع او هر اړخيز کتاب په توګه هر ډول او په هرې موضوع پورې اړوند احکام او آيتونه لري او داسې آيتونه هم شته چې له هغه حال سره تړاو نه لري او يا هغه تنده نه شي خړوبولی چې عاشق ، صوفي او عارفان يې لري ، د بېلګې په ډول په قرآن کې کيسې هم شته ، کورني او بهرني معاملات هم شته ، د ميراث احکام هم شته نو دا ديو صوفي او عارف له حال سره څه تړاو لري ؟ نو دا ايتونه د اورېدونکي هغه هيله او مينه چې له سماع څخه يې لري نه شي پوره کولی ، همدا راز د مسلمان د ژوند ټول تړاو له قرآن سره دی اوهر وخت يې اوري او په تکرار سره دا اورېدل يا لوستل هم ددې لامل ګرځي چې غوږونه ورسره عادت واخلي او ورسره اشناشي نو هغه خوند او جذبه نشي راوستلی او زړه ته هغه ټکان نشي ورکولی کوم چې نوی شی يې ورکوي . د مړو او بې حرکتو زړونو د خوځولو لپاره لوستونکی اړ دی چې شعر او نظم په بېل بېل انداز او بېل بېل طرز

سره ووايي ، ځولحنه وکاروي ، اواز لوړ او ټیټ کړي چې دا د قرآن له عظمت او مقام سره نه ښايي او نه ورسره مناسبت لري .
د سندرو او اواز د ویلو په وخت کې لوستونکي اړ دي چې د موسیقی الات لکه شپېلۍ ، طبله او ارمونیه وکاروي او د قرآن لهجه ټوله جد دی چې له هزل سره یې یو ځال کول ناشونی دي .
د بېلګې په ډول ، رسول الله (ص) ربیع بن مسعود کره په داسې حال کې ور ننوت چې څو وینځو له دریا سره سندرې وېلې ، کله یې چې رسول الله (ص) ولید نو په شعر ویلو یې دده ستاینه پیل کړه نو ده (ص) ورته وویل چې هماغه څه ووایئ چې وړاندې مو ویل.
نو دده دا ستاینه پخپله (جد) وو چې له هزل (دریا) سره یې اړخ نه لګاوه نو ده ترې منع کړې .
بل دا چې په محفل کې هر څوک له خپل حال او خوښې سره سم نظم او سندرې وايي که یوه یې خوښه نه شي نو بله پیلوي یا فرمایش ورکوي خو د عظیم الشان قرآن په اړه هیڅوک دا زړورتیا نه لري چې د بدلېدلو کوښښ یې وکړي او هر آیت خوله هر حال سره مناسبت نه لري .
(کیمیا سعادت ، امام غزالي لومړی جلد ۴۵۱ - ۴۵۳ مخ)
علامه شاه جعفر د موسیقۍ په اړه په خپل لیکلي کتاب (اسلام اور موسیقي) کې موسیقي د قرآن، حدیثو ، د صحابه و او د تابعینو د وینا ، د محدثینو او فقهاوو د ویناوو په رڼا کې څېړلې ده او دا یې ثابته کړې ده، چې موسیقي که له ساز او سرود سره وي او که بې

سروده او سازه هېڅکله هم په اسلام کې حرامه نه ده.
نوموړی وايي، چې رسول الله (ص.) له دريا (دايره) سره يوځای سندرې اورېدلې دي. د موسيقۍ د حرمت په اړه، چې څومره روايات رانقل شوي دي دا ټېپله د محدثينو پر اند موضوعي او د منلو وړ نه دي. صحابه کرامو هېڅکله هم د موسيقۍ د حرمت يادونه، نه ده کړې. فقهاوو هم موسيقي حرامه نه ده بللې او نه داسې کوم حکم شته، بلکې موسيقي او نغمې يې د اخلاقو يوه ځانګړې برخه بللې ده.
علامه شبلي نعماني د (الغزالي) په ۳۸مخ کې ليکي:" کله چې د موسيقۍ خبره راياده شي، نو معترضين وايي، چې دا لهو او لعب ده، خو غزالي ورته وايي، چې رسول الله (ص.) د حبشو د لوبو ننداره کړې ده. زه ددې له پاسه دا هم ورزياتوم، چې لهو او لعب زړه ته ارامتيا، خوښي او سرور ورکوي، د ستړي فکر دمه جوړوي، مطمئن کوي يې، ځکه چې زړه کله ستړی شي، نو تياره پرې راشي، نو کار، خواري، ژوند ته او د ژوند د ستونزو د بار د وړلو لپاره چمتو کولو ته بايد خوښ او تاند شي او د تاندولو او خوښ ساتلو ذريعه يې همدا لهو او لعب دی.
کله چې علامه ابوالکلام ازاد د هند د (راګ ناټك اکاډمي) رياست قبول کړ، نو په علمي حلقو کې ګونګوسې او تا وېلي ما وېلي پيدا شول. ښايي دوی به خبر نه وو، چې د هند دا امام په موسيقۍ کې څومره پراخ لاس او له موسيقۍ سره څومره مينه لري؟ له موسيقۍ سره دده د بې سارې او بې کچې مينې د څرګندولو لپاره به دده له

مشهور تصنیف (غبار خاطر) څخه د وروستي لیك څه برخه، چې په (۱۹۴۳/۹/۱۴) تاریخ یې لیکلی، راواخلو.
نوموړی لیکي: "ښکلا که په غږ کې وي او که په مخ کې، په تاج محل کې وي او که په شنا باغ کې، ښکلا ده او ښکلا زموږ فطري غوښتنه ده. زه تاسو ته یوه خبره کوم، ګورئ ما څو ځله وېلي دي چې زه د ژوند له هرې اړتیا پرته ګوزاره کولی شم، خو له موسیقۍ پرته ژوند نه شم کولی. خوږ غږ زما د ژوند اسره، زما د اروایي او دماغي ستړتیاوو درمل او د زړه او جسم د ټولو ناروغیو علاج دی.
موږ په الاغاني او عقدالفرید کې لوستي، چې تراوسه له موسیقۍ سره د حجاز د خلکو مینې بدلون نه دی موندلی. دا مینه د هغوی په خمیره کې دومره ګډه شوې، چې آن د اذان غږ هم د موسیقۍ په انځور کې وړاندې کوي. حقیقت دا دی، چې موسیقي او شاعري د یو حقیقت دوه مخه او دوه وړانګې دي او په یو ډول یې څرګندول غواړي. د موسیقۍ مؤلف موسیقۍ ته د الحان په اجزاءو کې سر او تال ورکوي او لحن ته یې وزن او تناسب ورکوي، خو شاعر هماغه جذبه د لفظونو او معناګانو په بڼه څرګندوي.
(توحنا بستی و من معنی رنګین بستم)
کوم حقیقتونه، چې په شعر کې د الفاظو او معنی جامه اغوندي، هماغه حقیقتونه په موسیقۍ کې د لحن سر او تال په پردو کې نغښتل کېږي.
نغمه هم شعر دی، خو د الفاظو او حروفو په بڼه نه، بلکې د روح او

معنا له پلوه. په قوي ګومان سره وايم چې له مسلمانو پاچايانو څخه هم وړاندې مسلمانو صوفيانو د موسيقۍ پالنه پيل کړې ده او د ډهلي، ملتان، ايودهن او ګورخانقاګانو ته به ډېر لوړ لوړ شخصيتونه، عارفان او صوفيان تلل او د خدای ج په نزد د قبلېدلو او ثواب په نيت به يې هلته خپل جوهر ښوده. داسې ډېر علماء شته دي، چې د ژوند د حالاتو په لوستلو سره يې سړی پوهېږي، چې په موسيقۍ کې يې ډېر لاس درلود او ددې فن ډېر تکړه استادان بلل کېږي. دا خبره تقريباً مشهوره شوې ده، چې ګويا د اسلام ديني مزاج له موسيقۍ سره جوړ نه دی او موسيقي د دين له آنده حرامه ده. په داسې حال کې، چې ددې دعوې ټول ارزښت يوائې همدومره دی، چې فقهاوو او علماوو د ګناه د لارې د بندولو او مخنيوي لپاره دا حکم کړی دی (معنی دا چې دا کار په خپل ذات کې حرام نه دی، خو ددې لپاره منع وبلل شو، چې نورو ګناهونو ته زمينه برابره نه کړي) او دا سختنيونه هم د تشريح له مخې نه، بلکې د قضاء له مخې شوې ده او د قضا ډګر خو ډېر پراخ دی. د هر شی يا هر کار، چې د يو فساد لامل ګرځي، نو قضا يې مخه نيسي، خو د هغه شي يا کار حکم، خو په اصل ځای پاتې دی. "قل من حرم زينة الله التی اخرج لعباده" يعنې "ورته ووايه چا د خدای ج ښکلا (زينت) حرامه کړې ده، هغه زينت چې خپلو بنده ګانو ته يې پيدا کړې (پنځولې ده)".

په دې اړه هم د بسيا تر حده شواهد شته، چې عربانو هم له اسلام څخه وړاندې او هم له اسلام څخه وروسته په موسيقۍ باندې د يونانيانو

ډېر لیکل شوي کتابونه عربي ته راژباړلي او هماغسې ګټه یې ترې اخیستې ده لکه څرنګه یې، چې د هغوی د ریاضۍ له کتابونو څخه اخیستې ده." (غبار خاطر)
د هند د امام له دې اقتباس څخه جوتېږي، چې نوموړی هم د موسیقۍ د حرمت د نظر مخالف دی او لیکي، چې که فقها د یو مصلحت له مخې په لنډمهالي ډول یو څه منع کوي، نو دا لنډمهالی حکم دی او د موضوع په دایمي حکم، چې هغه اباحت دی اغېز نه شي کولی. ددې بېلګه به دا وي لکه ډاکټر چې د ناروغۍ په وخت کې ناروغ د ځینو شیانو له خوړلو منع کوي، نو که ناروغ د ناروغۍ په وخت کې د ځینو شیانو له خوړلو منع شو، نو دا خو په دې معنی نه شوه چې دا ټول شیان پرې تر پایه حرام دي. همداراز د موسیقۍ په اړه هم د فقهاوو دا لنډ مهالی حکم لنډ مهالی دی او دایمي کېدلی نه شي او دا به څوك وي، چې د الله ج له خوا حلال شوی شی په خلکو حرام وګرځوي "ولاتقولوا لماتصف السنتکم الکذب هذا حلال و هذا حرام لتفتروا علی الله الکذب." یعنې "د خپلو ژبو دروغجنو دعوو له مخې مه وایئ، چې دا شی حلال دی او دا حرام، ددې کار پایله دا ده، چې په الله ج باندې د دروغو تهمت وایئ".

موسیقي د فطرت غوښتنه ده

موسیقي د فطرت غوښتنه ده او له موسیقۍ سره مینه د هر انسان په فطرت کې نغښتې ده. نه یوازې دا چې انسانان موسیقي خوښوي، بلکې هر ژوندی موجود له موسیقۍ سره مینه لري. د فطرت او د کایناتو خالق هم دا نړۍ او دا کاینات سندریز پیدا کړي دي او ددې لپاره یې سندریز پیدا کړي دي، چې تر او تازه، خوښ او نشیط واوسي. ډېر علما وایي، چې که څوك له موسیقۍ څخه خوند نه شي اخیستلی، نو دی ناروغ دی او باید خپله درملنه وکړي، ځکه هر سالم او روغ فطرت موسیقي غواړي او له موسیقۍ خوند اخلي.

ډاکټر یوسف قرضاوي لیکي: که وګورو نو وینو چې سندرې خوښول او د خواږه غږ د اورېدلو په وخت کې خوښي څرګندول تقریباً انساني غریزه او د بشري فطرت غوښتنه ده تر دې چې وینو، یو کوچنی چې په زانګو کې ژاړي لاس او پښې غورځوي، خو د خواږه غږ په اورېدلو چپ شي او خواږه غږ ته غوږ شي. همدا لامل دی، چې مورګانې، دایه ګانې او د کوچنیانو نورې روزونکې له ډېر پخوا وخته راهیسې کوچنیانو ته خوږې ترانې او سندرې وایي او ژړا یې پرې بندوي.

له دې پرته حیوانات او الوتونکي هم د خواږه غږ او نغمو تر اغېز لاندې راځي. غزالي په احیاء العلوم کې لیکي:"هر هغه څوك، چې سماع او موسیقي یې په حرکت او خوځښت رانه ولي له عقلي، اروایي

او بـدني نـاروغـۍ سـره مـخ دی، نیمگـړی دی، تعـادل نـه لـري او لـه روحانیـت څخـه لیـرې پـه وچ طبیعـت او بـد ذوق کـې تـر اوښ، نـورو حیواناتو او الوتونکیو هم بدتر دی، ځکه چې اوښ د خپـل وچ او سـاړه طبیعت برسېره هم له خواږه غږ سره مست شي او لـه درانـه بـار لاندې منډه کوي، اوږده مزلونه ورته لنډ شي، دومره مست شي چې لـه ځانـه بې ځانه شي، ښځه اوښه د خپـل خاونـد خـواږه غـږ تـه غـاړه وراوږده او غوږونه دهغه غږ ته بوخ او ځیر کړي، خپل مـزل دومـره گړنـدی کـړي، چې آن کجاوه او بار یې سخت ټکانونه خوري."

ابوبکر محمد بن داؤد دینوري رضی الله عنه چې په رقـی مشـهور و، وايي چې په یوه دښته کې روان وم چې یوې عربي قبیلې تـه ورسـېدم له هغوی څخه د یوتن په بلنه دهغوی کېږدۍ ته لاړم، په خېمـه کـې مـې یو تور مریی ولید چې تړلی و. لـه کېـږدۍ بهـر څـومره اویـو ډېـر ډنگـر اوښ چې داسې فکـر کېـده چـې گونـدې همـدا اوس یـې ځنکـدن دی پراته وو دې مریي راته وویل چې ته زما دبادار مېلمه یې او زمـا بـادار دمېلمه خبره په ځمکه نه غورځوي نو تـه زمـا بـادار تـه زمادخلاصـون شفاعت وکړه هیله ده چې مابه پرېږدي .کله چې کوربه ډوډۍ راوړه نو ما یې له خوړلو انکار وکړ اوورتـه ومـې ویـل چـې ترڅـو ددې مریـي پـه اړه زما شفاعت ونه منې نو ډوډۍ به ونه خورم. هغه راته وویل چـې دې مریي خو زما هر څه په اوبو لاهوکړي او دپولۍ ټـک تـه یـې کښـېنولم. ما ترې وپوښتل چې څه یې کړي، هغه وویل چې دی ډېـر خـوږ غـږ لـري او زما دژوند گوذاره په دې اوښـانو روانـه وه ،ده پـرې ډېردرانـه بـارونـه

بارکړل او بیا یې ورته حدا ویل پیل کړل تر دې چې اوښان یې دومره مست کړل چې ددرې شپو او ورځو واټن یې پرې په یوه شپه او ورځ کې وواهه او چې بارونه تري ښکته شول نو له همدې یو اوښ څخه پرته نور ټول مړه شول خو ددې ټولو خبرو برسېره اوس چې ته زما مېلمه یې زه تا نه خفه کوم دادی دا مرییمې ستا ددرناوي لپاره تاته در وبخښه. دینوري وایي چې دې ته مې تلوسه وه چې دده غږ واورم چې سحر شو نوکوربه دې مریي ته امر وکړ چې هغه اوښ ته چې له کوهي څخه اوبه راوباسي حدا ووایي. ده چې کله حدا پیل کړ نو اوښ دومره مست شو چې ټول پړي یې وشلول او زه هم له ډېرې اغیز متیا پړمخې پر ځمکې راولوېدم او ګومان نه کوم چې په ژوند کې مې تردې ښکلی غږ اورېدلی وي .

ماران به مو لیدلي وي، چې د بیم غږ ته چجه شي، په لکۍ ودرېږي او نڅېږي. د قمرۍ، پاختکې سندریز غږ د ابشارونو، سیندونو، بادونو مترنم او له موسیقیت څخه ډك غږ به مو اورېدلی وي.

بیا هم علامه قرضاوي لیکي:"...نو موسیقي د زړونو د دردونو علاج او زړونه له ناروغیو، ستړتیا او غمونو، دردونو څخه ژغوري، سندرې د غوږونو خوند دی، چې اروا خوښوي، تاندوي یې، ستړتیا لیرې کوي. څرنګه چې لذت لرونکي خواړه او خوندوره مېوه معدې ته خوند ورکوي، هماغه ډول چې ښه بوی، د شامې حس راپاروي او پوزې ته خوند ورکوي... همدا ډول موسیقي غوږونو ته خوند ورکوي، نو دا یو خوندوره پدیده ده... انسان نه شي کولی چې تل منډې

ووهي، تل جدي واوسي، تل ستړی او ستومانه و اوسي. کله چې حضرت حنظله رضی الله عنه وانګېرله چې له کورنۍ، ښځې او بچیو سره دده حال له هغه حال سره چې د حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په ملګرتیا ، مجلس او ناسته کې یې لري ډېر تفاوت لري، نو د منافقت وېره ورسره پیدا شوه او وېرېده، چې هسې نه منافق شوی وي، نو حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې "یا حنظله ساعة و ساعة" یعنې "ای حنظله! کله داسې او کله هاغسې" (مسلم)

حضرت علي رضی الله عنه فرمایي "کله کله زړونو ته خوښي او تازه ګي ورکوئ، ځکه چې کله زړونه وچ (ستړي) شي، نو ړند ېږي."

بیا هم حضرت علي رضی الله عنه فرمایي "رښتیا چې زړونه هم د بدن په څېر ستړي کېږي، نو د زړونو لپاره هم حکیمانه او ظریفانه الفاظ ولټوئ (ویې خندوئ، تازه یې کړئ)".

کـه څوك د یـو مسلمان ښتوني ژوند تـه وګوري، نو ویني چې د دینداری او له خواږه غږ څخه د خوند اخیستلو ترمنځ هېڅ ټکر نشته. د یو مسلمان غوږونه په نورمال ډول له خواږه غږ سره بلد دي او هره ورځ ترې تغذیه کېږي، هر مسلمان له تجوید او ترتیل سره برابر په خواږه غږ د قرآن عظیم الشان تلاوت کوي. ښو قاریانو ته غوږ ږدي، له اذان څخه خوند اخلي، دا ازانګي یې هره ورځ پنځه ځله غوږ ته وررسېږي."

زه وایم چې هغه موسیقیت او ترنم چې د مرحوم اروابناد قاري

عبدالباسط او ځینو نورو قاریانو په غږ کې شته دی او مسلمانان ترې کوم خوند اخلي ببلګه به یې ډېره کمه وموندل شي او خلك به د موسیقۍ له الاتو څخه هم هغه خوند وانه خلي.
په حدیث کې راغلي دي، چې د حضرت اسید بن حضیر رض خواږه غږ آن آس هم مست کړی دی. (تجرید البخاري)
دا په قرآن عظیم الشان او تورات دواړو اسماني کتابونو ثابته خبره ده، چې د حضرت داؤد علیه السلام نغمو او موسیقۍ به انسانان خو پرېږده، چې آن الوتونکي او جمادات هم اغېزمن کول یعنې حیوانات خو پرېږده، چې آن په جماداتو او تیږو یې هم اغېز کاوه او دده اواز او نغمو ته به راځغاستل:"ولقد اتینا داود منا فضلاً یجبال او بی معه والطیر" یعنې "او له شك پرته موږ داؤد علیه السلام ته له خپله پلوه یو غوره والی ورکړی و، غرو ته مو وویل چې له ده سره د ثنا په وخت کې خپل غږونه ملګري کړئ او مرغانو هم له ده سره ثنا ویلې."(سباء ۱۰)
"والطیر محشورة کل له اواب" یعنې "او الوتونکي هلته راغونډ شوي، ټول پرې رامات وو" (ص۱۹)
په تورات کې راغلي دي، چې حضرت داؤد علیه السلام به د ډېرو بدني او اروايي ناروغیو درملنه په موسیقۍ باندې کوله.
په سمویل لومړي باب، ۲۳ ایت کې راغلي :"کله به چې د خدای ج له خوا په ساول ناوړه اروا نازله شوه، نو حضرت داؤد علیه السلام به خپل چنګ ته لاس وراوږد کړ او وبه یې غږاوه له دې سره به له ساول

ځخه ناوړه اروا والوتله او په حال او هوښ به راغی".
له موسیقۍ سره د بې کچې مینې دا بېلګې هم لولو، چې عطاء الله پالوي رانقل کړي دي. په اسام کې د فیل ښکاریانو اعلان وکړ، چې فیل له یوې ځانګړې سندریزې نغمې سره بې کچه مینه لري. په نړیواله جګړه کې دا جوته شوه، چې شادیان (بیزوګان) له موسیقۍ سره مینه لري او هره شپه به د فوځي اډې هغې برخې ته راټولېدلې، چې عسکري موسیقي به یې غږوله او په ډېرې ارامۍ به یې موسیقي اورېدله. ځینې به یې دومره اغېزمنې شوې، چې خولې به یې اسمان ته واړولې او ډول ډول اوازونه به یې وېستل.
آغلې "ډهپاڼې" به د استرلیا ځنګلي آسونه خوښول، خو نیول یې ورته سخت وو. په پای کې یې اعلان وکړ، چې هغې لومړی ځنګلي آس په موسیقۍ اغېزمن کړ او بیا یې په ډېرې اسانۍ ونیوه.
نوموړې لیکي، چې په نیویارك کې غواګانې هم د موسیقۍ تر تجربې لاندې ونیول شوې او کومو غواګانو ته، چې موسیقي اورول شوې وه، نو د نورو په پرتله یې په سلو کې له لسو تر دولسو ډېري شیدې ورکړې.
شکسپیر، چې د انساني جذبو او انساني فطرت تر ټولو غوره انځورګر دی هم په هر شي د موسیقۍ اغېز مني.
نو له دې ټولو خبرو جوته شوه، چې د موسیقۍ تړاو له فطرت سره دی او اسلام هېڅکله هم له فطرت سره د جګړې اراده نه لري، بلکې اسلام د فطرت پالونکی، هڅوونکی او بشپړوونکی دین دی.

په پخوانيو مدنيتونو کې
د موسيقۍ شاليد

وړاندې مو وويل، چې د موسيقۍ تړاو له فطرت سره دی او هر انسان او حيوان په طبعي ډول موسيقي خوښوي. دا که د نن ورځې انسان دی او که د زرګونو کلونو پخوانی انسان، نو ځکه يې کوم ځانګړې ټولنې، مدنيت او د تاريخ کوم ځانګړي پړاو ته منسوبول ناسمه خبره ده. نه کوم ځانګړی کاشف او مخترع لري. نه کوم ځانګړی پنځوونکی، بلکې له کومه چې بشر په ځمکه پل ايښی، نو دا جذبه ورسره له هماغې ورځې ملګرې ده. البته حتمي ده چې کيفيت او نوعيت (څرنګوالی او ډول) به يې بدلون موندلی وي، د ژوند د نورو برخو په څېر دې فن هم پرمختګ کړی، خو د انسان له لومړنيو ملګرو څخه بلل کېږي. که څه هم ځينې تاريخپوهان د نورو فنونو او علومو په څېر موسيقي هم يونانيانو ته منسوبوي او بنسټ ايښودونکي يې هم همدوی بولي، خو دا ناسمه ده. په دې اړه ددې روايت رانقلول بې ګټې نه دی: " د يونان د پخواني خدايګوټي "زيوس" نهه لوڼې وې، چې ميوزس يې ورته وېلې او دا د ټولو علومو او هنرونو بنسټګرې دي او همدوی د رقص او موسيقۍ هنر هم پنځولی دی. د ميوز تلفظ په يوناني ژبه کې موس ده او (ي) د نسبت لپاره ورسره لګول شوې ده.

همدا ډول لاتيني او يوناني ژبه کې "ق" هم ورسره لګول شوی دی، چې
ددې قاعدې له مخې ترې موسيق يا ميوزك جوړ شو".
پالوي وايي، چې د نڅا او موسيقۍ مذهبي سپېڅلتيا (تقدس) له
ميلاد څخه وړاندې کلونو څخه ثابته ده. دی وايي، چې له روايتونو
سره سم په لومړي ځل برهام ديوتا (برهام خدايګوټي) د منظمې
موسيقۍ تصور وړاندې کړ. هغه د ټولو مذهبي ويدونو (سرودونو)
څخه ښې ښې جملې راټولې کړې او يو جامع سرود يې ترې جوړ کړ،
چې موخه يې روحاني پرمختګ ته د خلکو بلل وو.
د هندوانو په مندرونو کې هم له پخوا راهيسې موسيقي دود ده او
اوس هم موسيقي په مندرونو کې د عبادت برخه بلل کېږي.
د سوراشتر په کليو او بانډو کې اوس هم موسيقي په هغه ډول
محبوبيت لري او په هغه اندازه نمانځل کېږي، چې د کرشن جي په
وخت کې دود وه.
د عيسايانو په کليسا، عبادتځايونو، اود مسلمانانو په خانقاګانو
کې اوس هم عبادت د موسيقۍ په پردو کې نغښتل کېږي. آن چې
دعاګانې هم په لحن، ترنم او خواږه اواز سره کېږي. د هندوستان
پېغمبر کرشن جي دامني، چې دی هر ډول نغمه غږولی شي او د نغمو
په هر تال پوهېږي.
چينايي پېغمبر کنفيوسس چې پالوي يې پېغمبراو د الله ج استازی
بولي، هم تر ټولو ښه نغمه پېژندونکی و. د هغه په اړه تاريخ ليکي،
چې دې چينايي پېغمبر دومره په موسيقۍ کې لاس درلود، چې د

موسیقۍ د هغه وخت ډېر نامتو او د نړېوال شهرت لرونکي هنرمندان ورته تسلیم وو. وايي، چې کنفیوسس واورېدل، چې چېرته د سیانګ په نوم د پخوانۍ (کلاسیکې) موسیقۍ یو لوی استاد اوسېږي، نو ده له ډېر زحمت وروسته هغه ومونډ. سیانګ د کنفیوسس له غوښتنې سره سم هغه ته هاغه نغمه واوروله، چې کمپوز یې شهزاده وانګ دانګ کړی و. دا نغمه دومره خوږه او اغېزمنه وه، چې کنفیوسس یې له اورېدلو سره خمار شو بیا سیانګ له کنفیوسس څخه وغوښتل، چې دی هم هغه ته نغمه واوروي. کنفیوسس هم هغه ته دومره خوږه، له جادويي اغېز ډکه نغمه واوروله چې سیانګ یې بیخي بېهوښه کړ. سیانګ بیا کنفیوسس یا چینایي پېغمبر ته وویل، چې ستا فن دومره بشپړ دی، چې زه ستا د استادۍ وړتیا نه لرم. ته ماته د خپلې شاګردۍ ویاړ راوبخښه او په خپلو شاګردانو کې مې ومنه.

د داؤد علیه السلام د نغمو یادونه مو مخکې هم وکړه، چې الوتونکي خو پرېږده آن کاڼي او غرونه یې هم اغېزمن کول.

علامه ابوالکلام ازاد له موسیقۍ سره د حضرت داؤد د مینې په اړه لیکي: "حضرت داؤد علیه السلام لومړنی کس و، چې عبراني موسیقي یې منظمه او راټوله کړه. بابلي مزامیرو ته یې پراختیا ورکړه، د موسیقۍ نوي الات او وسایل یې جوړ کړل."

علامه عبدالحکیم شرر لیکي: "د بني اسرائیلو د موسیقۍ د لوړتیا وخت د حضرت داؤد زمانه وه، چې مزامیر یې اوس هم مشهور دي.

پخوانی تاریخ پوه اسبیلوس وایي، چې حضرت داؤد به چې هر چېرته ته، نو چنګ به یې له ځان سره وړه، موسیقي د هغوی مذهبي دود و او د موسیقۍ د ټولو الاتو، باجې (ارمونیې)، تولې او شپېلۍ لپاره یې بېل بېل کسان ټاکلي وو."

عطاء الله پالوي د علامه ازاد او علامه شرر د خبرو په دوام لیکي: "حضرت داؤد خو د خدای جل جلاله پېغمبر او استازی او د عبادت او دعوت لپاره رالېږل شوی و، نو چې موسیقي د هغه عبادت نه و، نو ولې یې غږوله. که هغه د ګډا او موسیقۍ په واسطه عبادت نه کاوه، نو موسیقي یې ولې ټولوله او ترتیبوله؟"

پالوي لیکي، چې: "مزامیر د مزمار جمع ده او لفظي مانا یې هره هغه اله ده، چې په پوکي سره غږول کېږي. لکه شپېلۍ، توله، بینډ....

نور شنونکي هم وایي، چې مزمار د موسیقۍ یوه اله ده.

دا څرګندوي، چې حضرت داؤد به خپله شپېلۍ او چنګ غږاوه.

مشهور تاریخ پوه اسبیلوس وایي، چې "حضرت داؤد به خپل مذهبي مراسم له موسیقۍ سره پرځای کول او د موسیقۍ په پردو کې د عبادت د مراسمو د نغښتلو لپاره یې د موسیقۍ د وسایلو پوهان ګومارلي وو. نوموړی وایي، چې دا هم جوته شوې ده، چې دوی به د عبادت په وخت کې سندرې هم ویلې او نڅا به یې هم کوله.... کله به چې د شپېلۍ، تولې، رباب، تنبور، چنګ... غږ لوړ شو، نو حضرت داؤد به ورسره خپلې نغمې هم پیل کړې.

حضرت سلیمان علیه السلام بیا په خپل وخت کې د موسیقۍ د الو

غږوونکي وټاکل. د حضرت سليمان عليه السلام زمانه د بني اسرائيلو د موسيقۍ د ځوانۍ او تاندو شپېو دور و".

بيضاوي او زمخشري ليکي، چې له اسلام څخه وړاندې به خلکو د کعبې طواف د نڅا په بڼه کاوه او حتمي ده، چې طواف د هغوی عبادت وو او د ثواب په نيت يې کاوه. علامه سيد سليمان ندوي د سيرت النبي په پنځم ټوك کې ليکي: هغوی به په طواف کې ګنډل شوې جامې هم نه اغوستې. دا يې د کبر جاه او جلال ځرګندويه بلل او بربنډ طواف به يې کاوه. خو اسلام دا د الله ج پر وړاندې بې ادبي وبلله. همدا لامل و، چې دا کار يې ناروا وباله.

زمخشري او بيضاوي وايي، چې ښځو او نارينه و به د يو بل په ګوتو کې ګوتې ورکړې، لوځ به وو او د نڅا په بڼه به يې طواف کاوه.

علامه پالوي ليکي چې له اسلام څخه وړاندې هم موسيقي وه، خو هغه موسيقي متمدنه او مهذبه نه وه، او د اسلام له راتللو او د نبوي دور او د راشده خليفه ګانو له دورې وروسته، چې مسلمانان په کې د اسلامي خلافت د کېږدۍ د مراندو په ټينګولو بوخت وو، د امويانو په وخت کې بيا موسيقۍ ته پام راواړول شو. په هغه وخت کې د اسلامي نظام په پلازمېنه مدينه منوره کې د هغه وخت مشهور سندرغاړي طوس موسيقۍ ته ډېر خدمت وکړ. د اموي دربار بل وتلی سندرغاړی د مسجاح زوی سعيد و. نوموړی ليکي، چې الکندي او فارابي د موسيقۍ د نړۍ هغه وتلي ستوري دي، چې وړانګو يې ټوله اسيا او اروپا نيولې ده. دوی موسيقي هغه پوړ ته ورسوله، چې تر

دوی وړاندې یې چا تصور هم نه کاوه. د دوی فن او د موسیقۍ په فن کې د دوی د عروج پوړیو ته نن هم ټولو اروپایانو سرونه ټیټ کړي دي.
د منځنۍ پېړۍ نامتو ژباړن (جیررډ) په دې ویاړي، چې د دریمې هجري پېړۍ ددې وتلي عالم او موسیقي پوه کتابونه یې خپلې ژبې ته ژباړلي دي.
د اروپا مشهور فیلسوف ګارډن، الکندي د هغو دولسو کسانو له ډلې څخه بولي، چې دی یې تر ټولو ډېر ډېر ذهین، زیرك او په خبره ژر پوهېدونکی بولي.
د مصر وتلی لیکوال عباس محمود د دریمې پېړۍ د مشهور عالم فارابي په اړه په خپل (فارابي) نومي کتاب کې لیکي: "د موسیقۍ د فن په اړه چې فارابي څه لیکلي دي، هغه له هره اړخه بې جوړې او بې ساری دی. دده له لیکنو ښکاري، چې ده په موسیقۍ کې لوی لاس او په موسیقۍ ژور نظر درلود. د موسیقۍ په اسرارو، رموزو او ځانګړتیاو پوهېده. موسیقۍ ته د حېرانوونکې پراختیا او پرمختیا ورکولو له اړخه دی بالکل بې جوړې دی".
ښاغلي جي فارمر لیکلي دي، چې: "دا یوه پرځای خبره ده، چې د فلسفې په نړۍ کې فارابي ته دویم ښوونکی ووایو، خو دا امکان نه لري چې د موسیقۍ د نړۍ لومړنی استاد او ښوونکی یې ونه بولو. که د موسیقۍ پر فن د فارابي لیکلی کتاب (الموسیقي الکبیر) د موسیقۍ په فن کې وروستی (جامع) کتاب وبولو، نو یوه ذره به مو هم مبالغه نه وي کړې، بلکې، له یو حقیقت سره به مو ملګرتیا کړې وي.

ټولو خلکو که هغه هر څوك اوهر چېرې وي، فارابي د موسيقۍ په نړۍ کې د امام او استاد په توګه منلی دی."
له دې پرته نورو سلګونو علماوو او پوهانو د موسيقۍ فن ته د دې دواړو منليو او وتليو مسلمانو فيلسوفانو او علماوو د خدمت يادونه کړې ده.
د موسيقۍ د اسلامي شاليد په اړه امام ابوالفرج علي بن حسين ابن محمد اصفهاني (۳۵۲هجري ق مړ) په الاغاني کې د هغو مسلمانو نارينه و او ښځينه و موسيقي پوهانو يادونه کړې ده، چې د موسيقۍ د فن استادان و او ليکي چې له دې څخه جوتېږي چې موسيقي په اسلام کې مردوده، حرامه او د شريعت خلاف نه ده.
مسلمانانو چې موسيقۍ ته کوم ارزښتمن خدمتونه کړي دي، نو يو عالم او د پوهې خاوند هم ترې ناخبره نه دی. په اروپا، ايران، مصر او هندوستان کې موسيقۍ ته د مسلمانو علماوو په خدمت ټول قانع دي او دا خدمت کوونکي هم عام خلك نه، بلکې ډېر لوی لوی علما، لوی لوی محدثين، لوی لوی مفتيان، قاريان او شيخان د خانقاګانو خليفه ګان او عارفان دي... زما موخه دا ده، چې ووايم په اسلام کې هېڅکله هم موسيقي حرامه نه ده، قرآن د داؤد عليه السلام د موسيقۍ يادونه کړې ده، چې د موسيقۍ رواوالي ته په کې اشاره ده.
پخوا هم علماوو موسيقي خپله کړې وه او چې اوس هم څوك په دې فن کې لاس لري، نو صحيح ده، ځکه چې قرآن د موسيقۍ په روا والي شاهد دی او قرآن هېڅکله هم انساني جذبه په قيد (ولکه) کې ساتل

نه غواړي، ځکه چې موسيقي يوائې د انساني جذبو د تسکين لامل نه دی، بلکې د انسان ذهني او اخلاقي ژوند ته هم ځواك وربخښي. همدا لامل دی، چې د نړۍ ډېرو غوره او د لوړو اخلاقو لرونکيو خلکو موسيقي يوه ديني اړتيا بللې ده.
د موسيقۍ په اړه مو د هند د لويې وچې د ستر عالم مولينا ابوالکلام ازاد نظر هم وړاندې ولوست.
پالوي ليکي :"علامه نياز فتح پوري وايي، چې که موسيقي په اسلام کې حرامه وای، نو دا خبره به د اسلام په صدر (د اسلام په لومړنيو کلونو کې) مشهوره وه. په داسې حال کې چې په هغه وخت کې دا خبره نه وه آن موسيقي په کې پالل کېدله، روزل کېدله. تاريخ شاهد دی، چې هغه وخت د لوی لوی مقام خاوندانو نارينه و او ښځينه و نوموتو مسلمانانو موسيقي غږوله. د موسيقۍ استادان وو. په موسيقۍ يې ډېر کتابونه ليکلي دي. د بېلګې په ډول د (الاغاني) ليکوال د مالك يادونه کوي، چې عبدالله ابن جعفر په زوی توب نيولی و او د هغه شاګرد هم و. هغه په مدينه کې اوسېده، همهلته وفات شو. د وفات کال يې ۱۳۷ هجري دی. نوموړی د موسيقۍ ښه عالم و. په خپله عبدالله ابن جعفررضي الله عنه، چې د موسيقۍ استاد و، هغه ته موسيقي وروښودله. مالك رح د هغه وخت له وتلې سندرغاړې جميلې څخه هم دا فن زده کړ. اموي خليفه يزيد بن عبدالملك به د هغه ډېر قدر او هغه ته ډېر درناوی کاوه. د دويمې پېړۍ نامتو فنکار يا سندرغاړی اسحق موصلي، چې په ۱۸۸هجري کال وفات شوی وايي، چې مالك

د عربو د دې دور له څلورو تنو ډېرو ربښتيا ويونكو او ډېرو پوهانو څخه يو تن دى.

همداراز په دويمه پېړۍ كې يونس او الخليل هم په موسيقۍ كتابونه ليكلي دي. ښه نو چې په لومړۍ او دويمه پېړۍ كې په مدينه كې چې د اسلام د خپرېدلو مركز دى، مسلمان موسيقي پوهان وو او موسيقي يې اورېدله، د موسيقۍ محفلونه به يې جوړول، نو په دريمه او څلورمه (يا اوس په پېنځلسمه) پېړۍ كې د موسيقۍ حراموونكي روايتونه له كومه شول؟.

علامه رياست علي ندوي په تاريخ صقليه كې ليكي: "د موسيقۍ تړاو له انساني طبيعت سره دى. دا په مدنيت او بدويت (ښاري او سارايي) ژوند پورې هېڅ اړه نه لري. هر چېرته، چې خلكو ژوند پيل كړى دى، نو موسيقي به هرومرو د هغوى د ژوند يوه برخه وي. له صقليه و څخه وړاندې قومونو هم موسيقي اورېده او د مسلمانانو د تمدن له پيل څخه وروسته د عباسي او اموي خليفه ګانو په وخت كې به هم په دربارونو كې له سندرغاړو شعرونه، قصيدې اونغمې اورېدل كېدلې. په همدې ډول موسيقي په دربارونو كې ځاى ونيوه.

پالوي ليكي: "تاريخ جوته كړې ده، چې (ځينو)پېغمبرانو او نورو ديني لويانوله موسيقۍ سره مينه ښودلې ده ، نو كه موسيقي حرامه واى، هغوى به هېڅكله هم دا كار نه و كړى."

(قرآن اور فنون لطيفه)

موسيقي د اروايي ناروغيو درملنه

دا جوته خبره ده، چې موسيقي د بدن او روحي ستړتياوو، نارامیو، پرېشانیو او اضطراب درملنه ده. ستړی، نارامه، پریشانه او خفه انسان خوښوي، فکري او جسمي ستړتیا یې له منځه ځي، موسیقي د انسان غم غلطوي، پرېشانه، خفه او نارامه زړونو ته خوښي، سکون او اطمنان ورکوي. څرنګه چې موسيقي یو نارمل یا عادي انسان ته خوند ورکوي او څرنګه چې موسیقي د روحي یا اروايي ناروغيو علاج ده، همدا ډول روغتیاپالو او اروا پوهانو له پېړیو پېړیو راهیسې جوته کړې ده، چې موسیقي د جسمي ناروغیو علاج هم ده او د ډېرو اروايي او جسمي ناروغیو درملنه هم په موسیقۍ سره کېدلی شي. علماوو له پرله پسې او ډېرو تجربو وروسته دا جوته کړې ده، څرنګه چې د جادو، سحر او شعبدي اوراد په انسان اغېز کوي، څرنګه چې لېزر او بنفشه یي وړانګې په بدن اغېز کوي، همدا ډول د موسیقۍ اغېزې هم د انسان پر بدن جوتې دي. کله چې یو انسان ډېر خفه، پرېشانه او نهیلی شي او موسیقي واوري او یا پخپله موسیقي وغږوي، له ځانه سره سندرې زمزمه کړي، نو خفګان او پرېشاني یې ورکه شي او بدن یې له سره چارج شي. دا د نن او پرون دعوه نه ده. دا سلګونه کاله وړاندې تجربو ښودلې ده.

نامتو تاریخپوه جوزف بل په خپل تالیف (د عربانو تمدن) کې

ليکلي، چې آن د اسلام په اوايلو کې چې عربانو کوم روغتونونه جوړ کړي دي، نو د ناروغانو د درد او شکايت د کنټرول لپاره يې په کې په موسيقۍ د درملنې واټ جوړ کړی دی او په موسيقۍ به يې د هغوی علاج کاوه.

د عربي نړۍ نوموتې ليکواله نجلا عزالدين هم په خپل تاليف "د عربو نړۍ" کې ليکي، چې عربو کې د (په موسيقۍ درملنه) اصطلاح بيخي عامه ده او عربو د (موسيقي علم العلاج) تر سرليك لاندې يوه ځانګړې څانګه پرانستې وه.

د مشن ګن پوهنتون څو نوموتو ډاکترانو د موسيقۍ د روغتيا بخښونکيو اغېزو په اړه خلکو ته يوه پېښه وړاندې کړه، چې په هغې کې ښودل شوي وو، چې د (واين) په نوم د موسيقۍ د يوې الې نغمه د سر درد سمدستي له منځه وړي او د سر د مغز د ارامۍ لپاره ډېره ګټوره ده. دوی وايي، چې (چنګ غږول) د رحم د لاندې برخې د دردونو د تسکين لپاره درمل ده.

د يو جرمني استوګن په وينه کې يوه نوې او ناپېژانده ناروغي پيدا شوه، چې ډاکټران يې له درملنې عاجز وو، خو يو ډاکټر ورته د تولې په واسطه څو نغمې وغږولې، چې دا ناروغ د همدې خوږو نغمو له اورېدلو وروسته جوړ شو.

پخوا چې د بروما يد او کلوروفارم په څېر بېهوښوونکي درمل نه وو، نو ډېرو ډاکټرانو به د خېټې د عمليات په وخت کې د ناروغانو د بېهوښه کولو لپاره هغه ته موسيقي واوروله.

د اروايي ناروغيو د تر ټولو لوی روغتون (پلګرام اسټيټ) رئيس وايي، چې د اروايي ناروغيو په روغتون کې موسيقي ځانته ځانګړی ځای او لوړ مقام لري. آن په ۱۹۴۷ کال کې اروايي ډاکترانو پرېکړه وکړه، چې هر اروايي روغتون ته به سندرغاړي ورلېږي. څو لسيزې پخوا اروا پوهانو په دې کار کاوه، چې د موسيقۍ کوم راګ او کوم تال د کومې ناروغۍ لپاره ډېر ګټور دی. علامه پالوي زياتوي، چې ښايي هغه ورځ لېرې نه وي، چې د ناروغيو د درملنې لپاره د مصنوعي درملو او داروګانو ځای ټول موسيقي ونيسي.

په (هټن سټيټ روغتون) کې به د په سلو کې اته د پرشو ناروغانو درملنه په موسيقۍ سره کېدله او ورسره به ښه کېدل. له موسيقي سره رګونه خپل نارمل حالت ته راځي. که کمزوري وي پياوړي کېږي.

يو روسی ډاکټر ليکي، چې ما په تجربو ثابته کړې ده، چې له موسيقۍ سره د سترګو د ليد ځواك په سلو کې پينځه ويشت ډېرېږي. همدا راز له موسيقۍ سره د سترګو رګونه خوزېږي.

ډاکټران د غاښ د برمې کولو په وخت کې د برمې له زړه رېږدوونکي غږ څخه د ناروغ د ژغورلو لپاره له ډېرې مودې راهيسې موسيقي کاروي.

اروا پوهانو په زندان کې هم موسيقي ازمويلې ده او پايله يې دا ده، چې څو بې رحمه، بې عاطفې او د کاڼي زړه لرونکي سړي وژونکي بنديان سم شوي او د وحشت ژوند يې د تل لپاره پرېښی دی.

د برتانيې اوسېدونکي ډاکټر والټر والشي د (سندره او د سندرې

اغېزې) تر سرليك لاندې خپلې مقالې کې ليکي، چې د ځيګر او بدهضمۍ په ګډون د ډېرو ناروغيو لپاره موسيقي ښه درملنه ده. نوموړی وايي چې د خوب، څښاك او خوراك په څېر موسيقي هم د ژوند اړتيا ده، چې کم تر کمه بايد په ۲۴ ساعتونو کې نيم ساعت ورکړل شي. دی وايي چې له موسيقۍ سره د وينې دوران او جريان چټك کېږي. له بدن څخه زهرجن او فضله مواد وباسي. د ډاکتر والټر پر وينا، ناروغيو ته له روغتونونو او بازار څخه کيمياوي او مصنوعي درمل پېرل غير فطري خبره ده. ښه دا ده، چې د ناروغيو د درملنې فطري لارې عملي کړو، طبيعي وسيلې وکاروو چې په دوی کې آسانه او تر ټولو غوره لاره ناروغ ته د موسيقۍ اورول دي.
د ډهلي مشهوره رساله (دين او دنيا)، چې ټول مذهبي مشران يې لولي، ليکي" د سويډن په پلازمېنه استاکهولم کې يو حېرانوونکی روغتون پرانستل شوی دی، چې په خپل ډول کې بيخي يواځينی او هېښوونکی دی. ددې روغتون ځانګړنه دا ده، چې دلته د درملو پرځای د ناروغ درملنه په موسيقۍ سره کېږي."
"په دې روغتون کې د هرې ناروغۍ لپاره بېله ځانګه جوړه شوې، چې د هر ناروغ له ناروغۍ سره سمه نغمه ورته غږول کېږي او ناروغ ورسره ښه کېږي
د سويډن مشهور ډاکټر، چې په موسيقۍ سره د درملنې متخصص دی، وايي چې :"يواځې په خوراك او موسيقۍ يې ګڼ شمېر خطرناکه ناروغان رغولي دي."

يو بل ناروغ د حافظې له کمزورۍ څخه شکايت درلود، خو يو امريکايي ډاکټر يې د پيانو په واسطه درملنه وکړه او خلك ورته هغه وخت حيران شول، چې ويې ليدل څو ورځې د ډاکټر له خوا د پيانو له غږولو وروسته دی رك روغ شو او حافظه يې فعاله شوه.
د فوځ په تشکيل کې د موسيقۍ ګروپ ته ځای ورکول هم ددې لپاره دي، چې د هغوی احساسات راوپاروي او په جوش يې راولي.
موسيقي نه يوازې په عادي خلکو اغېز کوي، بلکې د سکندر په څېر فاتحان يې هم له اغېز څخه خلاص ندي. وايي چې يو ځل د تموتيس په نوم يو هنرمند د سکندر په وړاندې يوه خوږه نغمه وغږوله. دې نغمې په سکندر دومره اغېز وکړ، چې په اصطلاح په بدن يې اور بل شو.
اوس په دې کې چاته شك نه دی پاتې، چې موسيقي په انسانانو، حيواناتو او نباتاتو اغېز کوي. اوس په دې هم کار شوی دی او دا هم څرګنده شوې ده، چې کوم ډول موسيقي د کوم ډول چاپېريال سره سمون خوري. کوميدي، موسيقي او تراژېډيکي موسيقي يا خوښوونکې موسيقي او غمووونکي موسيقي سره پېژندل شوي او سره بېلې شوي دي. اوس هنرمندان پوهېږي، چې کوم ډول موسيقي سړی خندولی شي او کوم ډول يې سړی ژړولی شي، نو دا ټول په انساني فطرت د موسيقۍ اغېز ښيي.
پخوا به چې نشه کوونکي مواد نه وو او روغتياپالو به ناروغان په موسيقۍ مست اوبېهوښه کړل، نو غوړونه خو به يې بېهوښه او

بوخت وو، خو سترګو به يې د عمليـاتو جريـان ليـده .کـه څه هـم نـاروغ به د عمليـات درد نـه محسوساوه، خو د عمليـات د جريـان ليـدلو بـه هرومرو د هغه په روحياتو اغېز کاوه، خو د تلويزيـون، ډش انټينـا او د خوځنده رنګينو تصويرونو د ښودلو د نورو وسـايلو پـه راپيـدا کولـو سـره دا سـتونزه هـم حـل شـوه. اوس د ناروغـانو د غوږونـو برسـېره د هغوی سترګې هم بـوختې وي، چې نـه د عمليـات درد محسـوسـوي او نه يې ويني. بېنوا ويب سايټ (www.benawa.com) دچارشـنبې پـه ورځ د ۱۳۸۴ لمريز کال د کب په ۲۴مه دموسيقۍ داروايي اغېزې پـه اړه د سمندرحقمل يوه ژباړه پدې ډول رااخېستې ده

((ديوې نوې څېړنې نتيجې دا خبره جوته کړېده چې موسيقي تـه غـوږ نيـول لکـه اراموونکي درمـل د درد پـه تسـل کـې ډېره کارندويـه ده. له يوه تازه ګزارش(راپور) سره سم د کلاسکو کالـدونين پـه پوهنتـون کـې کارپوهـان او اروا پوهـان پـدې توانيـدلي دي چې دا واقعيـت ومومي چې د علاقې وړ موزيک تـه غـوږنيول د چا د غم او غصې اندازه را ټيټوي او د مزاج له خرابۍ او درد څخه د انسان د زغم تـوان لوړ بيايي د درد د زغملو پـر کومو کسانو چې ازمايښـتونه تـر سره شـويدي دا خبـره يـې ښـودلې ده چې موسـيقي د انسـانانو د کنټـرول احسـاس لـوړوي او د درد پـه مقابـل کـې ډېـره کارندويـه ده. څېړونکيو په دې څېړنه کې د موسيقۍ دډېرو ډولونو څخه يعنې لـه راګه را نيولې بيا تر کلاسيکې او کليوالي او عاميانه بدلو (سندرو) کار اخيستی دی.

ډاکټر "ریموند مک دونالد "د اروا پوهنې استاد په دې هکله ویلي دي چې دا څېړنه پر هغو ناروغانو تر سره شوې ده چې له جزئي جراحۍ وروسته یې په روغتون کې د نقاهت دوره تېروله او دا یې په ډاګه کړه چې د خپلې خوښې موسیقۍ ته غوږ نیول د غم او خفګان اندازه ډېره را ټیټوي.
هغه وایي: "موږ یو څو نور څېړنیز ازمایښتونه هم وکړل او له خلکو مو وغوښتل تر هغه چې کولای شي خپل لاسونه دې په یخو اوبو کې وساتي. ماته دا معلومه شوه چې هغوی د موسیقي داورېدو په موقع کې ډېره زیاته موده خپل لاسونه په یخو اوبو کې ساتلای شي. هغه پر دې خبرې ټینګار وکړ چې موسیقي درد کموي او په درد کې د ناروغانو د کنټرول احساس هم زیاتوي.
"د سړو اوبو د ازمایښت په اوږدو کې، ګڼون کوونکیو ته واک ورکړل شو چې په خپله خوښه دې موسیقۍ ته غوږ و نیسي ، یا دې ذ هني حسابونه وکړي او یا دې یوه وتلې تلویزیوني خپرونه وګوري. خو دوی یوا ځې یو شی ټاکلی شي. "
مک دونالد زیاته کړه چې په ټولو مواردو کې هغه چا چې موسیقۍ ته غوږ نیولی و د سړو اوبو تر ټولو ډېرزغم یې لاره او په ځینو حالاتو کې یې ان تر نورو پنځه ځله زیات وخت په سړو اوبو کې لاس ساتلی وو.
دغه لاسته راوړنې د پنجشنبې په ورځ په منچسټر کې د انګلستان داروا پوهانو د انجمن لخوا وړاندې شوې))
نڅا او موسیقي د انساني جذبې د انتها هغه لاس ته راوړنه ده، چې په

غیر شعوري ډول منځته راځي. کله کله په انسان جذبه دومره پیاوړې شي، احساسات دومره ځواکمن شي، چې په الفاظو یې څرګندول ناشوني نه وي او یا یې په الفاظو په څرګندولو د انسان تسکین نه کیږي، نو همدا ده چې د بېلابېلو اټکلونو، تصوراتو، خوښیو او جذبو د ښکارولو لپاره بدن په حرکت راشي او یا د الفاظو په ځای د موسیقۍ د زړه تخنوونکیو نغمو غیږ ته پنا وروړل شي. هماغه د ټاګور خبره، چې :"کله الفاظ ختم شي، نو موسیقي پیل شي." ټاګور برهمن مذهبه و او د وشوبهارتي (نړېواله وروري) په ټولنه کې یې د موسیقۍ څانګه هم پرانستې وه، ځکه چې هر انسان له موسیقۍ سره مینه لري. ټاګور موسیقي روحاني شی بولي. هلته په مندرونو کې اوس هم زده کوونکي د اونۍ په لومړۍ ورځې له لمر ختلو مخکې راغونډیږي او د خپل خدای (ج) حمد او ثنا د موسیقۍ او نغمو په پردو کې نغاړي.

دا هم یو منل شوی حقیقت دی، چې د انسان ژبه له دې څخه ډېره عاجزه ده، چې څرنګه ښایي او څرنګه د الله ج د جلالیت او جمالیت غوښتنه ده. په هماغه ډول د هغه لوی او سپېڅلي ذات عظمت او لویي وستایي. د انسان ژبه ډېره کمزورې ده، هغه هېڅکله هم لکه څرنګه چې په کار ده او څرنګه چې وړ ده الله ج ستایلی نه شي. نه د انسان ژبه دومره متره لري نه یې قلم او نه یې انځورونه.

الله ج په خپله هم دې مطلب ته داسې اشاره کړې ده:"ولوان ما فی الارض من شجرة اقلام والبحر یمده سبعة ابحر مانفدت کلمت الله."

یعنې "د ځمکې په کره کې چې څومره ونې دي که دا قلمونه شي او دا سمندر چې دی که له دې سره اوه سمندره نور هم یوځای شي دا دوات (رنګ) شي نو هم د الله ج تولې خبرې به ونه شي لیکلی."
له دې څخه ښکاري، چې د الله ج د الوهیت، جلال، کبر یا ذات او لویی د بیانولو لپاره یواځې ژبه او قلم بسیا نه ده، بلکې په دې اړه باید د جذبو د تسکین او د الله ج په وړاندې د خپلې کمزورۍ او بېچاره ګۍ او د هغه ج د عظمت د ښودلو له نورو لارو چارو څخه هم ګټه واخستل شي چې یوه لار یې دموسیقۍ دپردو ژبه ده.
پالوي زیاتوي، چې قرآن د اصولو کتاب دی. یواځې موضوع ته اشاره کوي، تفصیل نه ورکوي. فروع نه څېړي. الله ج انسان ته اشاره کوي. لاره ورښيي، د لارې له رحمتونو او زحمتونو څخه يې خبروي. دا نو نور د انسان کار دی، چې له زحمتونو ځان وژغوري او رحمتونو ته لاره ومومي او لارښوونه یې هم د اشارې په ډول ده. د جنګ او جګړې لاره نه خپلوي، ددې قرآني اشارو یوه بېلګه د ادم علیه السلام د زامنو کیسه ده، چې قابیل یې خپل ورور هابیل وواژه، خو بیا نه پوهېده چې د هغه له مړه جسد سره څه وکړي، نو الله ج ورته اشاره وکړه، داسې یې ونه کړل چې ورته ووایي قبر وباسه داسې وکړه او هاغسې وکړه "فبعث الله غراباً یبحث فی الارض" یعنې "الله کارغه ولېږه، چې مځکه وکني" "لیریه کیف یواري سواة اخیه" یعنې "چې ورښيي څرنګه د خپل ورور جسد پټ (خښ) کړي." (مائده ۳۱)

همدا راز فرمايي:" ص. والقرآن ذی الذکر" يعنې "سوګند په ص او په قرآن پند ورکوونکي".
بل ځای همدې سورت کې فرمايي:"کتب انزلنه اليك مبارکا ليدبروا" يعنې "دا يو مبارك کتاب دی چې پر تا مو نازل کړی ددې لپاره، چې خلك په کې غور او فکر وکړي."(ص ۲۹)
"ان هوالاذکر للعلمين" "يعنې "څه دی دا مګر د ټولو مخلوقاتو لپاره د درس او پند کتاب" (ص ۸۷)
دلته وينو، چې قرآن خلکو ته يواځې اشارې کوي او د پند او درس ورکولو کتاب دی او همدا قرآن راته وايي، چې حضرت داؤد عليه السلام چې دالله جل جلاله رسول او استازی او له هرې لويې او کوچنۍ ګناه څخه پاك و، موسيقي غږوله. قرآن وايي، چې داؤد ع زغرې هم جوړولې او نغمې يې هم غږولې، نو کله چې مسلمانانو ته دا روا ده، چې د زغرو په جوړولو کې د حضرت داؤد عليه السلام تقليد وکړي، نو په موسيقۍ کې يې ولې تقليد روا نه دی؟.
قرآن درته په ډاګه نه وايي، چې موسيقي روا ده، بلکې په اشارو يې وايي. کله د داؤد عليه السلام کيسه کوي، کله په جنت کې د موسيقۍ يادونه کوي. دا خپله ښيي چې موسيقي پېغمبري سنت ده.
علامه شاه محمد جعفر ندوي پهلواروي، چې د پاکستان د جماعت اسلامي مهم غړی او د سليمانيه خانقاه سجاده نشين و، وايي چې جنت د يوې ټولنې لپاره د ښه ژوند بېلګه ده او جنت کې موسيقي شته دی، نو په دنيا کې ولې نه وي؟ که جنت کې حورې او ښځې روا

دي، نو دلته هم روا دي. که دلته شهد ، شيدې، غوښې او مېوې روا دي، نو هلته هم روا دي. که دلته داسې شی چې چټيات، نشه، سردرد په کې نه وي روا دي، نو هلته هم روا دي. د جنت نعمتونه دلته هم روا دي، نو موسيقي چې هلته روا ده، دلته ولې روا نه ده. فاماالذين امنوا و عملواالصلحت فهم فی روضة يحبرون" يعنې "نو هغه کسان ، چې ايمان يې راوړی او نيک کارونه کوي، دوی به باغچو کې نغمې اوري." (روم ۱۰)

"ادخلوا انتم و ازواجکم تحبرون" يعنې "تنوزئ تاسو او ستاسو جوړې جنت ته او تاسو ته به نغمې دراورول کېږي." (زخرف ۷۰)

ډېرو مفسرينو د (حبرة) معنې موسيقي اخيستې ده. همداسې معنی ترې امام مرتضی حسيني زبيدی په تاج العروس دريم ټوك، ۱۱۸ مخ کې اخيستې ده. همداراز امام زجاج امام راغب اصفهاني، ابن کثير، مجاهد، قتاده د مواهب الرحمن تفسير، زمخشري، وکيع... ترې همدا معنی اخيستې ده.

حضرت علي رضی الله عنه روايت کوي، چې رسول الله(ص) فرمايي، چې په جنت کې به داسې غونډې وي، چې حورې به په کې په لوړ اواز سندرې وايي.

نو لکه چې علامه شاه محمد جعفر ندوي پهلواروي وايي د جنت ژوند زموږ لپاره يو مثالي ژوند دی او بايد اقتدا ورپسې وکړو، تقليد يې وکړو، هلته چې موسيقي روا ده، نو دلته هم روا ده.

ډاکټر يوسف القرضاوي ليکي: " پخوا چې د موسيقۍ د حرمت په اړه

ډېر تاکيد کېده يو لامل يې دا و، چې په داسې محفلونو کې به د پرديو ښځو او نارينه وو اختلاط عامه خبره وه او ډېره کمه به داسې پېښېدله، چې هلته دې نور ناوړه کارونه ونه شي، نو هلته له موسيقۍ پرته د پرديو ښځو او پرديو نارينه و اختلاط هغه هم په داسې حال کې، چې څه به سندرو او موسيقۍ او څه به شرابو مست کړي وو ليدل کېده، چې دا په خپله ګناه او ناروا کار و، نو ځکه په موسيقۍ هم د حرمت مهر لګېدلی و، خو اوس خلك کولی شي چې له اختلاط پرته آن د موسيقۍ له مجلس څخه هم ډېر لرې او د نارينه و او ښځو له اختلاط او د سندرغاړو مجلس ته له ورتللو پرته سندرې واورې، چې دا د روا والي خوا ته تمايل او په دې اړه د آسانۍ په معنی ده."

لکه علامه قرضاوي، چې وايي اوس په هر کور کې راډيو، ټېپ ريکارډر، تلويزيون... شته دی، خلك کولی شي چې موسيقي په خپل کور، سمه، غره... کې هم واوري او دېته اړتيا نه پېښېږي، چې ښځې او نارينه دې يوځای سندرغاړو ته کېني او ارابش کړې ښځې دې له پرديو نارينه و سره اوږه په اوږه مستې مستې، نشه نشه سندرې او موسيقي واوري.

د موسيقۍ کارندوی

ځرنګه چې دساز او سرود دغږولو په وخت کې دموسيقۍ الات هم ضرور دي نو الاسلام والفنون الجميله په دې اړه ليکي: ((هر کله چې په لهو کې لکه ځرنګه چې دجابر بن عبدالله په حديث کې تير شول دموسيقۍ الات لکه شپيلۍ دريا او ډول شامل دي همدا راز دموسيقۍ نور الات چې له دې يادو شويو الاتو سره يو ډول کار ورکوي په همدوی قياسيږي ځکه چې داهم دهماغوی ځای نيسي. له همدې ځايه ده چې ابن حزم ځومره بنه اجتهاد کړی دی هغه دصحيحو او مستندو احاديثو دقوت او دهغو عيبونو او علتونو له مخې چې دی يې دموسيقۍ د حراموونکيو حديثونو لپاره شرموونکې بولي او همدا راز دامام ابو حنيفه په نظر په استدلال سره چې هغه د موسيقۍ الات حلال بللي، دموسيقۍ دکارندويو (الاتو) او ساز او سرود په اباحت نظر ورکوي.

امام ابو حنيفه (۸۰-۱۵۰ هجري ، ۶۹۹-۷۸۷م) په دې اړه وايي: ځوک چې دچاشپيلۍ او رباب پټ کړي نو لاس يې غوځيږي او که هر چا داشيان مات کړل نو تاوان به يې ورکوي.))

رسالة فى الغناء الملهى، امباح هي ام محظور) رسائل ابن حزم ج ص ۴۷

ځکه که داشيان حرام وای نو تاوان به يې نه درلود او هدر او ضايع

شوي به وای لکه شراب ، دقمار الات او نور حرام شیان. خو کله چې داسې نه ده حلال مال دی او ارزښت لري نو که کله یې څوک پټوي نو لاس یې غوڅېږي او که څوک یې مات او یا ضایع کړي تاوان لري ځکه تر څو چې په حرمت دلالت کوونکی نص ونه لرو نو په چارو او شیانو کې اصل رواوالی دی . امام ماوردي وایي چې ځینې شوافع چنګ روا بولي. ابوالفضل طاهر له ابن اسحق شیرازي شافعي څخه همداسې روایت کوي. د (امتاع) لیکوال وایي، چې ابوبکر بن العربي هم چنګ روا بولي او ادفوي یې په رواوالي ټینګار کوي. اسنوي په (المهمات) له روياني، ابن نحوي له استاد ابو منصور، ابن ملقن په (العمده) کې له ابن طاهر او ادفوي له شیخ عزالدین بن عبدالسلام څخه همداسې روایتونه کوي. دا ټول سماع روا بولي که څه هم د موسیقۍ له یوې وسیلې یا الې سره وي.

(الاسلام والفن)

دموسیقۍ دکارندویو(الاتو) دحرمت په اړه چې ځینې روایات راغلي دي ډاکټر عماره یې په اړه وایي چې دحدیثو دجرح اوتعدیل دعلم دمقیاسونو او معیارونو له مخې ټول معلول او کمزري دي او په سند یا متن کې دکوم علت او نیمګړتیا له مخې دمنلو حدیثونو په تول پوره نه دي نو ځکه یې یو هم دمنلو وړ نه دی چې لاندینۍ بېلګې ددې حقیقت شاهدان دي او موږ یې له الاسلام والفنون الجمیله څخه را اخلو .

۱ : حضرت عایشې ته منسوب روایت چې وایي رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي : ((امرني ربي بنفی الطنبور والمزمار .)) یعنې الله جل جلاله ماته امر کړی چې طنبور او شپیلۍ له منځه وړسم.))
دا روایت ابراهیم بن اشعث کړی دی چې نسايي یې ضعیف بولي او بخاري ورته (منکر الحدیث) وايي .

۲-حضرت علي رضی الله عنهي الله عنه ته منسوب روایت چې وایي :
((دخدای ج استازي دریاوهل ... او دشپېلۍ غږ منع کړي دي .))
ددې روایت په راویانو کې عبدالله ابن میمون دی چې هغه له مطر بن سالم څخه روایت کوي او لومړنی کس (عبدالله) ذاهب الحدیث او دوهم (شبه مجهول) دی .
۳- حضرت ابن عباس رضی الله عنه ته منسوب روایت چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي : ((صوتان ملعونان فی الدنیا والاخرة، صوت مزمار عند نعمة وصوت ندبة (او رنة) عند مصیبة ..))
یعنې : دوه غږه په دنیا او اخرت کې رټل شوي دي. دشپېلۍ غږ دنعمت په وخت کې او دنوحې (ژړا غږ) دمصیبت په وخت کې ..))
ددې روایت په راویانو کې (محمد بن زیاد صحان یشکری)(۱) دی چې امام احمد بن حنبل یې په اړه فرمایي : یو سترګی دروغژن ، ناوړه (انسان) دی او حدیثونه (له ځانه) جوړوي .
(۱) صحان په ط یعنې طحان هم راغلی دی

۴- حضرت علي بن ابي طالب رضی الله عنه عنه ته منسوب روایت چې ګویا رسو ل الله صلی الله علیه وسلم فرمایي : ((بعثني ربي عزوجل بمحق المزامیرو المعازف والاوثان التی کانت تعبد فی الجاهلیة والخمر واقسم ربی عزوجل بعزته الایشربها عبد فی الدنیا .))

یعنی: ((زما عزیز او جلیل رب زه راولېږلم چې شپېلۍ ګانې ، دموسیقۍ کارندوی (الات) ،هغه بتان چې په جاهلیت کې پالل کېدل او شراب له منځه یوسم او زما عزیز او دلوړ شان رب په خپل عزت سوګند یاد کړ چې هېڅ بنده دې هغه (شراب) په دنیا کې نه څښي .))

ددې حدیث راویان عبارت دي له محمد بن فرات له ابو اسحاق سبیعی څخه او بیا له حارث اعور څخه چې دا ټول عیبونه لري، ابوبکر بن ابي شیبه دلومړني کس په اړه وایي : ((هغه یو زوړ دروغجن سړی دی .))

او بخاری ددریم کس په اړه وایي : ((هغه منکر الحدیث دی)) او یحیی ابن معین دده په اړه وایي : ((هغه مهم شخص نه دی او حدیث یې نه لیکل کېږي .))

هغه ورته د(لیس بشئ) یعنی((هېڅ هم نه دی .)) الفاظ کارولي دي .

امام ابو حامد غزالي وایي هر کله چې په زړونو دسماع اغیز ته وکتل شي نو په مطلق ډول یې په روا والي او ناروا والي حکم روانه دی، بلکې حالاتو اشخاصو او دنغمو دسبک توپیرونو ته په کتنې سره یې

حکم توپیر لري او دسماع حکم په هغه اغیز حکم دی کوم چې په زړه کې پروت دی .

څه ډول موسيقي او کومې سندرې؟

کله چې موږ وايو موسيقي روا ده او يا د سندرو په اورېدلو کې کومه شرعي ستونزه نشته، نو پام مو وي چې له دې دعوې څخه مو غرض هر ډول ښه او ناوړه، شرمېدلې او مبتذله موسيقي نه ده، بلکې لکه څرنګه چې شريعت هرې چارې او هر شي ته پولې ټاکلي دي، نو همدا ډول يې موسيقۍ ته هم حدود او چوکاټونه ايښي دي، چې بايد ددې پولو په حدودو کې ځان بوخت کړو او تېرى ترې ونه کړو.
دا چې کومه موسيقي روا ده او کومه ناروا ده، په دې اړه ډېر تفصيل به ګومان کوم اورېدې ليکنې ته اړتيا ولري، خو ګومان کوم چې ددې پولو د پېژندلو او د روا او ناروا موسيقۍ د بېلولو لپاره تر ټولو غوره حکم کوونکى او ښه وسيله د انسان خپل وجدان دى، يانې د هر مسلمان وجدان او ضمير تر هر چا او هرڅه ډېر دا حکم ښه کولى شي، چې دا موسيقي مبتذله، بې لارې کوونکې او پاروونکې ده، چې اورېدل يا ليدل يې انسان ته تاوان رسوي او دا موسيقي رغوونکې، ويښوونکې، تاندوونکې، په انسان کې د ديني او ملي جذبې پاروونکې ده، نو اورېدل يې هم روا دي. ښه دا ده، چې هر مسلمان د خپل ضمير د محکمې پرېکړې ته غاړه کېږدي. که د چا وجدان په دې قانع وي، چې دا سندره چې زه يې اورم د اخلاقو، کولتور او عنعنې ضد نه ده، د اسلام له روح سره ټکر نه لري، بې حيايي، بې حجابي،

لوڅوالی، په لهجه کې ناز او نخرې نه لري، په انسان کې پرديو ته شهوت نه راپاروي، نو د دا ډول سندرو اورېدل روا دي، خو که له دې پورته يادو شويو فاکتو څخه يو فاکت ولري او د انسان وجدان په خپله پرېکړه کوي، چې دا سندره اورېدل زيانمنوونکې او ناروا ده، نو اورېدل يې ناروا دي.

د هغې سندرې، چې اورېدل يې روا دي پېغام، متن، لهجه، منځپانګه (محتوی) بايد ټول د اسلام له اخلاقي چوکاټ، اسلامي زده کړو، اسلامي روح سره برابره وي او ټکر ورسره ونه لري. لکه وړاندې مو چې وويل، د خلکو اخلاق، د ټولنې تهذيب فاسد نه کړي، داسې شعر او سندره نه وي، چې له عقيدې، توحيد، رسالت، جنت، دوزخ... سره ټکر ولري، لاروو کوونکې او ګمراه کوونکې نه وي، خلک شرابو، چرسو، پوډرو او نورو نشه کوونکيو شيانو ته ونه هڅوي، داسې سندرې نه وي، چې د اورېدونکيو يا ليدونکيو ټول پام، فکر، خيال، سوچ د نجونو، سترګو، شونډو... ته راواړوي. داسې چې ته به وايې ګوندې په ژوند کې له دې پرته بل هېڅ کار نشته دی. اسلام مسلمانانو ته امر کوي، چې خپلې سترګې په کنټرول او خپل واك کې ساتئ (قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم" يعنې "مؤمنانو ته ووايه چې خپلې سترګې په خپل کنټرول کې ولري" (النور ۳۰) "و قل للمؤمنت يغضضن من ابصارهن" يعنې "او مؤمنو ښځو ته ووايه، چې خپلې سترګې په خپل کنټرول کې ولري." (النور ۳۱)

سندره بايد په دومره ناز، نخرو او داسې انداز هم نه وي، چې ويدې

جذبې او جنسي غريزې په دې ډول راوپاروي، چې انسان بيا روا او ناروا ته ونه ګوري او په سترګو يې توره تياره خپره کړي. په ځانګړي ډول ښځې له دې ډول خبرو منع دي. کله چې ښځې په عادي خبرو کې له ناز و نزاکت منع دي، نو په سندرو کې خو بيخي ناروا دي:" فلا تخضعن بالقول فيطمع الذى فى قلبه مرض" يعنې " غږونه مو نرم او نازك كوئ مه (په خبرو كې ناز و نزاكت مه كوئ) چې (جنسي) ناروغان درته بې ځايه تمه ونه کړي." (الاحزاب ۳۲)

كه د سندرو پېغام ښه هم وي، خو چې په داسې محفل کې وويل شي چې هلته شراب څښل کېږي، فحاشي په کې کېږي، د ارايش کړو ښځو او پرديو نارينه و ترمنځ اختلاط په کې وي، بې حجابي په کې وي، چې له بده مرغه دا کار ډېره لرغونتيا هم لري او آن له اسلام څخه له پخوانيو وختونو څخه راپاتې دی او اوس خو بيخي عام شوی دی، نو په داسې محفلونو کې ګډون روا نه دی او نه په کې موسيقي غږول او نه د موسيقۍ اورېدل روا دي. دا هماغه مطلب دی، چې په دې حديث کې ورته اشاره شوې ده "ليكونن قوم من امتي يستحلون الحر والحرير والخمر والمعازف" يعنې "زما په امت کې به داسې قوم پيدا شي، چې زنا، ورېښم، شراب او سندرې به روا بولي" (بخاري)

همداراز حضرت رسول اکرم (ص) په دې اړه په يو بل ځای کې هم فرمايي:"زما ځينې امتيان به شراب څښي، خو بل نوم به ورته ورکوي او په همدې وخت کې به ښځې ورته سندرې وايي، نو الله جل جلاله به دوی په ځمکه ننباسي او بيزوګانې او خنزيران به ترې جوړ کړي." (ابن

ماجه) ددې دواړو روایاتو په صحت او نه صحت کې د علماوو تر منځ اختلاف مو وړاندې ولوست وګورئ: د موسیقۍ د حرمت د پلویانو دلایل .

همداراز د موسیقۍ په غږولو او اورېدلو کې باید له افراط او اسراف څخه کار وانه خیستل شي، ځکه چې د ژوند او یا په بله وینا، د انسان د پیدایښت اره موخه موسیقي نه ده او ډېر نور کارونه هم په مخ کې پراته دي. هر مسلمان باید د وخت په قدر پوه شي. بې ځایه وخت ضایع نه کړي، نو که یو څوك موسیقي اوري یا یې غږوي، نو باید دومره یې واوري، چې ستړتیا، پرېشاني او اضطراب ترې لیرې کړي. ژوند او کار ته یې چمتو کړي، چې د یو مسلمان کار او زیار هم باید عبادت وي، نو که څوك موسیقي اوري باید روا موسیقي واوري، ډېر وخت ورنه کړي او اسراف په کې ونه کړي. لکه علامه قرضاوي، چې وایي: "الله جل جلاله په هر کار کې اسراف منع کړی دی. موسیقي خو پرېږده آن په عبادت کې هم اسراف نه خوښوي، ځکه چې اسراف د نورو کارونو او نورو واجباتو مخه نیسي، د نورو حقوق ضایع کوي. ابن مقفع څومره ښه ویلي دي، چې [داسې هېڅ اسراف به نه وي، چې د نورو د حقوقو د ضایع کېدلو لامل ونه ګرځي] .

نو اسراف په یو کار کې هم په کار نه دی او اسراف د روا کار د ناروا کېدلو لامل ګرځي.

مګر له بده مرغه نن سبا چې زموږ ځوانانو د موسیقۍ په اړه کوم چلند خپل کړی دی او په دې اړه څومره افراط کوي، نو بیخي

خواشـینوونکی دی. نـه یـوائې ځوانـان ګـرم دي، بلکـې اسـلامي حکومتونه او چارواکي، چې په خپلو تلویزیونونو کې کومه مبتذلـه، بربنډه، بې حیا کوونکې سندرې که د نارینه سندرغاړي په غږ کې وي او که د ښځینه سندرغاړې خپروي، نو دا ټولنې ته د شهدو په جام کې زهر ورکول دي. دا سندرې له اسلام، مذهب، افغاني کولتور او عنعنې سره مخالفې دي، چې هیڅ اسلامي او کولتوري جواز ورته نه موندل کېږي او باید په کلکه یې مخه ونیول شي.

دا سندرې زموږ ځوانان په ځانګړي ډول نوي ځوانان بې لارې کوي، د شهوانیت اور یې تازه کوي او هڅه کوي، چې څه ویني نو په عمل کې یې هم پلي کړي.

دا سندرې حیواني جذبه پر روحاني جذبې پیاوړې کوي، معنویات وژني، ځوانان او پېغلې مو بې حیا کوي. لکه نن سبا یې چې ناوړې اغېزې په خپلو سترګو وینو. زموږ ډېر ځوانان په لمانځه ـ اوداسه نه پوهېږي، د اسلام پنځه بناوې یې یادې نه وي. د خپل رسول او پیغمبر نوم (ص.) خو پرېږده، چې د خپل نیکه نوم یې نه وي زده، خو د هندي، انګلیسي، روسي، ایراني.... فلمي د ټولو ستورو له پوره بیوګرافی، آن د زوکړې له ورځې به هم خبر وي. سندرغاړي به سندره پیل کړې نه وي، چې دی به تر پایه پرې رسېدلی وي.

همداراز د شعر منځپانګه هم ډېره مهمه ده، شعر باید رغوونکی او ګټور پیغام ولري، فحش وینا، چټیات، ښکنځلې په کې نه وي، د چا شخصیت په کې توهین شوی نه وي، په مشخص ډول په کې د کومې

خاصې بڼځې ښکلا (سترګې، مخ، زلفې، شونډې...) نه وي ستاېل شوې او نه په کې د چا عزت او شخصيت ترور شوی وي، ځکه چې د هر مسلمان شخصيت ترورول ګناه ده. "يا يهاالذين امنوا لا يسخر قوم من قوم " يعنې "ای د ايمان خاوندانو يو قوم بل قوم مه ريشخندوئ" (حجرات ١١)

همداراز فرمايي:"ولاتلمزوا انفسکم ولاتنابزوا بالالقاب" يعنې "او د يو بل د عيبونو په لوځولو پسې مه ګرځئ او په بدو نومونو يو بل مه يادوئ." (حجرات١١)

همداراز په سندرو کې بايد اسلامي او مذهبي مقدساتو ته درناوی شوی وي، پېغمبرانو، اولياء کرامو، صحابه و او علماوو ته سپکاوی نه وي.

په شعر کې بايد ډېره بې ځايه غندنه او بې ځايه ستاينه نه وي، چاپلوسي او تملق په کې نه وي، درباري شعر نه وي، ځکه چې درباري شعرونه چارواکي بې لارې کوي. اسلام وايي، چې ظالم،فاسق، بدکاره او ترېي کوونکي مشران وغندئ، نو چې څوك يې د غندلو پرځای ستايي، نو ښکاره خبره ده، چې دا ګناه ده.

لکه وړاندې مو، چې وويل روا او ناروا موسيقۍ ته پولې ښودل اوږدې څېړنې ته اړتيا لري، چې زموږ د ليکنې له حوصلې څخه وتلې خبره ده، نو ښه خبره دا ده، چې هر انسان خپل ضمير او وجدان مفتي کړي او د هغه د فتوی په رڼا کې وړاندې لاړ شي. که د چا ضمير په دې امر کوي، چې دا سندره او يا موسيقي څوانان او يا ټولنه بې لارې

کوي، یا په کې دیني مقدسات توهین شوي یا د چا شخصیت ترور شوی، یا فحش ده، د ځوانانو جنسي غرایز له کنټرول څخه وباسي، نو اوریدل یې ګناه ده. الله جل جلاله هغه خلك غندلي او په عذاب ورکولو یې ګواښلي، چې غواړي په اسلامي ټولنه کې فحشاء او بې حیایي خپره کړي. فرمایي: "ان الذین یحبون ان تشیع الفاحشة فی الذین امنوا لهم عذاب الیم فی الدنیا والاخرة" یعنې "هغه خلك چې غواړي په حق د مسلمانانو کې فحشا خپره کړي، نو دوی ته په دنیا او اخرت کې دردوونکی عذاب دی." (النور ۱۹)

قرآن منحرفوونکی ، ګمراه کوونکی ، بې ګټې او فحشا ته هڅوونکی شعر غندلي او دا ډول شعر ویونکي یې هم ټکولي دي او ځوك چې د دا ډول شاعرانو شعرونه لولي او یا یې اوري،نو الله جل جلاله دا خلك هم ورك لاري او تېروتي بللي دي، نو بد شعر که له موسیقۍ سره وي او که بې موسیقۍ اوریدل یې روا نه دي. "والشعراء یتبعهم الغاوون" یعنې "او شاعران چې دي د دوی متابعت بې لاري خلك کوي." (الشعراء ۲۲۴)

څومره چې د نارینه و پر وړاندې یا په راډیو ټلویزیون، ډیش، سي ډي ګانو کې د ښځو په سندرو پورې اړوند ده، نو په دې کې هیڅ شك نشته، چې د دوی سندرې د پردیو نارینه و له خوا اورېدل کیږي او لیدل کیږي، نو په حرمت کې یې هیڅ شك نه شته دی.

خو که چیرې د کومې خوشحالۍ په مناسبت لکه ودونو، سنت ګریو، اخترونو... کې ښځې یواځې ښځو ته سندرې وایي، نو بیا په کې کومه

شرعي ستونزه نشته ده، خو چې د سندرې الفاظ گمراه کوونکي نه وي او نه ثبت شي او نه ريکارډ، ځکه چې بيا دا احتمال شته چې دا سندرې د پرديو نارينه و لاس ته ولوېږي.
علامه پالوي ليکي:"... خو دا ښکاره خبره ده چې ښځې په خپلو کورونو نځيدلی هم شي او سندرې هم ويلی شي او دا په اسلام کې حرامه نه ده"
(قرآن اور فنون لطيفه ۲۰۴مخ)
خو دا نن سبا چې په راډيوگانو، ټلويزيونونو، موزيك سنټرونو کې د نجونو کومې سندرې ليدل کېږي او اورېدل کېږي، هېڅوك يې روا نه شي بللی دا ناروا سندرې دي او پر ضد او دمخنيوي لپاره يې پاڅون په کار دی.
اوس تر هروخت ډېر ديوې اسلامي موسيقۍ تشه احساسېږي او مسلمانو هنروالو او هنرپالو ته په کار ده چې داتشه ډکه کړي. اوس تقريبا ټول خلک په نړۍ کې له خپرېدونکې مروجې بربنډې موسيقۍ څخه ماړه شوي دي او ډېر لېواله دي چې يوه خوږه او له انساني فطرت سره برابره موسيقي واوري. داسې موسيقي چې بربنډه نه وي، حماسه او ننګ او غيرت پکې پالل شوی وي، چټيات او بېباکي پکې نه وي، دالله ج ستاينه او درسول الله مقام پکې ياد شوی وي.
داتشه ډکول دهرمسلمان او په ځانګړې ډول دهرهنروال او هنرپال دنده ده. دوی بايد ددې کار لپاره ځانګړي پروګرامونه او ځانګړې سټوډيوګانې جوړې کړي او ښې خوندورې اسلامي او افغاني

سندرې ټولنې ته وړاندې کړي . چې بیا به څوک دا بربنډه او بې حیا موسیقي نه اوري او نه په پرې وخت ضایع کوي.

دالاندینی مضمون په ۱۳۸۱ هجري لمریز کال دهیلې مجلې په پرله پسې ۳۲ مه ګڼه کې خپور شوی دی

نشا او اتن د اسلام له نظره

عمر تېرېږي، د وخت کاروان هېڅ لاروي ته انتظار نه کوي، که څوك وغواړي او که ونه غواړي وخت تېرېږي، که څوك خفه وي او که خوشحال د عمر د مرغلین تار مزي يې لنډېږي. عمر کم دی، ژوند لنډ دی، دا جهان کاروان سرای دی، هېڅوك په کې تل نه پاتې کېږي. څوك نن او څوك سبا ، د ژوند د کاروان يون ډېر ګړندی دی، منزل ته رسېدل حتمي دی. ژوند ډېر لنډ او تنګ دی. د لمريز نظام په دې اوږده او ساره کې د عمر له پلوه انسان ته ډېره کمه ونډه ورکړل شوې ده. د انسان عمر ډېر کم دی. دسيارو او ځينو نورو موجوداتو په پرتله چې زرګونه څه چې آن ميليونونه کاله عمر لري د انسان شپېته اويا کاله عمر ډېر کم دی لږ څه چې آن د پرتلې او حساب وړ نه دی.

نو انسان ته چې الله جل جلاله اشرف المخلوقات ويلي او د ټولو مخلوقاتو بادار او سردار يې پيدا کړی دی، د ژوند دا څو شېبې تېرول څنګه په کار دي؟ په خوښۍ، په خندا ، ورين تندي او که په غم، خفګان، اندېښنو، چورتونو او وسوسو. او ايا دا لنډ کی ژوند دومره ظرفيت او ګنجايش لري، چې هم په کې خوښۍ او خنداګانې وکړو او هم په کې وير او ژړاګانې. هم په کې مزې او چړچې وکړو او هم په کې تشويش او اندېښنې، هم په کې ناز او نخرې وکړو، هم په کې سوداګانې او وسوسې، هم په فطرت کې له پنځول شويو ښکلاګانو او

خوندونو څخه لذت واخلو او هم د طبیعت له منظرو او کرشمو سره په دښمنۍ ماړه شو؟ هم له انسان او انسانیت سره مینه وکړو او هم له خپل همنوعه (هم ډوله) سره دښمني او کرکه؟ نه نه هېڅکله هم نه. دا ژوند خو د خندا، خوښۍ، خوند او لذت لپاره هم ډېر کم دی. خفګان، غم، کرکه او دښمني خو لا پرېږده. هغه شاعر څه ښه او څومره پاخه ویلي دي:

((دا ژوند خو زموږ کم د محبت لپاره هم دی
حېران یم چې نفرت ته وزګارېږي خلك څنګه؟))

ژوند تېرېږي، ستا خوښه چې په خندا او خوښۍ یې تېروې او که په غم او ژړا، دا وخت تېرېږي، په هر حال تېرېږي.

((ای شمع! تیرے عمر طبیعی هین ایك رات
هنس کر گزار یا رو کر گزار دے.))

یا:

((مړه به شي شمعې یوه شپه به ستا رڼا وي
خندا که په ژړا وي دا ژوند به دې تېرېږي.))

نو کله چې ژوند لږ دی، عمر مو کم دی، کاروان مو حتمي منزل، (مرګ) ته رسېدونکی دی، نو ولې د خپل ژوند د قیمتي وخت تېرولو لپاره د خپګان، ژړا، غم او اندېښنو پرځای خوښي، خنداګانې، مستي، لذت، تفریح خوند او مزې ونه ټاکو.

د هند نامتو عالم او د اردو ژبې ستر لیکوال او روڼ اندی مفکر علامه مولانا ابوالکلام ازادرح لیکي، که چېرې د خوښ اوسېدلو هنر

زده کړې، نو باور وکړه چې د ژوند تر ټولو لوی کار دې زده کړ." دی لیکي چې:"د یو فلسفي، یو زاهد، یو سادو له ګونځ (تریو) تندي څخه موږ هغه څه نه شو یادولی چې د فطرت انځورګر یې په خپل باریك قلم او موشګافانه انداز د لمر په ګرد او پړقېدونکي تندي، د سپوږمۍ په خند ېدونکي مخ، د ستورو په سترګك، د ونو په نڅا، د الوتونکیو په نغمو، د روانو اوبو په سندریز غږ، د ګلانو په رنګینه ادا کې رانښیي او د خپل فن او هنر کرشمې په کې ځلوي."(١)

رښتیا خبره دا ده، چې ژوند د خوښۍ او تازه ګۍ، خندا او خوشحالۍ، سرور او پراخۍ، خوند او لذت نوم دی او که څوك ژوند د ژوند په مفهوم او د ژوند له غوښتنې سره سم تېرول غواړي، نو په کار ده چې همدا ډول یې تېر کړي.

اسلام هم د فطرت دین دی، اسلام هم له بشر څخه غواړي چې ژوند د ژوند په مانا او د ژوند له غوښتنې سره سم د ژوند په څېر تېر کړي. اسلام ټولو انسانانو ته په کلکه خبر ورکړ، چې اسلام وچ کلك، متېکور او جامد دین نه، بلکې تازه، خوځنده، خوښوونکی، خوند بخښونکی، اراموونکی او هوسا کوونکی دین دی. اسلام بشر ته روح پالونکی، زړه لمانځونکی، د خندا او خوشحالۍ پیغام ورکوونکی دین دی. اسلام هېڅکله هم د چا خوښۍ او خنداګانې نه تروړي او نه چا ته غمونه او اند ېښنې ډالۍ کوي. نه پرې جامد، بې مانا، وچ او نه چلېدونکی پیغام تحمیلوي. اسلام د خوښۍ، سوکالۍ په ټولنه کې په ورین تندي د اوسېدلو درس ورکوي، نور خو لا پرېږده آن چې الله جل

جلاله خپل پېغام، خپل دین او خپل کلام هم بنده ګانو ته د یو نعمت په ډول ورانديږ کوي، د یوې خوږې ډالۍ، یوې قدرمنې تحفې په توګه یې ورپېژني او ورته وایي چې په ډېرې خوښۍ سره یې ومنه: (یاایهاالناس قد جاءتکم...) یعنې: "ای انسانانو تاسو ته ستاسو د رب لخوا د نصیحت او لارښوونې یوه ډالۍ درلېږل شوې ده او د زړونو (د ننني ناروغیو) لپاره شفا ده، او لارښوونه او د ټولو مومنانو لپاره رحمت ده. (٢)

بیا مؤمنانو ته فرمایي، چې د الله جل جلاله ددې نعمت او ډالۍ قدر وکړئ او پرې خوښي ښکاره کړئ. "وبذالك فليفرحوا..." یعنې: ((او په دې سره خوښ شئ)) (٣).

یانې نور ژوند خو مو په خوښۍ تېر کړئ آن زما عبادت او زما کلام هم د یو نعمت په توګه ومنئ او له خوښۍ څخه ډك چلند ورسره وکړئ.
ستر معاصر عالم عطاءالله پالوي لیکي:"الله جل جلاله غم، خپګان، ویر او اندېښني له انساني ټولنې څخه لرې غواړي. ټول ژوند، د ژوند هره پدیده (ښکارندویه) ورته د خوښۍ زېږوونکې معرفي کوي او نه غواړي چې ټول عمر خفه شي، نو همدا لامل دی چې مرګ یې هم ورته یو نعمت او یوه ګټوره ډالۍ وروپېژندله او په سورت رحمن کې فرمایي، چې مرګ هم یو الهي نعمت او پېرزوینه ده: "كل من عليها فان" یعنې: "ټول هغه څه چې پر دې ځمکه دي فاني کېدونکي دي... نو په کوم نعمت د خپل رب د نعمتونو تاسو دروغ وایئ". (٤)

مسلمانانو ته امر کوي چې په دنیا کې موځانته داخرت لپاره توښه

برابره کړئ او په هغه څه(نعمتونو او شتمنیو) چې الله جل جلاله درکړي دالله رضا ولټوئ خو په دنیا کې هم خپله برخه مه هېروئ: ((واخ بتغ في ما آتاک الله الدارالاخرة ولاتنس نصیبک من الدنیا))
یعنې :او په هغه څه کې چې اللّٰه ج درکړي داخرت کور ولټوه او په دنیا کې هم خپله برخه مه هېروه))
په همدې ډول یې په دې کایناتو کې انسانانو ته د غور، فکر او تدبر امر کړی دی، ترڅو دا کاینات په خپلو سترګو وګوري، چې څومره خوښ او موسك پیدا شوي دي. ښکاره خبره ده، چې اسلام وچ مذهب نه، بلکې تازه دین دی او خلکو ته د خوښۍ او خوشحالۍ درس ورکوي او له تریو تندي ، ګونځ مخ او غم او غوسې څخه یې ژغوري، نو دا کله ممکنه ده چې انسانانو ته ووایي چې په دې موسکه، خوښه او سوکاله نړۍ کې داسې خفه، غمجن او غوسه واوسئ، چې ګواکې همدا اوس مو خپل پلار په قبر ننویستی دی او ترې راغلي یئ". (٥)
رسول الله (ص) فرمایي، چې په ورین تندي له یو مسلمان سره مخ کېدل صدقه ده. اسلام د خوښۍ او موسکا پیغام لري اسلام وایي، چې هر مسلمان باید د خپل ژوند لپاره د موسکا پانګه ولري، دا یې د ژوند فلسفه او لاربنود ګرځولی دی. اسلام وایي، چې تاسې هم خوښ او خوشحاله واوسئ او ټولنه هم په تاسې حق لري، چې خوښه ،موسېدونکي او خوشحاله یې وساتئ. دا یوه طبعي اړتیا، یوه اخلاقي ذمه واري او ژمنه ده، دا وګړنیز حق نه بلکې، د ټولنې حق

دی. دلته زموږ خبره یواځې زموږ خبره نه ده، بلکې په نورو هم اغیز کوي. دلته زموږ هر چلند یواځې تر موږ محدود نه پاتې کېږي، بلکې نورو ته هم سرایت کوي. که موږ هر څومره ځان خوښ کړو، خو چې شاوخوا مو سپېره مخونه، خفه زړونه او درد ېدلي احساسات وي، نو زموږ خوښي راڅخه الوځي.

اسلام ورین تندی، خوشحاله او خوښ انسان خوښوي او زموږ پر ټولنې د حاکم نظر پرخلاف، چې تریو تندی، خفګان، د غم اظهار، سپېره، خېرن مخ، پیوندي جامې، خشن او زیږ چلند، دنیا او د دنیا له شتمنۍ سره پرېکون (مقاطعه) د تقدس، روحانیت او علم لپاره لازم او اړین او د مسلمانۍ او پیرۍ ښه نښه بولي. دا ډول ژوندون غندي او برائت تري اعلانوي. اسلام وایي، چې ټول انسانان او په ځانګړي ډول مذهبي پاټکي چې صورت او سیرت (ښه او کړنه) یې د اسلام څرګندوی او ترجمان بلل کېږي. باید ډېر نشېط، خوښ، خوشحاله ،موسك او مست وي دا چې ځینې د اسلام له روح څخه ناخبره علما نن سبا کوم اکتونه کوي، تریو تندی، قهرجن چلند، تل خپه او غمجنه څېره خلکو ته وړاندې کوي. دا د اسلام له احکامو او ادابو څخه ښکاره سرغړاوی دی.

ښه نو کله چې اسلام امر کوي، چې زړونه مو ژوندي، روحونه مو تازه او بدنونه مو خوښ او خوشحاله وساتئ، نو موسیقي او نڅا هم چې د زړه د خوښ او ژوندي ساتلو او د روح د تازه ګۍ او د بدن د نشاطت ستره ذریعه او لامل دی او انسان ورته په فطري او غیر اختیاري ډول

میلان لري. په اسلام کې څه ځای لري؟ اسلام موسیقی او نڅا ته په کومه سترګه ګوري؟

ربښتیا خبره دا ده، چې د موسیقی او نڅا په هکله فقهاء او دیني علماء د نظر اختلاف او بېل بېل اند لري. ځینې یې مطلق روا، ځینې یې ناروا بولي او ځینې ورته حدود ټاکي، د اسلامي نړۍ ستر مفکر علامه غزالي، امام سعید ابن حزم، موسیقي او نڅا روا څه چې آن مستحب بولي. د ډاکټر علامه یوسف قرضاوي په څېر سلګونه اوسمهالي علما هم د غزالي او ابن حزم په پله روان دي او عطاء الله پالوي هم په دې اړه ډېره څېړنه کړې ده، چې زموږ د لیکنې ډېره برخه هم د جید عالم او محقق عطاء الله پالوي له کتاب "قرآن اور فنون لطیفه" څخه رااخیستل شوې ده.

نڅا څه شی ده؟

نڅا کوم کسبي کیفیت نه، بلکې د انسان اندروني (دننیو) احساساتو څرګندوی او یوه فطري جذبه ده. نڅا د ډېرې زیاتې خوښۍ او خوشحالۍ پر وخت یوه اضطراري کړنه ده، نڅا یو وجداني کیفیت او روحاني سرشاري ده. یوه نشه او یوه غیر اختیاري او له واکه وتې څپه ده، لکه څرنګه چې د غم او غوسې پر وخت د انسان د مخ رنګ بدلېږي او سپین یا تور انسان سور اوړي، یو رنګ ځي او بل راځي له سترګو څخه سپرغۍ الوځي، غړي یو ډول اضطراري حرکتونه پیل کړي، په زړه، اندامونو او اعصابو کنټرول نه وي، بالکل همدا ډول څرنګه چې د خوښۍ او خوشحالۍ تړاو هم له جذبو سره دی، نو په داسې حالت کې هم د انسان کیفیت هم داسې وي، په غړیو کې یو ډول غیر اختیاري حرکت پیدا شي او انسان لاس او پښې او بدن خوځوي.

کوچنیان چې کله په کومه خبره ډېر خوښ شي، نو هغوی هم په بې ترتیبه ډول لاس او پښې خوځوي، چې دې ته له خوښۍ څخه نڅا وایي. تر ټولو سپېڅلي او تر ټولو ډېر درانه خلك هم کله کله د ډېرې خوښۍ په وخت په حرکت راشي که څه هم دا حرکات د لږ وخت لپاره او بې ترتیبه وي، خو څرنګه چې فطري وي، نو په هر کس کې لیدل کېږي، که هغه لوی وي او که کوچنی، ښځه وي که سړی، ځوان وي که زوړ،

مسلمان وي او که کافر. مهذب او متمدن وي او که د افریقې د ځنګله، خو که دې بې ترتیبه حرکاتو ته ترتیب ورکړل شي او د اصولو په چوکاټ کې بند کړل شي، نو دې فن ته بیا نڅا ویل کېږي."[٢]

نڅا په حقیقت کې د جذبو څرګندول او یو وجداني کیفیت (څرنګوالی) دی، چې په الفاظو تر ښکارولو لومړی په حرکاتو کې څرګندېږي. تاسو به لیدلي وي، چې کله انسان یا حیوان ته غوسه ورشي، یا خوښي او خوشحالي ور په برخه شي، نو په خوله او تر الفاظو لومړی او یا له خولې څخه د غږ تر وتلو لومړی د هغه غړي حرکت کوي، یا کوچنیان او ګونګیان چې د غم او غوسې او یا خوښۍ او خندا لپاره الفاظ نه لري، نو په غوسه کې لاس او پښې خوځوي او په خندا او خوښۍ کې د نڅا په څېر غیر اختیاري حرکات اجرا کوي. یا به مو صوفیان صاحبان لیدلي وي، چې کله یې په زړه کې داسې جذبه راپیدا شي، چې په الفاظو یې څرګندولی ونه شي، نو د هغوی په بدن کې یو ډول حرکت راپیدا شي، پاڅېږي او په غیر اختیاري ډول په نڅا شي، چې د خانقا په اصطلاح دې جذبې ته حال ویل کېږي".

عطاء الله پالوي د نڅا په هکله لیکي: د لطیفه فنونو په ډله کې نڅا د انسان د تخلیقي جذبې هغه محصول دی، چې په غیر شعوري ډول راپنځېږي. له همدې کبله په الله جل جلاله پالنه او مذهبي رنګ کې دا شی موجود دی او له ډېرې مودې راهیسې دوام لري. رښتیا خبره دا ده، چې نڅا د فطرت پنځونه (ایجاد) ده. شمس کنول ښه ویلي دي، چې سیند په جذبه راشي، نو اوبه وخوځېږي، کله چې انسان د سیند د

اوبو خوځېدل له خپل لید سره یوځای کړي، نو یو بل ډول کیفیت پرې راشي او په بېوا که توګه د نڅا خواږه حرکات ترتیب او منظم کړي، نو دې ته نڅا ویل کېږي. بیا هم نڅا یوه فطري عملیه ده، دا جذبه په هر ژوندي موجود کې شته ده.

حیوانات هم له دې جذبې څخه بې برخې نه دي، د مېږیانو نڅا، د مارانو نڅا، په ځانګړي ډول بیم ته د کېچه مار نڅا، د فیل خوځېدل، د کوترې او پاختکې غومبور او سندرې د نڅا جذبه ده. د انساني نڅا بنسټ او انګېزه جنسي یا د سکس مسایل نه دي. دا د بې سارې خوښۍ او خوشحالۍ غیر اختیاري ښکارول دي. انسان د مینې او عقیدت د جذبې تر اغېز لاندې رقص کوي، چې پیل یې له عبادت څخه شوی دی، نو له همدې ځایه ده، چې له شك پرته ویلی شو، چې د نڅا پالنه د مذهب په غېږ کې شوې ده، نو کله چې د نڅا بنسټ د الله جل جلاله د رضا لټول او د عقیدت او پېرزوینې وړاندې کول دي، نو بیا ولې حرامه شوه؟"(٧)

د هند د لویې وچې یو ستر بنګالي شاعر، لیکوال او موسیقي پوه رابندرنات ټاګور وایي: "کله چې الفاظ کار نه ورکوي، نو موسیقي پیل شي" یعنې هغه جذبې چې الفاظ یې بیانولی او څرګندولی نه شي، نو موسیقي او نڅا یې په زړه راښکونکې انداز بیانوي".

په مشاعرو کې چې کله شاعران ښه خوندور او له مانا ډك شعر ولولي، نو اورېدونکي ټول په جوش او جذبه راولي پر څوکیو خېزونه پیل کړي. کله کېني، کله پاڅي، چکچکې پیل کړي او له شاعر څخه

د شعر د تکرارولو غوښتنه کوي: "بیا ووایه، بیا ووایه."
نڅا او موسیقي د کوم ځانګړي قوم او ولس کولتور او پنځونه، نه ده او نه یې څوك کوم ځانګړي ملت او قوم ته منسوبولی شي، بلکې دا د هر انسان په فطرت کې نغښتې جذبه ده، دا د انسان د فطرت غوښتنه او د طبیعت پنځونه ده. عطاء الله پالوي لیکي: "د نڅا او موسیقۍ پنځوونکی هر قوم او هره ځمکه ده. سندرې او نڅا انساني فطرت دی او د ټولو انسانانو ګډ خوی او ګډه غوښتنه ده. هر کله چې په کوم قوم کې څوك د کومې پېښې او یا انګېزې له مخې خوشحاله شوی دی او اوریې یې خوځولي دي او هر کله چې په کوم قوم کې کومې ښځې د خوښۍ تر اغېز لاندې لاسونه او پښې خوځولي او سر یې هاغه خوا او دې خوا اړولی دی، نو له هماغه ورځې په دې قوم او په دې ځمکه کې نڅا او موسیقي زېږېدلې ده، نو کوم ځانګړي قوم ته یې منسوبول غلطه خبره ده.
په انساني ټولنه کې د نڅا قدامت (لرغونتوب) او عمر هم هماغومره دی، څومره چې په خپله د بشر او بشري ټولنې عمر دی، ځکه لکه وړاندې مو چې وویل دا حس د بشر په خلقت او فطرت کې نغښتی او له هماغې لومړنۍ ورځې ورسره ملګری دی. البته دومره منظم، برابر او په ترتیب نه و، خو څرنګه چې بشر د ژوندانه په هره برخه کې پرمختګ کړی دی، ډېر خویونه، خصلتونه او چارې یې پرمخ تللې دي، مدني شوی دی، نو د نڅا په برخه کې یې هم پرمختګ کړی دی، هغه څو زره کلن پخواني بې ترتیبه او بې تنظیمه حرکات یې منسجم

او منظم شوي دي. هغوی ته يې اصول، ضوابط او لارې ښا کلې دي.

د نڅا او اتڼ شرعي حیثیت

لکه وړاندې مو چې وویل اسلام د فطرت دین دی او د بشر ټولو فطري او طبیعي غوښتنو ته درناوی لري. ټولې هغه سالمې او معقولې هیلې، چې الله جل جلاله د انسان په خلقت (پیدا ېښت) کې نغښتي دي پالي، روزي د ترسره کولو لپاره یې ورته لارې چارې ښودلې دي. اسلام د فطرت لمانځونکی او پوهاوی دین دی، چې له فطرت سره غاړه غړې روان دی، نو بیا هم کله چې اسلام د فطرت دین دی او نڅا او اتڼ د فطرت غوښتنه ده، نو بیا به ولې په اسلام کې حرامه وي؟.

عطاء الله پالوي لیکي: " تاسې په خپله فکر او سوچ وکړئ، چې کله ژوند د خوښۍ او خوشحالۍ نوم دی، کله چې اسلامي ارشادات او د ژوند کولو لپاره اسلامي لارښود د خندلو، نشیط تر او تازه اوسېدلو، له ژوند څخه د خوند اخېستلو امر او ښوونه کوي، کله یې چې د ژوند فلسفه داسې ټاکلې ده، چې له خفګان او غم څخه لېرې ژوند او موسك اوسېدل یواځې یوه طبعي اړتیا نه، بلکې اخلاقي او ټولنیزه اړتیا ده او زموږ ژوند یواځې تر موږ محدود نه، بلکې نور هم په کې حق لري، نو څنګه ممکن دی چې اسلام او د هغه هر اړخیز قانون دې نڅا او موسیقي، چې د خوښ او مسك اوسېدلو تر ټولو ستره وسیله ده، حرامه اعلان کړي؟.

نومـوړی وایـي، چـې نڅـا پـه اصـل کـې نـاوړه کـار نـه دی او نـه خـو موسیقي کوم بد کـار دی، خو ددې فن نوم له دې کبله بد شو، چې زمونږ ذهن ته یې ښه تصور نه دی وړاندې شوی او نه راته چا ښه انځور کـړی دی، بلکـې تـل ددې فـن د بـدنامولو کوښـښ شـوی دی. د ښـځو ښـځینه وقـار، ابـرو او حیـا پـه ځمکـه غورځـول شـوې، پـه ډېـرې بـې حیایۍ او بې شرمۍ ستېج ته راښکل شوې، لوڅې ونڅول شوې پایله یې دا شوه، چې مـذهبي علمـاوو او دینـدارو خلکـو لـه نڅـا سـره کرکـه څرګنده کړه، په داسې حال کې چې دا د فن ګناه نه ده، بلکې د ټولنې ګناه ده. که زمونږ ټولنه اصلاح شي او نڅا د فن په توګه وکاروي ، بې حیایي او بې شرمي پرېږدي، نو د نڅا په اړه به د خلکو ذهن او تصور هم بدل شي، پخوا چې کله نڅا تـه د یـو فـن پـه سترګه کتـل کېـدل، د فطري جذبې څرګندویه بلل کېده، نو قدر او عزت یې هم و، ځکه خو یې د خلفاوو او اسلامي امیرانو په دربارونو کې ځای و.

نوموړی په ډېر ټینګار سره وایي، چې له شك پرته ویلی شو چې د نڅا پالنه د مذهب په غېږه کې شوې ده. کله چې د نڅا بنسټ الهي رضا ده، نو ولې حرامه شوه؟. د قرآن، حمد او نعت د اورېدلو پـه وخت کـې چـې انسـانان پـه جـوش راځـي او ځـان خوځـوي، دا څـه شـی دی. پـه خانقاګانو کې هغه کیفیت او حرکات چې صوفیان ورتـه (حـال) وایـي څه شی دی؟.

کیمیـای سـعادت د امـام غزالـي لیکنـه ده، چـې ډېـر مسـتند او قـوي کتاب دی او د فقهـاوو تـرمنځ ځـانګړی شـهرت او درنښت لـري، ددې

کتاب په دویمه برخه کې اتم فصل خاص د راګ او حال ادابو ته ځانګړی شوی دی او نڅا او د هغې اداب ټول په کې په تفصیل سره بیان شوي دي.

حضرت عایشه رضی الله عنها فرمایي، چې حبشیان راغلل او په نبوي مسجد کې یې ننداره وړاندې کوله او لوبې یې کولې او رسول الله (ص) په خپله دا ټوله ننداره ماته راښودله او ننداره وړاندې کوونکیو ته یې وفرمایل، چې په لوبه کې مو بوخت اوسئ. حضرت عایشه رضی الله عنها د حدیث پیل کې وایي، چې رسول الله (ص) په خپله ماته وفرمایل، چې آیا ته دا ننداره لیدل غواړې؟ ما ورته وویل، چې هو زه یې لیدل غواړم. (۸)

حضرت امام غزالي رح فرمایي، چې: دا لوبې او ننداره نڅا او خوښي وه او که کله کله څوك نڅا کوي او یا یې ګوري، نو پروا نه لري.

امام غزالي همداراز لیکي، چې له دې حدیث څخه ښکاري، چې حتی دا ډول لوبې په مسجد کې هم روا دي بل دا چې رسول الله (ص) هغوی ته امر وکړ، چې په خپله لوبه بوخت اوسئ، نو که دا ننداره حرامه وای، نو هغه (ص) به ولې ورته امر کاوه؟ همدا ډول رسول الله (ص) په خپله له حضرت عایشې رضی الله عنها څخه د غوښتنې په ډول وپوښتل، چې آیا ته دا ننداره لیدل غواړې؟ هغې رضی الله عنها ورته وویل، چې هو زه یې لیدل غواړم او بیا رسول الله (ص) هغه ننداره وروښودله دا داسې نه وه، چې حضرت عایشې رضی الله عنها هغه ننداره په خپله لیدله او دې مبارك (ص) پرې ددې لپاره سکوت کړی وي، چې

هغه (عایشه) رضی الله عنها خفه نه شي. بل دا چې رسول الله(ص) په خپله هم دا ننداره ولیدله.

ښه فکر وکړئ، رسول الله (ص) په نبوي مسجد کې د امام غزالي په وینا نڅا او اتڼ ته اجازه ورکوي، آن ننداره وړاندې کوونکیو ته امر کوي، چې بوخت اوسئ. بیا دا ننداره په خپله هم ګوري او خپلې مبارکې مېرمنې ته یې هم ورښیي، نو اوس ولې حرامه شوه؟.

امام غزالي د صوفیانو (حال) ته هم رقص وایي او څو ځایه یې نڅا جایزه بللې ده، د بېلګې په توګه وایي: "نڅا روا ده همدا لامل دی، چې حبشیان په نبوي مسجد کې نڅېږي او رسول الله(ص) او بي بي عایشه رضی الله عنها دواړه یې ویني او حضرت رسول اکرم ص حضرت علي رض ته فرمایي، چې ته له ما څخه یې او زه له تا څخه یم او حضرت علي رض ددې خبرې په خوښۍ کې خوځېږي او څو ځله یې د عربانو له رواج سره سمه خپله پښه په ځمکه ځمکه ووهله. رسول الله (ص) حضرت امام حسن رض ته وفرمایل، چې ته په صورت او سیرت (خوی او ښه) کې زما په څېر یې. هغه مبارک هم ددې خبرې په اورېدو سره له خوښۍ څخه خپلې پښې پر ځمکې وهلې، حضرت زید رض د حارث زوی ته یې وفرمایل، چې ته زما خادم ورور یې هغه هم له خوښۍ څخه په خېزونو شو، نو هغه څوك چې نڅا حرامه بولي، تېروتی دی.(٩)

علامه نیاز فتح پوري د هند د لکهنو د لویې مدرسې د مجلې (نګار) د **۱۹۵۵** کال د جنورۍ او فبرورۍ په ګڼه کې لیکي: " د نورو لرغونو قومونو په څېر په عربانو کې نڅا دود وه، چې ځینې علما په دې اند

دي، چې عربانو به چې دالله جل جلاله د کور بیت الله شریف طواف کاوه، نو هغه به هم یو ډول رقص و [چې د ثواب او عبادت په نیت او د مذهب تر اغېز لاندې به یې ترسره کاوه] زمخشري او بیضاوي ددې ایت شریف (و ما کان صلاتهم عندالبیت الامکاء و تصدیة...) یعنې "او نه وو لمونځ د دوی په بیت الله کې مګر شپېلۍ وهل او لاسونه پړقول".
په تفسیر کې لیکي، چې ښځو او نارینه و به د یو بل په ګوتو کې ګوتې ورکړې، ظرفونه به یې د ډول او طبلو په ځای وهل او بربنډ رقص به یې کاوه. عربانو به د اسلام پر مقدس دین له مشرف کېدلو وروسته هم رقص او نڅا کوله او سندرې او نغمې به یې ورسره زمزمه کولې، خو د جاهلیت د پیر او د اسلام د پېر په نڅا کې یې توپیر دا و، چې د اسلام د پېر نڅا یې د پرمختګ او تمدن له غوښتنې سره سمه پرمختللې او ډېره منظمه وه. د (قرآن اور فنون لطیفه) لیکوال لیکي، چې مسلمانانو نڅا یواځې د تفریح او لوبې وسیله نه ګڼله، بلکې دا یې د یو هنر او فن په څېر پالله او په دې اړه یې ډېر کتابونه لیکلي دي او د نڅا ډولونه یې په کې تشریح کړي دي.
د خراسان، فارس، مصر، مغرب، اندلس ټولو نڅا یو له بل سره توپیر درلود، آن د یو حکومت د نڅا ډول به د بل حکومت د نڅا له ډول او بڼې سره توپیر درلود، د اندلس، ممالیکو، فارس او المغرب د حکومتونو د نڅا ډول او بڼې د اموي او عباسي حکومتونو د دور له نڅا سره توپیر درلود. همدا راز د نارینه و او ښځو نڅا هم یو له بل سره توپیر درلود، د عباسیانو په وخت کې نڅا اته ډوله درلودل.

د اسلام په تاریخ کې د ډېرو نخښېدونکیو هنروالو نومونه ثبت دي، د عباسیانو د عروج په وخت کې د نڅا په فن کې تر ټولو ستر استادان کېش او عبد السلام وو. د الاغاني لیکوال امام ابوالفرج اصفهاني لیکي، چې دا دواړه د ډېر لوړ کمال خاوندان نخښېدونکي وو، خو د لوېدیځې موسیقۍ په نڅا کې بیا اسحق موصلي له دوی دواړو هم وړاندې و. امام ابو الفرج اصفهاني د اسحق موصلي د نڅا یادونه کوي. لیکي، چې اسحق موصلي عباسي خلیفه واثق بالله پر وړاندې داسې خوندوره، احساس او جذبه پاروونکې نڅا وکړه، چې هغه ورته ودرېد او ویې ویل: "له اسحق څخه په دې فن کې هېڅوك هم وړاندې نه دی" په مصر او اندلس کې هم د اسلامي تمدن په پېر کې د نڅا هنر ډېر پرمختللی و. ډېر خلك په کې لوړو پوړیو ته رسېدلي وو. ددې دور ډېر پېژندل شوي او ډېر مشهور نخښېدونکي، چې د پاچایانو پر وړاندې به هم نخښېدل. حیدر د احد زوی او د ابراهیم لمسی او د هغه ورور ابراهیم وو. دوی به هر وخت د مصر د پاچا شاه اشرف په مخکې نخښېدل، چې ابن حجر یې هم یادونه کړې ده. ددې دور بل مشهور نخښېدونکی جعفر دی. عباسیانو د نڅا د پالنې، تنظیم او پرمختګ لپاره ځانګړي وسایل جوړ کړي وو.

د اسلامي تمدن په دور کې نڅا یوازې په عامو نارینه و او ښځینه و پورې محدوده نه وه، بلکې د فقهاوو، محدثینو، قاضیانو، والیانو او ډاکټرانو په څېر ډېر خاص، خاص خلك هم نخښېدل.

عطاء الله پالوي لیکي، چې ښه سوچ وکړئ که چېرې نڅا حرامه وي،

نو بیا قاضیان، د حدیثو پوهان، د فقهې علماء ولې نڅېږي؟ دا هم د حېرانتیا وړ ننداره ده، چې د الله جل جلاله ټول مخلوق په فطري ډول نڅېږي. اسمان او ټوله کره يې نڅېږي، ځمکه او له هغې سره ملګري ټول شیان یې نڅېږي، لمر او سپوږمۍ څلېرویشت ساعته په دوامداره توګه په نڅا دي، خو موږ ته ویل کېږي، چې نڅا مه کوئ، ځکه چې حرامه ده!".

خواجه حسن نظامي په خپله ورځپاڼه "سفر" ۱۹۸_۱۹۹ مخونو کې یو عکس چاپ کړی دی، چې د رومي مولینا د سلسلې د مریدانو حلقه (کړۍ) ښيي، چې په دې عکس کې لس دولس علما او پیران په ډېر جوش او جذبې سره نڅېږي او د عکس لاندې یې دا جملې لیکلي دي:"د مولینا د کورنۍ د ذکر حلقه چې دا خلك په کې د نڅا په بڼه ذکر کوي او ځینې يې د ذکر په وخت کې په وجد راغلي دي." نوموړي په ۲۰۷ مخ کې د هغو ځانګړیو مشایخو نومونه هم یاد کړي دي، چې نڅا يې خوښه وه او خپله هم نڅېدل.

همدا ډول د هندوانو په مذهب کې هم نڅا د عبادت یوه برخه ده، چې تراوسه په مندرونو کې د عبادت په وخت کې ترسره کېږي. څرنګه چې د نڅا شوق د فطرت امانت او د هر انسان په خلقت کې نغښتی، نو د نڅا او موسیقۍ د مذهبي تقدس لرغونتیا هم همدومره پخوانۍ آن تر تاریخ وړاندې زمانو پورې رسېږي. له روایتونو سره سم برهام دیوتا (خدای ګوتي) تر هر څه لومړی د نڅا او موسیقۍ منظم تصور وړاندې کړ.

له پورتنۍ څېړنې او داسې نورو ګڼو روایاتو څخه داسې پایله اخلو، چې موسیقي او نڅا د اروا د خوښ او تاند ساتلو ستره وسیله ده او خوښ تاند، مسك او مست ژوند دالله جل جلاله غوښتنه ده.
همداراز نڅا یوه فطري جذبه او د هر چا په تحت الشعور کې نغښتې طبعي غریزه ده او د اسلام مبارك دین د فطرت علمبراره دین دی.
اسلام هېڅکله هم د نڅا مخالف نه دی، خو هو داسې نڅا نه چې ځوانې، ښکلې، مستې نجلۍ ته زنګونه وتړي او جامن ور واغوندي او د خلکو د هوس او ویدو جنسي جذبو د راویښولو لپاره میدان ته وړاندې شي. داسې نڅا هم نه، چې خلك یې د حرفې په ډول وکاروي او هلکان او نجونې د پیسو لپاره استخدام کړي، بلکې په شریعت کې داسې نڅا روا ده، چې د کومې خوښۍ او خوشحالۍ له کبله د انسان احساس وتومبل شي جذبې ویښې او زړه په حرکت راشي، په ځانګړي ډول د ننګ، غېرت، سوبې، بریا په دښمن د غلبې په وختونو او داسې نورو حالاتو کې چې د پښتنو ملي اتڼ یې ډېره غوره بېلګه بللی شو.

اخځونه

۱. جامع البيان عن تاويل القران: محمد ابن جرير طبري (رح).
۲. الجامع الاحكام القران: ابي عبد الله محمد بن احمد الانصار القرطبي.
۳. تفسير احمد ملاجيون،
۴. صحيح بخاري: ابي عبد الله محمد ابن اسماعيل ابن ابراهيم البخاري.
۵. صحيح مسلم: ابو الحسن مسلم بن الحجاج نشاپوري.
۶. سنن ابوداود: ابوداود سليمان ابن الاشعث سجستاني.
۷. جامع ترمذي: ابي عيسى محمد ابن عيسى.
۸. سنن ابن ماجه: ابي عبد الله محمد ابن يزيد القزويني.
۹. سنن نسائي: ابو عبد الرحمن محمد ابن شعيب بن علي بن بحر النسائي.
السنن الكبري: ابي بكر احمد ابن حسين ابن علي البيهقي.
نيل الاوطار: محمد ابن علي ابن محمد الشوكاني.

احياء علوم الدين: امام حامد الغزالي.
كيمياى سعادت امام غزالي
رسالة فى الغناء الملهى امباح هي ام محظور -- ابن حزم

الفصل فى الملل ولاء هواء و النحل: امام ابي محمد علي ابن احمد ابن سعيد ابن حزم.

غبار خاطر --- - امام الهند حضرت مولنا ابو الكلام ازاد

قرآن اور فنون لطيفه ---- حضرت علامه عطاء الله پالوي

الحلال و الحرام فى الاسلام ---- علامه دكتور يوسف قرضاوي

الاسلام و الفن ---- علامه دكتور يوسف قرضاوي

الاسلا م و الفنون الجميله ---- ډاكټر محمد عماره

"

عوارف المعارف ___ امام شهاب الدين سهروردي،

لسان الميزان -- -امام ابن حجر عسقلاني

الاغانى امام ابولفرج اصفهانى

سيره العمرين ابن جوزي

مجموعة الرسائل الكبرى -- ابن تيميه _

مجموع فتاوى -- شيخ الاسلام احمد ابن تيميه

تاريخ صقليه -- علامه رياست علي ندوي

حجته الله البالغة: احمد ابن عبد الرحمن الدهلوي معروف په شاه ولي الله دهلوي.

المحلي : امام ابي محمد علي ابن احمد ابن سعيد ابن حزم ظاهري الاندلسي.

الطبقات الكبري: ابن سعد .

الاستيعاب في معرفه الاصحاب ابن عبد البر.

سيرة النبي: ابي محمد

عبد الملك ابن هشام.

الكامل في التاريخ: المبارك ابن احمد ابن

اثير الجزري.

تاريخ الامم والملوك: محمد ابن جرير الطبري.

تلبيس ابليس: محمد ابن ابي بكر ابن

القيم الجوزي.